

DZIENNIK URZĘDOWY

WOJEWÓDZTWA MAZOWIECKIEGO

Warszawa, dnia 29 lutego 2016 r.

Poz. 2001

UCHWAŁA NR XVII/83/2016 RADY POWIATU LIPSKIEGO

z dnia 27 stycznia 2016 r.

w sprawie przyjęcia „Programu Opieki nad Zabytkami Powiatu Lipskiego na lata 2016-2019”.

*Na podstawie art. 4 ust.1 pkt7 i art. 12 pkt11 ustawy z dnia 5 czerwca 1998 roku o samorządzie powiatowym (tekst. jedn. Dz. U. z 2015r. poz. 1445) w związku z art.87 ust.3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami /tekst. jedn. Dz. U. z 2014 r., poz.1446, z późn. zm./, po uzyskaniu opinii Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków Warszawie, **Rada Powiatu uchwala, co następuje:***

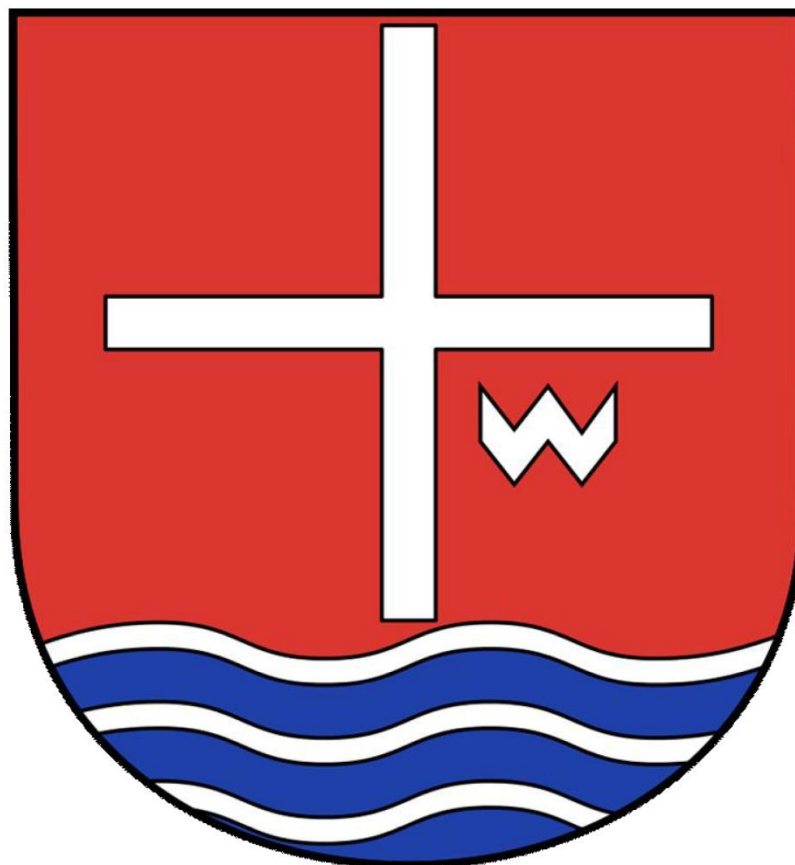
§ 1. Przyjmuje się do realizacji „Program Opieki nad Zabytkami Powiatu Lipskiego na lata 2016-2019”, który stanowi załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2. Wykonanie uchwały powierza się Zarządowi Powiatu Lipskiego.

§ 3. Uchwała wchodzi po 14 dniach od opublikowania w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

Przewodnicząca Rady Powiatu:
Jadwiga Buza

Załącznik 1 do Uchwały Nr
XVII/83/2016
Rady Powiatu w Lipsku
z dnia 27 stycznia 2016 roku

**POWIATOWY PROGRAM OPIEKI
NAD ZABYTKAMI
POWIATU LIPSKIEGO
NA LATA 2016-2019**

SPIS TREŚCI

1. Wstęp	3
2. Podstawa prawna opracowania programu opieki nad zabytkami	5
3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce	6
4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego	21
5. Relacje programu opieki nad zabytkami powiatu lipskiego z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu	26
6. Charakterystyka zasobów i analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego powiatu lipskiego	38
6.1. Ogólne informacje na temat dziedzictwa kulturowego powiatu	38
6.2. Krajobraz kulturowy	41
6.3. Zabytki nieruchome objęte prawnymi formami ochrony	43
6.4. Zabytki nieruchome – stanowiska archeologiczne	81
6.5. Zabytki ruchome, w tym muzealne	88
6.6. Dziedzictwo niematerialne	89
6.7. Miejsca pamięci	91
7. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego powiatu	94
8. Założenia programowe i zadania programu opieki nad zabytkami powiatu lipskiego	97
9. Instrumentarium realizacji programu opieki nad zabytkami	100
10. Źródła finansowania opieki nad zabytkami	101
11. Zasady oceny realizacji programu opieki nad zabytkami	122

1. CEL OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Celem opracowania powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu lipskiego na lata 2016-2019 jest określenie zasadniczych kierunków działań inicjowanych przez samorząd powiatu w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego występującego w jego granicach administracyjnych, zgodnie z przepisami ustawy z 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2014, poz. 1446). Program został opracowany zgodnie z wytycznymi Poradnika Metodycznego – Gminny Program Zabytków, przygotowany przez Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie.

Dziedzictwo kulturowe to nie tylko dorobek materialny i duchowy poprzednich pokoleń, lecz także dorobek naszych czasów. Najczęściej utożsamiamy dziedzictwo kulturowe z archeologią, architekturą, sztuką i zabytkami. Za zabytek uznaje się nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością, stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 pkt 1 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami*). Zabytki są niezastąpionym źródłem informacji o życiu i działaniach człowieka oraz o historycznym rozwoju umiejętności artystycznych i technicznych. Zabytki są zasobami nieodwracalnymi, decydującymi o tożsamości miejsca. Chcąc zachować łączność pomiędzy przeszłymi i przyszłymi pokoleniami, musimy dążyć do ich zachowania. Złożoność i interdyscyplinarność działań w tej sferze w warunkach gospodarki rynkowej wymaga strategicznego zarządzania zabytkami, opartego na długookresowej wizji rozwoju. Narzędziem realizacji strategii opieki nad zabytkami mają być programy opieki nad zabytkami. Świadomość potrzeby ratowania i ochrony zabytków, dbanie o należyty stan zabytków jest coraz powszechniejsza wśród mieszkańców naszego powiatu. Rewitalizacja poszczególnych obiektów, jak również całych zespołów zabudowy jest szansą na ich uratowanie. Tak więc stworzenie programu opieki nad zabytkami jest nie tylko koniecznością przewidzianą ustawą, ale przede wszystkim potrzebą społeczną. Jest również ważnym czynnikiem w upowszechnianiu wiedzy i pomaganiu właścicielom zabytków w dbaniu o ich dobrą kondycję. Miejsce nigdy nie będzie atrakcyjne dla turysty, jeżeli jego zabytki będą zaniedbane, niewłaściwie promowane czy eksponowane. To urok zadbanych zabytków, ulicznych zaułków i parków tworzy niepowtarzalny charakter

danego miejsca do którego z chęcią powraca turysta. Kultura i tradycja naszego regionu, malownicze położenie geograficzne oraz zabytki tworzą niepowtarzalny produkt turystyczny, który jest znaczącym elementem rozwoju powiatu.

Powiatowy program opieki nad zabytkami jest dokumentem polityki administracyjnej w zakresie podejmowanych działań dotyczących inicjowania, wspierania i koordynowania prac z dziedziny ochrony zabytków i krajobrazu kulturowego oraz upowszechniania i promowania dziedzictwa kulturowego. Stanowi podwalinę współpracy między samorządem powiatowym, samorządami gminnymi, właścicielami zabytków i Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków. Współpraca ta rozwijana w kolejnych latach powinna przynieść lokalnej społeczności wymierne korzyści – zachowanie naszego dziedzictwa kulturowego dla przyszłych pokoleń.

Nieodzownym elementem tego typu działań jest budzenie w społeczeństwie świadomości istnienia zabytków i potrzeby ich rewitalizacji, jak również zwrócenie uwagi na istniejącą wspólnotę kulturową. Aby to osiągnąć należy pobudzić świadomość właścicieli, użytkowników i jednostek samorządu terytorialnego, skłonić te grupy do współdziałania, wzbudzić ich odpowiedzialność za właściwy stan zachowania obiektów historycznych oraz aktywny udział w zakresie opieki nad zabytkami.

Niniejszy program jest pierwszym dokumentem tego rodzaju opracowanym dla powiatu lipskiego. Postanowiono, że w programowanym okresie, tj. w latach 2016-2019 działania podejmowane w jego ramach, będą dotyczyły przede wszystkim działań określanych jako „miękkie”, tj. działań o charakterze nieinwestycyjnym. Celem ich jest przede wszystkim promocja powiatu i jego dziedzictwa kulturowego, jak również edukacja dotycząca opieki nad zabytkami połączona z wydarzeniami o charakterze historycznym. Mają one stanowić podstawę do działań podejmowanych w kolejnych okresach programowych, gdy świadomość w zakresie ochrony zabytków będzie większa.

Program został opracowany zgodnie z wytycznymi Poradnika Metodycznego – Gminny Program Zabytków, przygotowanego przez Narodowy Instytut Dziedzictwa w Warszawie.

2. PODSTAWA PRAWNA OPRACOWANIA POWIATOWEGO PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI

Podstawą prawną obowiązku wykonania powiatowego programu opieki nad zabytkami powiatu lipskiego na lata 2016-2019 jest *Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r.* (Dz. U. 2014, poz. 1446).

Szczegółowe cele powiatowego programu opieki nad zabytkami zawarte są w art. 87 tej ustawy i należą do nich:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.

Ustawa wprowadza obowiązek sporządzania programów opieki nad zabytkami przez samorządy - zarówno na szczeblu wojewódzkim, powiatowym, jak i gminnym. Zgodnie z art. 87 ust. 1 cytowanej wyżej ustawy Zarząd Powiatu sporządza na okres 4 lat powiatowy program opieki nad zabytkami, który po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków przyjmuje Rada Powiatu. Program ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym, a z jego realizacji Zarząd Powiatu sporządza co dwa lata sprawozdanie, które następnie przedstawia Radzie Powiatu.

3. UWARUNKOWANIA PRAWNE OCHRONY I OPIEKI NAD ZABYTKAMI W POLSCE

Obiekty zabytkowe – zabytki nieruchome i ruchome, podlegają na terytorium Polski ochronie prawnej na mocy wielu aktów prawnych:

3.1. Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 roku

Obiekty zabytkowe są objęte ochroną prawną określoną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela:

Art. 5. Rzeczpospolita Polska strzeże niepodległości i nienaruszalności swojego terytorium, zapewnia wolność i prawa człowieka i obywatela oraz bezpieczeństwo obywateli, strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska, kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju.

Art. 6. Rzeczpospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będącej źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju.

Art. 86. Każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowane przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa.

3.2. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2014, poz. 1446).

Głównym aktem prawnym regulującym zasady ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce jest ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2014, poz. 1446). Dla niniejszego programu zasadne jest przywołanie poniższych artykułów tej ustawy:

Art. 3. Użyte w ustawie określenia oznaczają:

1. zabytek - nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową;

2. zabytek nieruchomy - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, o których mowa w pkt 1;
3. zabytek ruchomy - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, o których mowa w pkt 1;
4. zabytek archeologiczny - zabytek nieruchomy, będący powierzchnią, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem;
5. instytucja kultury wyspecjalizowana w opiece nad zabytkami - instytucję kultury w rozumieniu przepisów o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej, której celem statutowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami;
6. prace konserwatorskie - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
7. prace restauratorskie - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub odtworzenie jego części, oraz dokumentowanie tych działań;
8. roboty budowlane - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w otoczeniu zabytku;
9. badania konserwatorskie - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów i zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, a jeżeli istnieje taka potrzeba, również programu prac restauratorskich;
10. badania architektoniczne - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu budowlanego oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
11. badania archeologiczne - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
12. historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny - przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic lub sieci dróg;

13. historyczny zespół budowlany - powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
14. krajobraz kulturowy - przestrzeń historycznie ukształtowaną w wyniku działalności człowieka, zawierającą wytwory cywilizacji oraz elementy przyrodnicze;
15. otoczenie - teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym oddziaływaniem czynników zewnętrznych.

Art. 4. Ochrona zabytków polega, w szczególności, na podejmowaniu przez organy administracji publicznej działań mających na celu:

1. zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie;
2. zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków;
3. udaremnianie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków;
4. przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę;
5. kontrolę stanu zachowania i przeznaczenia zabytków;
6. uwzględnianie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska.

Art. 6.1. Ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania:

1. zabytki nieruchome będące, w szczególności:
 - a) krajobrazami kulturowymi,
 - b) układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
 - c) dziełami architektury i budownictwa,
 - d) dziełami budownictwa obronnego,
 - e) obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, hutami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
 - f) cmentarzami,
 - g) parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
 - h) miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;
2. zabytki ruchome będące, w szczególności:

- a) dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
- b) kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te kolekcje,
- c) numizmatami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
- d) wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
- e) materiałami bibliotecznymi, o których mowa w art. 5 ustawy z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. Nr 85 z późniejszymi zmianami),
- f) instrumentami muzycznymi,
- g) wytworami sztuki ludowej i rękodzieła oraz innymi obiektami etnograficznymi,
- h) przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji;

3) zabytki archeologiczne będące, w szczególności:

- a) pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
- b) cmentarzyskami,
- c) kurhanami,
- d) reliktnami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej.

2. Ochronie mogą podlegać nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej.

Art. 7. Formami ochrony zabytków są:

- 1) wpis do rejestru zabytków;
- 2) uznanie za pomnik historii;
- 3) utworzenie parku kulturowego;
- 4) ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Art. 16.1. Rada gminy, po zasięgnięciu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego

oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej.

Art. 17.1. Na terenie parku kulturowego lub jego części mogą być ustanowione zakazy i ograniczenia dotyczące:

- 1) prowadzenia robót budowlanych oraz działalności przemysłowej, rolniczej, hodowlanej, handlowej lub usługowej;
- 2) zmiany sposobu korzystania z zabytków nieruchomych;
- 3) umieszczania tablic, napisów, ogłoszeń reklamowych i innych znaków niezwiązanych z ochroną parku kulturowego, z wyjątkiem znaków drogowych i znaków związanych z ochroną porządku i bezpieczeństwa publicznego, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;
4. składowania lub magazynowania odpadów.

2. W razie ograniczenia sposobu korzystania z nieruchomości na skutek ustanowienia zakazów i ograniczeń, o których mowa w ust. 1, stosuje się odpowiednio przepisy art. 131-134 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. - Prawo ochrony środowiska (t.j. Dz. U. z 2008 r. Nr 25, poz. 150 z późniejszymi zmianami).

Art. 18.

1. Ochronę zabytków i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, planu zagospodarowania przestrzennego morskich wód wewnętrznych, morza terytorialnego i wyłącznej strefy ekonomicznej, analiz i studiów z zakresu zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego albo decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

2. W koncepcji, strategiach, analizach, planach i studiach, o których mowa w ust. 1, w szczególności:

- 1) uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami;
- 2) określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, zapewnienia im ochrony przy realizacji inwestycji oraz przywracania zabytków do jak najlepszego stanu;
- 3) ustala się przeznaczenie i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające

opiekę nad zabytkami.

Art. 19.

1. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków;
- 3) parków kulturowych.

1a. W decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego uwzględnia się w szczególności ochronę:

- 1) zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia;
- 2) innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków.

2. W przypadku gdy gmina posiada gminny program opieki nad zabytkami, ustalenia tego programu uwzględnia się w studium i planie, o których mowa w ust. 1.

3. W studium i planie, o których mowa w ust. 1, ustala się, w zależności od potrzeb, strefy ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków.

Art. 20. Projekty i zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego podlegają uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Art. 21. Ewidencja zabytków jest podstawą do sporządzania programów opieki nad zabytkami przez województwa, powiaty i gminy.

Art. 22.1. Generalny Konserwator Zabytków prowadzi krajową ewidencję zabytków w formie zbioru kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się w wojewódzkich ewidencjach zabytków.

2. Wojewódzki konserwator zabytków prowadzi wojewódzką ewidencję zabytków w formie kart ewidencyjnych zabytków znajdujących się na terenie województwa.

3. Włączenie karty ewidencyjnej zabytku ruchomego niewpisanego do rejestru do wojewódzkiej ewidencji zabytków może nastąpić za zgodą właściciela tego zabytku.

4. Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy.

5. W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte:

1/ zabytki nieruchome wpisane do rejestru;

2/ inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;

3/ inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków

Art. 89. Organami ochrony zabytków są:

1. minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje Generalny Konserwator Zabytków;
2. wojewoda, w imieniu którego zadania i kompetencje, w tym zakresie, wykonuje wojewódzki konserwator zabytków.

Szczegółowy zakres zadań i kompetencji organów samorządu powiatowego w odniesieniu do problematyki ochrony dóbr kultury został uregulowany przede wszystkim w dwóch ustawach:

- Ustawa z dnia 5 czerwca 1998 r. o samorządzie powiatowym.

art. 4 ust. 1- zawiera generalną zasadę, że powiat wykonuje określone ustawami zadania publiczne o charakterze ponadgminnym. Ustawodawca wymienia wśród 22 kategorii zadań publicznych powiatu kulturę i ochronę dóbr kultury. Katalog ten ma charakter zamknięty, rozszerzyć go może jedynie przepis ustawy szczególnej.

- Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

art. 103- określa wyłączne kompetencje starosty w zakresie powoływania społecznych opiekunów zabytków. Na wniosek wojewódzkiego konserwatora starosta ustanawia społecznych opiekunów zabytków lub cofa takie ustanowienie. Równocześnie starosta prowadzi listę społecznych opiekunów zabytków. Osobie fizycznej pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków starosta wydaje legitymację społecznego opiekuna zabytków, natomiast osobie prawnej lub innej jednostce organizacyjnej nieposiadającej osobowości prawnej, pełniącej funkcję społecznego opiekuna zabytków, starosta wydaje zaświadczenie, które zawiera informację o nadaniu uprawnień opiekuna.

art. 12 - starosta, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie.

art. 50, ust. 3 – w przypadku wystąpienia zagrożenia dla zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, polegającego na możliwości jego zniszczenia lub uszkodzenia, starosta, na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków, może wydać decyzję o zabezpieczeniu tego zabytku w formie ustanowienia czasowego zajęcia do czasu usunięcia zagrożenia. W przypadku, gdy nie jest możliwe usunięcie zagrożenia, zabytek nieruchomy może być na wniosek wojewódzkiego konserwatora zabytków wywłaszczony przez starostę na rzecz Skarbu Państwa lub gminy właściwej ze względu na miejsce położenia tego zabytku, w trybie i na zasadach przewidzianych w przepisach o gospodarce nieruchomościami.

art. 81- dopuszcza możliwość udzielenia dotacji na prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru przez organ stanowiący powiatu, na zasadach określonych w podjętej przez ten organu chwale. Dotacja na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane zgodnie z art. 77 może obejmować nakłady konieczne na:

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich,
- przeprowadzenie badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych,
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej,
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego,
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz,
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku,
- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku,
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki,
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50 % oryginalnej substancji tej przynależności,
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych,
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności,

- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej,
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych,
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu,
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru,
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

Dotacja może być udzielona w wysokości do 100 % nakładów koniecznych na wykonanie przez wnioskodawcę prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru. Łączna kwota dotacji udzielonych przez organ stanowiący powiatu nie może przekraczać wysokości 100 % nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót. Organy uprawnione do udzielania dotacji prowadzą wykazy udzielonych dotacji oraz informują się wzajemnie o udzielonych dotacjach.

Szczególnie ważną rolę *Ustawa z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* przypisuje właścicielowi lub posiadaczowi obiektu zabytkowego. Należy podkreślić, że dysponowanie zabytkiem powoduje – z jednej strony – obowiązki ciężące na właścicielu/użytkowniku, z drugiej jednak strony przysługują mu liczne prawa.

Art. 5. Opieka nad zabytkiem sprawowana przez jego właściciela lub posiadacza polega, w szczególności, na zapewnieniu warunków:

- 1) naukowego badania i dokumentowania zabytku;
- 2) prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku;
- 3) zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie;
- 4) korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości;
- 5) popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczeniu dla historii i kultury.

Art. 25.

1. Zagospodarowanie na cele użytkowe zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru wymaga posiadania przez jego właściciela lub posiadacza:

- 1) dokumentacji konserwatorskiej określającej stan zachowania zabytku nieruchomego i możliwości jego adaptacji, z uwzględnieniem historycznej funkcji i wartości tego zabytku;

2) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu prac konserwatorskich przy zabytku nieruchomym, określającego zakres i sposób ich prowadzenia oraz wskazującego niezbędne do zastosowania materiały i technologie;

3) uzgodnionego z wojewódzkim konserwatorem zabytków programu zagospodarowania zabytku nieruchomego wraz z otoczeniem oraz dalszego korzystania z tego zabytku, z uwzględnieniem wyeksponowania jego wartości.

2. W celu spełnienia wymagań, o których mowa w ust. 1, wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany nieodpłatnie udostępnić do wglądu właścicielowi lub posiadaczowi zabytku nieruchomego posiadaną przez siebie dokumentację tego zabytku oraz umożliwić dokonywanie niezbędnych odpisów z tej dokumentacji.

Art. 26.

1. W umowie sprzedaży, zamiany, darowizny lub dzierżawy zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, stanowiącego własność Skarbu Państwa lub jednostki samorządu terytorialnego, przy określaniu sposobu korzystania z tego zabytku należy nałożyć, jeżeli stan zachowania zabytku tego wymaga, na nabywcę lub dzierżawcę obowiązek przeprowadzenia w określonym terminie niezbędnych prac konserwatorskich przy tym zabytku.

2. Przepis ust. 1 stosuje się odpowiednio do decyzji o oddaniu w trwały zarząd zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru.

Art. 27. Na wniosek właściciela lub posiadacza zabytku wojewódzki konserwator zabytków przedstawia, w formie pisemnej, zalecenia konserwatorskie, określające sposób korzystania z zabytku, jego zabezpieczenia i wykonania prac konserwatorskich, a także zakres dopuszczalnych zmian, które mogą być wprowadzone w tym zabytku.

We wniosku należy wskazać zakres planowanych prac, ze wskazaniem zaplanowanych do zastosowania materiałów budowlanych i rozwiązań technicznych.

Art. 28.

Niezależnie od obowiązków wynikających z opieki nad zabytkami, określonych w art. 5, właściciel lub posiadacz zabytku wpisanego do rejestru lub zabytku znajdującego się w wojewódzkiej ewidencji zabytków zawiadamia wojewódzkiego konserwatora zabytków o:

1) uszkodzeniu, zniszczeniu, zaginięciu lub kradzieży zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zdarzenia; 2) zagrożeniu dla zabytku, niezwłocznie po powzięciu wiadomości o wystąpieniu zagrożenia; 3) zmianie miejsca przechowania zabytku ruchomego w terminie miesiąca od dnia nastąpienia tej zmiany; 4) zmianach dotyczących stanu prawnego

zabytku, nie później niż w terminie miesiąca od dnia ich wystąpienia lub powzięcia o nich wiadomości.

Art. 31.

1a. Osoba fizyczna lub jednostka organizacyjna, która zamierza realizować:

1) roboty budowlane przy zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru lub objętym ochroną konserwatorską na podstawie ustaleń miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub znajdującym się w ewidencji wojewódzkiego konserwatora zabytków albo

2) roboty ziemne lub dokonać zmiany charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, co doprowadzić może do przekształcenia lub zniszczenia zabytku archeologicznego

– jest obowiązana, z zastrzeżeniem art. 82a ust. 1, pokryć koszty badań archeologicznych oraz ich dokumentacji, jeżeli przeprowadzenie tych badań jest niezbędne w celu ochrony tych zabytków.

2. Zakres i rodzaj niezbędnych badań archeologicznych, o których mowa w ust. 1a, ustala wojewódzki konserwator zabytków w drodze decyzji, wyłącznie w takim zakresie, w jakim roboty budowlane albo roboty ziemne lub zmiana charakteru dotychczasowej działalności na terenie, na którym znajdują się zabytki archeologiczne, zniszczą lub uszkodzą zabytek archeologiczny.

3. Egzemplarz dokumentacji badań, o których mowa w ust. 1, podlega po ich zakończeniu nieodpłatnemu przekazaniu wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

Art. 36.

1. Pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków wymaga:

1) prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru;

2) wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu zabytku;

3) prowadzenie badań konserwatorskich zabytku wpisanego do rejestru;

4) prowadzenie badań architektonicznych zabytku wpisanego do rejestru;

5) prowadzenie badań archeologicznych;

6) przemieszczanie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;

7) trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje;

8) dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru;

9) zmiana przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru lub sposobu korzystania

z tego zabytku;

10) umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów, z zastrzeżeniem art. 12 ust. 1;

11) podejmowanie innych działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany wyglądu zabytku wpisanego do rejestru;

12) poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania.

2. Na polskich obszarach morskich pozwolenie na podejmowanie działań, o których mowa w ust. 1 pkt 5 i 12, wydaje dyrektor urzędu morskiego w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków właściwym dla miejsca siedziby urzędu morskiego.

3. Pozwolenia, o których mowa w ust. 1, mogą określać warunki, które zapobiegą uszkodzeniu lub zniszczeniu zabytku.

4. Wojewódzki konserwator zabytków może uzależnić wydanie pozwolenia na podejmowanie działań, o których mowa w ust. 1 pkt 6, 9 i 11, od przeprowadzenia, na koszt wnioskodawcy, niezbędnych badań konserwatorskich, architektonicznych lub archeologicznych. Egzemplarz dokumentacji badań jest przekazywany nieodpłatnie wojewódzkiemu konserwatorowi zabytków.

5. Pozwolenia, o których mowa w ust. 1, wydaje się na wniosek osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do korzystania z zabytku wpisanego do rejestru, wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu albo ograniczonego prawa rzeczowego lub stosunku zobowiązaniowego.

6. Pozwolenie na prowadzenie badań archeologicznych wydaje się na wniosek osoby fizycznej lub jednostki organizacyjnej posiadającej tytuł prawny do korzystania z nieruchomości, wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu albo ograniczonego prawa rzeczowego lub stosunku zobowiązaniowego.

7. Pozwolenie na prowadzenie badań konserwatorskich i architektonicznych przy zabytku wpisanym do rejestru albo badań archeologicznych lub poszukiwań ukrytych bądź porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, wydaje się również na wniosek osób fizycznych albo jednostek organizacyjnych zamierzających prowadzić te badania lub poszukiwania. W przypadku niezyskania zgody właściciela lub posiadacza nieruchomości na przeprowadzenie tych badań lub poszukiwań przepisy art. 30 ust. 1 i 2 stosuje się odpowiednio.

8. Uzyskanie pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków na podjęcie robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru nie zwalnia z obowiązku uzyskania pozwolenia na budowę albo zgłoszenia, w przypadkach określonych przepisami Prawa budowlanego.

3.3. Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz.U. z 2014 r., poz. 379, 1072)..

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów.

Wykonywanie zadań w zakresie kultury i ochrony zabytków jest ustawowym zadaniem samorządów. W art. 7 ust. 1, pkt 9 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym zostały określone zadania własne gminy:

Art. 7.1. Zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty należy do zadań własnych gminy. W szczególności zadania własne obejmują sprawy:

9. kultury, w tym bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

3.4. Inne akty prawne.

Uregulowania prawne dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami znajdują się także w innych obowiązujących ustawach, przede wszystkim:

- ustawie z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz.U. z 2012 r., poz. 647.),

- ustawie z dnia 7 lipca 1994 r. – Prawo budowlane (tekst jednolity Dz.U. z 2013 r. poz. 1409),

Art. 20, ust. 2:

W zgłoszeniu należy określić rodzaj, zakres i sposób wykonywania robót budowlanych oraz termin ich rozpoczęcia. Do zgłoszenia należy dołączyć oświadczenie, o którym mowa w art. 32 ust. 4 pkt 2, oraz, w zależności od potrzeb, odpowiednie szkice lub rysunki, a także pozwolenia, uzgodnienia i opinie wymagane odrębnymi przepisami. W razie konieczności uzupełnienia zgłoszenia właściwy organ nakłada, w drodze postanowienia,

na zgłaszającego obowiązek uzupełnienia, w określonym terminie, brakujących dokumentów, a w przypadku ich nieuzupełnienia – wnosi sprzeciw, w drodze decyzji.

Art. 39

1. Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków.

2. Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

3. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

4. Wojewódzki konserwator zabytków jest obowiązany zająć stanowisko w sprawie wniosku o pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektów budowlanych, o których mowa w ust. 3, w terminie 30 dni od dnia jego doręczenia. Niezajęcie stanowiska w tym terminie uznaje się jako brak zastrzeżeń do przedstawionych we wniosku rozwiązań projektowych.

- ustawie z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska (tekst jednolity Dz.U. z 2013r., poz. 1232.),

- ustawie z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz.U. z 2013r, poz. 627),

- ustawie z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami (tekst jednolity Dz.U. z 2014r., poz. 518.),

- ustawie z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (tekst jednolity Dz. U. z 2012r., poz. 402),

- ustawie z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie (Dz. U. z 2010r. Nr 234, poz. 1536).

Zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i w bibliotekach zostały określone w:

- ustawie z dnia 21 listopada 1996r. o muzeach (Dz. U. z 2012r., poz. 987),
- ustawie z dnia 27 czerwca 1997r. o bibliotekach (Dz. U. z 2012r., poz. 642).

Ochronę materiałów archiwalnych regulują przepisy:

- ustawy z dnia 14 lipca 1983 r. o narodowym zasobie archiwalnym i archiwach (tekst jednolity Dz. U. z 2011 r., Nr 123, poz. 698).

3.5. Akty wykonawcze do Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami

- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 14 października 2015 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz.U. 2015 poz. 1789);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 1 lipca 2013 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (Dz.U. 2013 poz. 784);
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz.U. 2011 nr 113 poz. 661).

4. UWARUNKOWANIA ZEWNĘTRZNE OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

4.1. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - Krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Art. 84 *Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami* nakłada na Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego obowiązek sporządzenia *Krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami*. Celem krajowego programu jest stworzenie warunków niezbędnych do sprawowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami. W krajowym programie powinny zostać określone cele i kierunki działań oraz zadania w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, warunki i sposoby finansowania planowanych działań oraz harmonogram ich realizacji. Zadaniem głównym polityki państwa w dziedzinie ochrony zabytków jest stworzenie w najbliższej przyszłości mechanizmów, które dostosowałyby tę sferę do warunków gospodarki rynkowej. Planowane działania dotyczą sfery legislacyjnej, zmian organizacyjnych obejmujących konieczne rozszerzenie zakresu działań instytucji odpowiedzialnych za ochronę dziedzictwa kulturowego w Polsce oraz zmian w strategii i organizacji ochrony dóbr kultury.

Założenia do programu krajowego określiły cele i kierunki działań oraz zadania, które powinny być podjęte w szczególności przez organy i jednostki administracji publicznej w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Celem programu krajowego jest wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną materialną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce. W założeniach, program ma również uporządkowanie działań w sferze ochrony zabytków poprzez wskazanie siedmiu podstawowych zasad konserwatorskich:

1. zasady *primum non nocere* (po pierwsze nie szkodzić),
2. zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych),
3. zasady minimalnej niezbędnej ingerencji (powstrzymywania się od działań niekoniecznych),
4. zasady, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco,
5. zasady czytelności i odróżnialności ingerencji,

6. zasady odwracalności metod i materiałów,
7. zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

Wymienione zasady dotyczą postępowania konserwatorów – pracowników urzędów, restauratorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, budowlanych, archeologów, właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych.

Założenia do programu krajowego określiły priorytety:

A/ w zakresie uwarunkowań ochrony i opieki nad zabytkami:

1. Pełna ocena stanu krajowego zasobu zabytków nieruchomych. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń.
2. Pełna ocena stanu krajowego zasobu zabytków ruchomych. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń.
3. Pełna ocena stanu krajowego zasobu dziedzictwa archeologicznego. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń oraz wyznaczenie stref o szczególnym zagrożeniu dla zabytków archeologicznych.
4. Objęcie skuteczną i zorganizowaną ochroną przynajmniej najcenniejszych zabytków techniki.
5. Pełna ocena stanu krajowego zasobu pomników historii i obiektów wpisanych na listę światowego dziedzictwa. Określenie kategorii i stopnia zagrożeń.
6. Ocena stanu służb i możliwości wypełniania całokształtu zadań związanych z ochroną i opieką nad zabytkami.
7. Ocena stanu i stopnia objęcia opieką zabytków w poszczególnych kategoriach. Doskonalenie i rozwijanie oraz podnoszenie efektywności i skuteczności instytucjonalnej i społecznej ochrony i opieki nad zabytkami.
8. Udoskonalenie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym i zabytkami.

B/ w zakresie działań o charakterze systemowym:

1. Powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną ochrony przyrody, architektoniczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa. Realizacja powszechnych tendencji europejskich i światowych do rozszerzania pola ochrony na całe dziedzictwo kulturowe obejmujące i dobra kultury i natury (World Cultural Heritage).

2. Przygotowanie strategii ochrony dziedzictwa kulturowego wytyczającej główne założenia koncepcji ochrony w Polsce. Wprowadzenie jej do polityk sektorowych we wszystkich dziedzinach i na wszystkich poziomach zarządzania i gospodarowania.

C/ w zakresie systemu finansowania:

Stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej.

D/ w zakresie dokumentowania, monitorowania i standaryzacji metod działania:

1. Tworzenie systemu i stale aktualizowanych, elektronicznych baz informacji o zasobach i stanie zabytków w Polsce i ich dokumentacji. Stworzenie warunków do realizacji ustawowego obowiązku dokumentowania wszystkich prac, przy wszystkich grupach i typach obiektów zabytkowych.
2. Gromadzenie stale aktualizowanej wiedzy o stanie zachowania, postępach i wynikach prac konserwatorskich i restauratorskich, zagrożeniach, prawidłowości zarządzania i bezpieczeństwie użytkowania obiektów zabytkowych oraz o innych formach ochrony dziedzictwa.
3. Wypracowanie i wprowadzenie szczegółowych zasad ochrony dziedzictwa w planach zagospodarowania przestrzennego. Wypracowanie standardów zagospodarowania i estetyki zabytkowych przestrzeni publicznych.

E/ w zakresie kształcenia i edukacji:

1. Utrzymanie i doskonalenie dotychczas wypracowanego systemu kształcenia w dziedzinie konserwacji i ochrony. Zorganizowanie systemu podnoszenia kwalifikacji w każdej grupie zawodowej pracującej na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego.
2. Kształcenie społeczeństwa w duchu poszanowania dla autentyzmu oraz wartości materialnych i niematerialnych wspólnego, wielokulturowego dziedzictwa. Budowanie klimatu społecznego zrozumienia i akceptacji dla idei ochrony i dawności zabytków odczytywanych jako źródło tożsamości, wiedzy i dumy z przeszłości, tradycji, wiedzy o sposobie życia i pracy przodków.
3. Upowszechnianie wśród właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych znajomości zasad konserwatorskich, zasad etyki i profilaktyki konserwatorskiej. Tworzenie mechanizmów ekonomicznych sprzyjających prawidłowemu traktowaniu obiektów zabytkowych.

F/ w zakresie współpracy międzynarodowej:

1. Wzmocnienie obecności Polski w światowym i europejskim środowisku działającym na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego i promocja polskich osiągnięć w tej dziedzinie.
2. Oparcie działań na pojęciu wspólnego dziedzictwa kultury ludzkości. Troska o ochronę polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą.

Do czasu zakończenia prac nad powiatowym programem opieki nad zabytkami powiatu lipskiego nie ukończono prac nad programem krajowym, stąd możliwe było uwzględnienie w niniejszym programie jedynie wyżej omówionych tez do krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami¹.

4.2. Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004–2013. Uzupełnienia Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020 (dokument wdrożeniowy: Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004–2013)”.

Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” na lata 2004-2013 jest elementem opracowanej w Ministerstwie Kultury i Dziedzictwa Narodowego Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2013. W 2005 roku MKiDN przygotowało uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020. Narodowy Program Kultury określa politykę rządu wobec zabytków i dziedzictwa kulturowego do 2013 r. Celem strategicznym programu jest intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych. Zawiera ona również ogólne wytyczne do konstruowania programu gminnego

Przyjęte zostały następujące priorytety:

1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.

Działania realizowane w ramach tego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie

¹Tezy dostępne na stronach Narodowego Instytutu Dziedzictwa <http://www.nid.home.pl/pliki/tezy.pdf>

atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Kultury w sferze materialnej spuścizny kulturowej Polski jest Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego”. Program ten jest zgodny z Narodowym Planem Rozwoju (Ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju, Dz.U. Nr 116, poz. 1206 z późn. zm.) oraz z założeniami do Krajowego Programu Ochrony Zabytków. Podstawą do sformułowania Narodowego Programu Kultury „Ochrona Zabytków i dziedzictwa kulturowego” jest uznanie sfery dziedzictwa za podstawę rozwoju kultury i upowszechniania kultury, a także za potencjał regionów, służący wzrostowi konkurencyjności regionów dla turystów, inwestorów i mieszkańców.

Narodowy Program Kultury „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego” miał określony plan działania na lata 2004-2006.

Wytyczone zostały strategiczne cele polityki państwa w sferze ochrony zabytków:

- a) przygotowanie skutecznego systemu prawnego-finansowego wspierania ochrony i opieki nad zabytkami;
- b) podjęcie prac nad kompleksowym systemem edukacji na rzecz dziedzictwa;
- c) poszukiwanie instrumentów wzmacniających efekty działalności służby konserwatorskiej;
- d) ograniczenia uznaniowości konserwatorów poprzez nałożenie na nich odpowiedzialności za niezgodne z prawem postępowanie.
- e) intensyfikacja ochrony i upowszechniania dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksowa poprawa stanu zabytków nieruchomych.

W dniu 6 września 2005 r. przyjęty został przez Radę Ministrów „Sektorowy Program Operacyjny Rozwój Kultury i zachowanie dziedzictwa kulturowego”, który jest uzupełnieniem powyżej omówionych dokumentów rządowych.

5. RELACJE
PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU LIPSKIEGO
Z DOKUMENTAMI WYKONANYMI NA POZIOMIE WOJEWÓDZTWA I POWIATU

5.1. Program opieki nad zabytkami województwa mazowieckiego na lata 2012-2015.

Program opieki nad zabytkami województwa mazowieckiego na lata 2012-2015 został przyjęty uchwałą nr 42/12 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 12 marca 2012 r.

Ideą opracowania programu opieki nad zabytkami dla województwa mazowieckiego było uznanie potrzeby zachowania zasobów regionalnego dziedzictwa kulturowego jako ważnego czynnika wpływającego na kształtowanie się tożsamości regionalnej i promocji turystycznej. W celu realizacji idei opracowania, w/w program ustalił cel generalny, zmierzający do ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego województwa:

Cel generalny: Ochrona i zachowanie materialnego oraz niematerialnego dziedzictwa regionu.

Cele szczegółowe:

1.1. Ochrona i zachowanie dziedzictwa materialnego.

Kierunki działań:

- rewaloryzacja i rewitalizacja zdegradowanych obiektów i obszarów historycznych,
- zapobieganie niszczeniu cennych obiektów, w tym zabezpieczenia przed pożarem, zalaniem, kradzieżą itp.,
- dbałość o obiekty zabytkowe pozostające w zasobach samorządu województwa,
- wspieranie działań właścicieli i zarządców najcenniejszych zabytków regionu (o znaczeniu ponadregionalnym i regionalnym) w działaniach służących ich utrzymaniu w jak najlepszym stanie,
- ochrona i zachowanie obiektów zagrożonych/szczególnych: architektury drewnianej, dworskiej, przemysłowej, obiektów budownictwa obronnego,
- wypracowanie wspólnie z samorządami lokalnymi programów ochrony zabudowy drewnianej (wiejskiej, małomiasteczkowej i uzdrowiskowej),
- tworzenie płaszczyzny współpracy różnych podmiotów na rzecz usuwania zagrożeń systemowych i konfliktów w sferze opieki nad zabytkami,

- stworzenie we współpracy z Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków bazy dotyczącej zagrożonych zabytków.

1.2. Ochrona zabytków ruchomych.

Kierunki działań:

- rozwój placówek muzealnych,
- wsparcie prywatnego muzealnictwa,
- ochrona i konserwacja zabytków ruchomych stanowiących element wystroju i wyposażenia (w tym świątyń),
- zapobieganie niszczeniu cennych obiektów, w tym zabezpieczenia przed pożarem, zalaniem, kradzieżą itp.

1.3. Ochrona zabytków archeologicznych.

Kierunki działań:

- identyfikacja zabytków archeologicznych,
- wykonywanie zaleceń konserwatorskich podczas procesów inwestycyjnych,
- ochrona i zachowanie zagrożonych/szczególnych zabytków archeologicznych, cmentarzysk oraz posiadających własną formę krajobrazową.

1.4. Ochrona, dokumentacja i popularyzacja zasobów o szczególnej wartości decydujących o specyfice regionu (najcenniejszych i charakterystycznych).

Kierunki działań:

- podniesienie rangi najcenniejszych zasobów dziedzictwa regionu - rozszerzenie listy miejsc objętych statusem pomnika historii,
- wspieranie i inicjowanie prac badawczych i dokumentacyjnych najcenniejszych obiektów zabytkowych regionu,
- promocja najcenniejszych i charakterystycznych dla regionu obiektów i obszarów zabytkowych,
- propagowanie i wspieranie działań służących szybkiej aktualizacji i uzupełnienia wojewódzkiej i gminnych ewidencji zabytków,
- promocja i wspieranie wdrażania nowoczesnych standardów badań interdyscyplinarnych; promocja badań nieinwazyjnych.

1.5. Ochrona i kreowanie krajobrazów kulturowych zachowujących tożsamość kulturową i walory krajobrazowe, w tym komponowanych ciągów zieleni.

Kierunki działań:

- rewitalizacja zabytkowych parków, ogrodów, układów zieleni komponowanej, zabytkowych alei,
- identyfikacja najcenniejszych krajobrazów kulturowych województwa (w regionalnych dokumentach planistycznych),
- wspieranie samorządów lokalnych w działaniach dotyczących tworzenia parków kulturowych,
- integracja systemów ochrony krajobrazu, przyrody i dziedzictwa kulturowego.

1.6. Kształtowanie i ochrona przestrzeni historycznych miast i wsi.

Kierunki działań:

- kształtowanie przestrzeni publicznych w nawiązaniu do tradycji miejsca,
- rewitalizacja zabytkowych układów ruralistycznych i urbanistycznych, wypracowanie modelu wdrażania lokalnych programów rewitalizacji historycznych założeń urbanistycznych i ruralistycznych,
- rewaloryzacja zabytkowej zabudowy na obszarach historycznych,
- ochrona panoram zabytkowych miast i wsi,
- zachowanie osi widokowych i zapewnienie właściwej ekspozycji zabytków,
- ochrona i rewaloryzacja małej architektury i zespołów zieleni (komunalnej),
- propagowanie wzorców form budownictwa zgodnego z tradycją lokalną,
- dostosowanie nowej zabudowy do warunków krajobrazowych, lokalnych tradycji budowlanych i gabarytów zabudowy historycznej.

1.7. Rewitalizacja historycznych ośrodków życia kulturalnego.

Kierunki działań:

- adaptacja zabytkowych dworów i pałaców na funkcje kulturalne, turystyczne i edukacyjne,
- wspieranie i promocja wydarzeń realizowanych w zabytkowych obiektach (dworach, pałacach, parkach, klasztorach, plebaniach, ośrodkach w zespołach przemysłowych).

1.8. Pielęgnowanie tradycji i lokalnego folkloru w powiązaniu z zasobami dziedzictwa materialnego.

Kierunki działań:

- kontynuacja wsparcia i upowszechniania „ginących zawodów”,
- wspieranie i promocja twórczości artystycznej, ludowej,
- ochrona budownictwa ludowego w miejscu lokalizacji,
- podtrzymanie warunków dla wytwarzania tradycyjnych wyrobów kulinarnych,
- rozwój i promocja skansenów,

- upowszechnianie wydawnictw folklorystycznych (audio i video) wraz z przewodnikami i wydawnictwami o regionie.

1.9. Popularyzacja i zwiększanie dostępności do zasobów dziedzictwa.

Kierunki działań:

- digitalizacja zasobów dziedzictwa kulturowego,
- promocja projektów zajmujących się digitalizacją i archiwizowaniem dokumentów i fotografii znajdujących się w rękach prywatnych,
- wspieranie rozwoju nowych form udostępniania zbiorów muzealnych,
- zwiększanie dostępności do zabytków poprzez warunkowanie dotacji do prac w obiektach, zabytkowych od publicznego udostępniania tych obiektów,
- prowadzenie portalu internetowego o wielowątkowym profilu na temat dziedzictwa kulturowego (w połączeniu z informacjami turystycznymi).

Cel 2. Kształtowanie tożsamości regionalnej.

2.1. Utrwalanie i kształtowanie świadomości mieszkańców o historii i zasobach dziedzictwa kulturowego, w tym regionalnego i lokalnego oraz budowanie i pielęgnowanie wrażliwości na bogactwo przestrzeni kulturowej.

Kierunki działań:

- wspieranie projektów edukacyjnych obejmujących historię i dziedzictwo kulturowe regionu, w tym dziedzictwo kultury ludowej (m.in. gwarę mazowiecką) wprowadzanie ścieżki edukacji regionalnej na różnych poziomach nauczania,
- kształcenie nauczycieli oraz animatorów życia kulturalnego,
- tworzenie i rozwój ekspozycji regionalnych w instytucjach kultury,
- uwzględnianie w wojewódzkich dokumentach planistycznych, strategicznych i programowych uwarunkowań ochrony regionalnego dziedzictwa,
- wspieranie lokalnych inicjatyw w zakresie tworzenia w obiektach zabytkowych ogólnodostępnych ekspozycji związanych z osobami, wydarzeniami historycznymi i tradycją miejsca,
- wykorzystanie roli uczelni w edukacji społecznej dotyczącej regionalnego dziedzictwa – wsparcie programów badawczych.

2.2. Kształtowanie regionalnej dumy w oparciu o zabytki architektury i budownictwa, krajobraz kulturowy, wydarzenia historyczne oraz działalność wybitnych osób.

Kierunki działań:

- organizacja konkursów dotyczących dziedzictwa i tradycji w celu rozwijania zainteresowań historią i dziedzictwem regionu,
- kreowanie wyobrażeń na temat tożsamości historycznej i kulturowej Mazowsza, z uwzględnieniem specyfiki lokalnej,
- wykorzystanie tożsamości kulturowej jako elementu marketingowego,
- zamieszczanie w internecie wykazu obiektów znajdujących się w wojewódzkiej ewidencji zabytków wraz z uzasadnieniem ich wartości zabytkowych.

2.3. Wykorzystanie pamięci historycznej i zasobów dziedzictwa do integracji mieszkańców i stymulowania rozwoju - tworzenie przestrzennych ciągów inicjatyw.

Kierunki działań:

- organizacja inscenizacji ważnych wydarzeń historycznych, zwłaszcza w miejscach i obiektach zabytkowych,
- organizacja imprez (plenerowych) związanych z promocją kultury ludowej oraz kultywowaniem tradycji,
- wspieranie oddolnych inicjatyw dotyczących popularyzacji dziedzictwa regionu.

2.4. Kreowanie ośrodków budowania tożsamości kulturowej regionu (w ramach pasm turystyczno-kulturowych oraz wskazanych w PZPWM).

Kierunki działań:

- stymulowanie aktywności kulturalnej społeczności historycznych miejscowości pełniących ważną rolę w układzie osadniczym oraz wyróżniających się bogactwem zasobów dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego),
- wspieranie stowarzyszeń i grup różnych podmiotów w zakresie zapewnienia im wkładu finansowego do udziału w projektach ukierunkowanych na promocje tradycji lokalnych i regionalnych,
- wykorzystanie bogactwa dziedzictwa kulturowego dla promocji ośrodków budowania tożsamości kulturowej.

2.5. Promocja walorów kulturowych regionu.

- publikacje popularno-naukowe poświęcone elementom dziedzictwa kulturowego regionu np. w ujęciu tematycznym: dziedzictwo przemysłowe, zabytki sakralne, budownictwo drewniane, sztuka ludowa,
- wydawnictwa albumowe poświęcone krajobrazom kulturowym i zasobom dziedzictwa o wyjątkowej wartości (najcenniejsze oraz decydujące o specyfice regionu),

- organizacja konferencji poświęconych dziedzictwu kulturowemu województwa mazowieckiego,
- cykle materiałów edukacyjnych i promocyjnych w prasie, radiu i telewizji,
- wdrażanie systemu informacji o dziedzictwie kulturowym regionu,
- wsparcie cyfryzacji i udostępniania w domenie publicznej materiałów promujących walory regionu.

Cel 3. Wzrost społecznej akceptacji dla ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego regionu.

3.1. Stymulowanie działań służących ochronie obiektów zabytkowych i promowanie najlepszych przykładów takich działań.

- promowanie dobrych praktyk w zakresie konserwacji i rehabilitacji obiektów zabytkowych,
- premiowanie działań służących odzyskaniu obiektów zabytkowych zagrożonych zniszczeniem,
- organizowanie konkursów dla właścicieli obiektów zabytkowych, promujących właściwą opiekę nad obiektem oraz jego udostępnienie.

3.2. Edukacja społeczeństwa w zakresie praw i obowiązków dotyczących opieki nad zabytkami.

- kreowanie liderów - społecznych opiekunów zabytków,
- szkolenia dla radnych, urzędników, właścicieli i użytkowników zabytków, organizacji pozarządowych, w zakresie opieki nad zabytkami, m.in. przez Departament Kultury, Promocji i Turystyki Urzędu Marszałkowskiego,
- upowszechnianie wiedzy o prawach i obowiązkach właścicieli zabytków, organizacja szkoleń dla właścicieli i użytkowników obiektów zabytkowych,
- stymulowanie aktywnego i świadomego uczestnictwa w działaniach dotyczących rozwiązywania problemów związanych z opieką nad zabytkami np. poprzez organizację warsztatów.

3.3. Stymulowanie i intensyfikacja współpracy pomiędzy sektorem publicznym, prywatnym i pozarządowym w działaniach na rzecz edukacji, promocji, podniesienia świadomości o zasobach i potrzebie zachowania dziedzictwa regionu.

- optymalizacja współpracy publiczno-prywatnej w działaniach dotyczących opieki nad zabytkami i rewitalizacji obszarów historycznych, z udziałem społecznych opiekunów zabytków i organizacji społecznych,

- tworzenie finansowych i pozafinansowych mechanizmów współpracy różnych podmiotów działających w sferze ochrony i promocji dziedzictwa regionu,
- włączenie organizacji pozarządowych w działania samorządu województwa służące opiece nad zabytkami.

Cel 4. Efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego regionu oraz kreowanie pasm turystyczno-kulturowych.

4.1. Wspieranie podmiotów posiadających w swoich zasobach znaczną liczbę zabytków w działaniach służących efektywnemu zarządzaniu obiektami zabytkowymi.

- stymulowanie aktywności w pozyskiwaniu nowych źródeł finansowania prac remontowych i konserwatorskich,
- wypracowanie metod współpracy różnych instytucji (samorząd województwa, samorządy lokalne, służby konserwatorskie) w rozwiązywaniu głównych problemów właścicieli posiadających znaczne zasoby zabytków (instytucjonalnych),
- zwiększanie dostępności publicznej do obiektów pozostających w zasobach właścicieli (w pierwszej kolejności instytucjonalnych).

4.2. Stymulowanie wykorzystania dziedzictwa kulturowego w obszarze przemysłów kultury i czasu wolnego.

- tworzenie warunków dla rozwoju przemysłów kultury opartych na dziedzictwie kulturowym,
- wspieranie i stymulowanie rozwoju turystyki kulturowej (miejskiej, pielgrzymkowej, wiejskiej, sentymentalnej, tematycznej np. industrialnej, archeologicznej),
- współpraca z organizatorami turystyki oraz zagospodarowania czasu wolnego.

4.3. Kształtowanie pasm turystyczno-kulturowych.

- wyznaczanie i promocja szlaków turystyki kulturowej w oparciu o atrakcje krajobrazowo-architektoniczne wzdłuż dolin rzecznych i historycznych linii kolejowych oraz sieć miast historycznych,
- tworzenie liniowych programów rozwoju turystyki w oparciu o zasoby dziedzictwa kulturowego,
- organizacja ciągów wydarzeń w miejscowościach położonych na obszarach poszczególnych pasm,
- rozwój europejskich szlaków kulturowych na terenie województwa mazowieckiego,

- wypracowanie systemu identyfikacji obiektów i wskazań kierunkowych – publikacja regionalnych planów i map z umiejscowieniem obiektów włączonych do pasma turystyki kulturowej,

- publikacje promocyjne przygotowane w układzie pasm turystyczno-kulturowych.

4.4. Kreowanie produktów turystyki kulturowej w parciu o tradycje historyczne.

- tworzenie warunków dla kreowania produktów turystycznych opartych o zasoby dziedzictwa kulturowego,

- tworzenie tras i produktów turystycznych w oparciu o zasoby dziedzictwa wiejskiego i kultury ludowej,

- tworzenie tras i produktów turystycznych w oparciu o zabytki i tradycje historyczne (ziemiańskie, rycerskie, militarne, obronne), zasoby dziedzictwa archeologicznego,

- poprawa zagospodarowania istniejących szlaków kulturowych,

- wykorzystanie miejsc związanych z pobytem sławnych osób (malarzy, rzeźbiarzy, pisarzy, naukowców) dla rozwoju turystyki - tworzenie szlaków kulturowych i produktów turystycznych związanych z wielkimi osobistościami Mazowsza,

- stymulowanie samorządów do tworzenia infrastruktury towarzyszącej, zwiększającej dostępność obiektów zabytkowych.

4.5. Wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju lokalnego i regionalnego poprzez organizację wydarzeń kulturalno-historycznych w miejscach zabytkowych.

- wykorzystanie obiektów zabytkowych jako scenerii widowisk, spektakli i koncertów,

- rozwój skansenów (w tym archeologicznych), wprowadzanie funkcji związanych z wypoczynkiem, rekreacją,

- propagowanie wykorzystania zadań opieki nad zabytkami dla generowania nowych miejsc pracy.

4.6. Adaptacja obiektów zabytkowych dla współczesnych funkcji kulturalnych, turystycznych i edukacyjnych.

- identyfikacja obiektów pełniących i mogących pełnić funkcje kulturalne, edukacyjne, turystyczne i społeczne, stworzenie katalogu obiektów do adaptacji,

- wykorzystanie potencjału obszarów i obiektów przemysłowych, obronnych dla ich adaptacji na inne cele z preferencją funkcji społecznych/publicznych,

- wspieranie tworzenia „sieci” obiektów zabytkowych wykorzystywanych na cele kulturalne.

4.7. Propagowanie korzyści płynących z wykorzystania dziedzictwa i krajobrazu kulturowego dla rozwoju regionalnego i lokalnego.

- promocja dobrych praktyk w zakresie działań dotyczących rewitalizacji historycznych miast i wsi,
- propagowanie tradycyjnych technik budowlanych i form architektonicznych,
- wspieranie rozwoju turystyki (w tym agroturystyki) opartej o zasoby naturalnego i kulturowego dziedzictwa regionu.

5.2. Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego.

Program opieki nad zabytkami powiatu lipskiego zgodny jest z wyznaczonymi w planie zagospodarowania przestrzennego województwa mazowieckiego (Uchwała nr 180/14 Sejmiku Województwa Mazowieckiego z dnia 7 lipca 2014 r.) celami polityki przestrzennej, zasadami ich realizacji oraz przyjętymi w planie kierunkami działań polityki przestrzennej w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.

W interesującym nas zakresie plan ten przedstawia działania dotyczące rozwoju gospodarczego, kultury i ochrony środowiska poprzez uwzględnienie uwarunkowań, szans i zagrożeń wynikających ze zróżnicowanych cech przestrzeni województwa.

Ochrona dziedzictwa kulturowego jest przez autorów planu postrzegana jako część procesu kształtowania zrównoważonego rozwoju, ładu przestrzennego w województwie i tożsamości kulturowej. Ustalenia *Zintegrowanej polityki opieki i ochrony dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury współczesnej* obejmują:

- zarządzanie zasobami dziedzictwa, ochronę i eksponowanie przestrzennych świadectw dziedzictwa, zwłaszcza najbardziej wartościowych zespołów i obiektów służących identyfikacji i promocji przestrzeni kulturowej regionu;
- kształtowanie walorów krajobrazowych województwa oraz ochronę przestrzeni posiadających unikatowe lub specyficzne dla regionu walory krajobrazowe;
- zachowanie różnorodności kulturowej województwa, kształtowanie tożsamości regionalnej i historycznej oraz zapewnienie dostępności do zasobów dziedzictwa zgodnie z zasadami zrównoważonego rozwoju.

W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego omawiany plan zakłada:

I. Zachowanie ciągłości dziedzictwa kulturowego regionu poprzez:

- ochronę i przywracanie wartości dziedzictwa materialnego o wyrazistej tożsamości, w tym rewitalizację i rewaloryzację zdegradowanych obiektów i obszarów historycznych,

a zwłaszcza architektury drewnianej, dworskiej, przemysłowej, obiektów budownictwa obronnego;

-eksponowanie w strukturze przestrzennej najcenniejszych zasobów dziedzictwa regionu oraz podniesienie rangi obiektów o wysokich walorach architektonicznych i kulturowych m.in. poprzez rozszerzenie listy miejsc objętych statusem pomnika historii;

-kształtowanie i ochronę systemu krajobrazów kulturowych zachowujących tożsamość kulturową i walory tradycyjnego krajobrazu, w tym poprzez wykorzystanie formy ochrony prawnej jaką jest park kulturowy;

- ochronę i kształtowanie struktur przestrzennych historycznych miast i wsi poprzez ochronę panoram i eksponowanie w sylwetach miejscowości dominant architektonicznych oraz kształtowanie przestrzeni publicznych w nawiązaniu do tradycji miejsca;

- ochronę zabytkowych układów przestrzennych kolejek wąskotorowych;

- ochronę regionalnego krajobrazu architektonicznego: rewitalizację wiejskiego dziedzictwa kulturowego (obszary osadnictwa olęderskiego, drobnoszlacheckiego), ochronę najcenniejszych obiektów „in situ”, rozwój skansenów;

- rewitalizację i zabezpieczenie obiektów i układów urbanistycznych;

- rewitalizacja i zabezpieczanie układów ruralistycznych;

- ochronę dziedzictwa archeologicznego;

- ochronę miejsc związanych z walkami narodowo-wyzwoleńczymi;

-ochronę i rozbudowę muzeów;

- zachowanie różnorodności kulturowej regionu: pielęgnowanie tradycji i lokalnego folkloru w powiązaniu z zasobami dziedzictwa materialnego, identyfikację oraz rozwój tradycyjnych form działalności gospodarczej, upowszechnianie „ginących zawodów”; ochronę miejsc kultu religijnego;

- popularyzację i zwiększanie dostępności do zasobów dziedzictwa, w tym wprowadzanie nowych form zwiedzania zabytków, wykorzystanie nowych technologii (digitalizacja zasobów);

-identyfikację dóbr kultury współczesnej o charakterze ponadlokalnym i ich ochronę poprzez ustalenie planów miejscowych.

II. Umiejętne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego poprzez:

- kształtowanie pasm przyrodniczo-kulturowych (pasm rzecznych: Wisły, Pilicy, Bugu, Narwi, Liwca, Omulwi, Wkry, Skrwy, Wilgi oraz pasma kolei Warszawsko-Wiedeńskiej

- i WKD), wykorzystanie sieci miast historycznych oraz atrakcji krajobrazowo-architektonicznych dla wyznaczania szlaków turystyki kulturowej;
- stymulowanie wykorzystania dziedzictwa kulturowego w obszarze przemysłów kultury i czasu wolnego, zwłaszcza produktów turystyki kulturowej;
 - kreowanie produktów turystyki kulturowej w oparciu o tradycje historyczne, w tym kultury i sztuki ludowej, tradycje ziemiańskie, tradycje rycerskie, religijne;
 - tworzenie szlaków kulturowych wielkich artystów (znanych osobistości) Mazowsza, np. malarzy, rzeźbiarzy, pisarzy;
 - adaptację obiektów zabytkowych dla współczesnych funkcji kulturalnych, turystycznych i edukacyjnych;
 - zagospodarowanie i udostępnianie stanowisk archeologicznych posiadających czytelną formę krajobrazową w celach dydaktycznych, naukowych i turystycznych;
 - tworzenie płaszczyzn współpracy międzyregionalnej w zakresie zachowania i wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego (tradycji historycznych, śladów osadnictwa, dziedzictwa kultury ludowej) dla rozwoju produktów turystyki kulturowej.

III. Kształtowanie tożsamości regionalnej i budowanie klimatu społecznej akceptacji dla ochrony zasobów dziedzictwa kulturowego poprzez:

- kreowanie ośrodków budowania tożsamości kulturowej regionu;
- stymulowanie partycypacji społecznej w podejmowaniu działań dotyczących zarządzania dziedzictwem kulturowym i służących ochronie obiektów zabytkowych oraz promowanie najlepszych przykładów takich działań;
- propagowanie korzyści płynących z dziedzictwa i krajobrazu kulturowego oraz zachowania typowych dla regionu form budownictwa tradycyjnego;
- wspieranie działalności stowarzyszeń działających w obszarze ochrony dziedzictwa kulturowego regionu.

5.3. Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2020.

Założenia programu opieki nad zabytkami powiatu lipskiego odwołują się do ogólnych treści przyjętych w Strategii Województwa Mazowieckiego do roku 2020 (aktualizacji uchwalonej przez Sejmik Województwa Mazowieckiego uchwałą nr 78/06 z dnia 29 maja 2006 r.).

W/w dokument nie zajmuje się w stopniu szczegółowym zagadnieniami związanymi z ochroną i opieką nad zabytkami. Zakłada jednak rozwój, konserwację, rewaloryzację i zagospodarowanie dóbr kultury jako czynnik powiązany z rozwojem produktów turystycznych, zwłaszcza urozmaiceniem oferty w zakresie turystyki kulturowej i uzdrowskiej. Wskazuje także na potrzebę włączenia obiektów zabytkowych do procesu integracji województwa i budowania tożsamości regionalnej poprzez rozszerzenie w programach nauczania historii regionu zagadnień z zakresu dziedzictwa kulturowego.

5.4. Strategia rozwoju Powiatu Lipskiego na lata 2008-2020

Strategia rozwoju Powiatu Lipskiego na lata 2008-2020 przyjęta została Uchwałą nr XX/123/2008 Rady Powiatu w Lipsku z dnia 30 kwietnia 2008r.

Dokument ten, poza wymienieniem oraz omówieniem walorów części obiektów zabytkowych znajdujących się na terenie gmin wchodzących w skład powiatu, nie zajmuje się zagadnieniami związanymi z dziedzictwem kulturowym, jego ochroną oraz wykorzystaniem w celu wzmocnienia potencjału gospodarczego regionu.

5.5. Gminne programy opieki nad zabytkami

Wszystkie gminy wchodzące w skład powiatu lipskiego posiadają opracowane, zaakceptowane przez Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków oraz przyjęte uchwałami gminne programy opieki nad zabytkami. W dokumentach tych określone zostały kierunki i priorytety działań podejmowanych przez samorządy na rzecz lokalnego dziedzictwa kulturowego:

- Gminny program opieki nad zabytkami gminy Chotcza na lata 2013-2016 (uchwała nr XXXIV/137/2013 Rady Gminy w Chotczy z dnia 29.04.2013 r.;
- Program opieki nad zabytkami gminy Ciepielów na lata 2011-2014 (uchwała nr V/20/2011 Rady Gminy Ciepeliów z dnia 19.01.2011 r. (nowego programu nie uchwalono);
- Program opieki nad zabytkami dla miasta i gminy Lipsko na lata 2014-2018 (uchwała nr LII/341/2014 Rady Miejskiej w Lipsku z dnia 27.10.2014 r.;
- Gminny program opieki nad zabytkami dla gminy Rzecznów na lata 2015-2018 (uchwała nr VI/25/2015 Rady Gminy Rzecznów z dnia 30.06.2015 r.);
- Gminny program opieki nad zabytkami gminy Sienno na lata 2015-2018 (uchwała nr XLII/201/2014 Rady Gminy Sienno z dnia 9.10.2014 r.;
- Gminny program opieki nad zabytkami dla gminy Solec nad Wisłą na lata 2015-2016 (uchwała nr VII/43/2015 Rady Gminy Solec nad Wisłą z dnia 31.03.2015 r.).

6. CHARAKTERYSTYKA ZASOBÓW I ANALIZA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I KRAJOBRAZU KULTUROWEGO POWIATU.

6.1. Ogólne informacje na temat dziedzictwa kulturowego powiatu.

Od X do XII wieku obszar między rzekami Kamienną i Iłżanką wchodził w skład dzielnic sandomierskiej. Po podziale państwa przez Bolesława Krzywoustego w 1138r. dzielnicą ta przypadła, jako księstwo (później województwo) sandomierskie, jego czwartemu synowi Henrykowi.

Pierwsze dokumenty potwierdzające założenie Lipska – głównej miejscowości powiatu, pochodzą z XVI wieku. W dniu 8 kwietnia 1589 r. Katarzyna Wolska – założycielka osady, otrzymała od króla Zygmunta III Wazy przywilej lokacyjny dla osady Lipa oraz pozwolenie na jarmarki w dniu 29 czerwca (świętych apostołów Piotra i Pawła). Od wieku XVII Lipskiem zarządzał ród Oleśnickich, właścicieli nieodległego Daniszowa. W roku 1614, Mikołaj Oleśnicki herbu Dębno wraz z żoną Zofią z Lubomirskich ufundowali w Lipsku murowany kościół, który stanął w miejscu starszej, drewnianej budowli.

Po trzecim rozbiore Polski teren obecnej Ziemi Lipskiej znalazł się w granicach Austrii pod nazwą Galicji Zachodniej. Następnie przez okres sześciu lat ziemie te wchodziły w skład Księstwa Warszawskiego, w ramach którego istniał departament radomski, a w jego obrębie powiat solecki. Solec nad Wisłą był wówczas stolicą dużego terytorium obejmującego mniej więcej dzisiejsze powiaty lipski i starachowicki. W podziale administracyjnym Królestwa Polskiego (kongresowego) z 1816r. funkcjonowało województwo sandomierskie z siedzibą w Radomiu oraz obwód opatowski, w skład którego wchodził powiat solecki. Ukazem carskim z 1837r. przekształcono województwa na gubernie, w 1842r. zaś obwody na powiaty, a te na okręgi. Od tej pory rola Solca nad Wisłą została ograniczona. Po powstaniu styczniowym, na mocy ukazu z 31 grudnia 1866r. gubernia radomska składała się z siedmiu powiatów. Teren obecnej Ziemi Lipskiej stał się częścią powiatu iłżeckiego z siedzibą w Iłży. W czasie I wojny światowej władze austriackie przeniosły siedzibę powiatu do Wierzbnika. Po odzyskaniu niepodległości Sejm Ustawodawczy RP z sierpnia 1919r. utworzył województwa, a wśród nich kieleckie (z obszarów dawnych guberni: radomskiej, kieleckiej i częściowo piotrkowskiej). Utrzymany

został natomiast dawny – carski podział na powiaty, które otrzymały nazwę starostw. Opisywany obszar należał do powiatu iłżeckiego. Na podstawie spisu powszechnego z 1921r. ustalono, że istniało tu dwanaście gmin: Chotcza, Ciepiałów, Ciszycza, Dziurków, Lipsko, Łaziska, Pawłowice, Pętkowice, Rzecznów, Sienno, Solec nad Wisłą i Wierzchowiska oraz część Gminy Julianów. W okresie okupacji hitlerowskiej nadal funkcjonowały powiat iłżecki i województwo kieleckie. Zasadnicze zmiany nastąpiły od stycznia 1956r. Utworzono wtedy powiat lipski z 31 gromadami. Lipsko otrzymało prawa miejskie w 1958r. Na przełomie 1959/60 nastąpił proces likwidacji małych jednostek administracyjnych. W 1961r. na obszarze Ziemi Lipskiej powstało 20 gromad, a w 1973r. w miejsce gromadzkich rad narodowych utworzono gminy: Bałtów, Chotcza, Ciepiałów, Lipsko, Rzecznów, Sienno, Solec nad Wisłą i Tarłów. W 1975r. przeprowadzono wielką reformę administracji terenowej, w wyniku której zlikwidowano powiaty i utworzono 49 województw, wśród nich województwo radomskie. Rok 1999 przyniósł kolejne rewolucyjne zmiany. Utworzono nowe województwa i powiaty oraz utrzymano stare gminy. Równocześnie przywrócono Powiat Lipski. Obecnie, Lipsko jest siedzibą powiatu, a powiat leży na terenie Województwa Mazowieckiego.

Ziemia Lipska była świadkiem licznych walk niepodległościowych. Najbardziej wyniszczające walki w tym regionie prowadzone były ze Szwedami w XVII wieku. W latach 1655-58 wojska Chorągwi Sandomierskiej Stefana Czarnieckiego, kanclerza Stanisława Witkowskiego i wojewody Pawła Sapiehy, toczyły zacięte boje z wojskami Karola Gustawa. W czasie powstania listopadowego Ziemia Lipska stała się terenem zaciętych walk polsko-rosyjskich. O ile powstanie listopadowe przetoczyło się przez te tereny, a jego ludność była jedynie biernym widzem wydarzeń, o tyle powstanie styczniowe wywarło duże piętno na miejscowej ludności. Walczył tutaj i zginął legendarny przywódca powstania styczniowego pułkownik Dionizy Czachowski. Stał się on symbolem bohaterstwa i patriotyzmu. W czasie I wojny światowej na ziemiach tych walczyły Legiony Józefa Piłsudskiego, żołnierze mjr Michała Żymierskiego i mjr Edwarda Rydza-Śmigłego. Lata II wojny światowej to tragiczny okres okupacji hitlerowskiej. W tym czasie Ziemia Lipska była bardzo aktywnym ośrodkiem konspiracji i organizowania ruchu oporu. Pierwsze oddziały niemieckie pojawiły się na tym terenie 7 września 1939 roku, a następnego dnia polskie rozpoznanie lotnicze ustaliło, że po szosie Ożarów-Lipsko-Zwoleń posuwa się na północ niemiecka kolumna pancerna. Kolumna ta odcięła od mostów na Wiśle oddział gen. Skwarczyńskiego. Tego samego dnia w lesie koło Dąbrowy między Ciepiałowem a Lipskiem doszło do pierwszego starcia oddziałów polskich

z niemieckimi. Po stronie polskiej walczył 74 Górnoląski Pułk Piechoty z Lublińca pod dowództwem mjr-ppłk Józefa Pelca. Po stronie niemieckiej była to 29 dywizja zmotoryzowana pod dowództwem gen. Joachima Lemelsena. Była to elitarna jednostka Wehrmachtu. Polskie wojska stoczyły nierówną walkę z przeważającymi siłami wroga. W walce zginęło od 180 do 250 oficerów i żołnierzy (w tym kilkunastu woźniców). Około 250 jeńców rozstrzelano grupami w lesie wzdłuż drogi Anusin-Dąbrowa i pod lasem od strony Dąbrowy. Do niewoli wzięto od 160 do 200 lub więcej żołnierzy i oficerów. Fakt ten upamiętnia pomnik wzniesiony na skraju lasu przez społeczeństwo Ziemi Lipskiej j. Ostatnią twierdzą, najdłużej bronioną na Ziemi Lipskiej, był przyczółek solecki z mostem na Wiśle. Obiekt ten stał się celem zaciekłych ataków Wehrmachtu, głównie lotnictwa. Wiara w zwycięstwo stała się motorem działań polskiego ruchu oporu, który zrodził się na Kielecczyźnie natychmiast po Kampanii Wrześniowej. Z rejonem lipskim najbardziej związane były działania powstałych w tym okresie organizacji „Armii Krajowej” oraz „Batalionów Chłopskich”, aktywnie walczących z okupantem. Trudno ustalić liczbę osób z terenu Ziemi Lipskiej, które w okresie II wojny światowej zginęły w obozach i więzieniach, a jeszcze trudniej j policzyć osoby, które w nich przebywały. Okres bezpośrednio powojenny, był równie trudny i uciążliwy jak sama wojna. Wynikało to głównie z nowych warunków, w jakich tworzono władzę ludową, a zarazem z konfliktów wewnętrznych. Lata te sprzyjały więc dalszemu wyludnieniu Ziemi Lipskiej, gdyż część mieszkańców w obawie przed represjami wyemigrowała na Ziemię Zachodnie i Północne lub do odbudowujących się miast szczególnie w poszukiwaniu pracy. Pierwsze symptomy rozwoju nastąpiły dopiero w okresie planu sześcioletniego (1950-55), choć były one jeszcze niewielkie. Stworzono jednak już lepsze warunki dla budownictwa indywidualnego, zwiększyła się sieć handlowa, wzrosła ranga targów i wymiany z rolnikami, wzrosła aktywność miejscowych władz gminnych. W tych warunkach doszło z dniem 1 stycznia 1956r. do utworzenia w Lipsku siedziby powiatu i właściwie od tej pory datuje się systematyczny rozwój tych terenów.

Ziemia Lipska znana jest z pobytu wielu znanych osobowości naszego kraju. Do najbardziej znanych należą: Zbigniew Oleśnicki - biskup krakowski, sekretarz kancelarii królewskiej i doradca Władysława Jagiełły, Jacek Malczewski - słynny malarz, Adolf Dygasiński - pisarz, Waław Karczewski - pisarz, autor powieści „W Wielgiem” uznanej za pierwowzór „Chłopów”, Antoni Gustaw Bem - znany historyk literatury polskiej, nauczyciel Stefana Żeromskiego, płk Dionizy Czachowski - jeden z przywódców powstania styczniowego, Waław Długosz - wicemarszałek Sejmu II Rzeczypospolitej, ks. prof.

Włodzimierz Sedlak - twórca bioelektroniki, ks. Jan Wiśniewski - regionalista, autor książek opisujących historię i zabytki dekanatów ziemi kieleckiej i radomskiej.

6.2. Krajobraz kulturowy.

Powiat Lipski jest położony w południowo-wschodniej części województwa mazowieckiego, granicząc z powiatami: od północy z powiatem zwoleńskim; od zachodu z powiatem radomskim ziemskim (województwo mazowieckie); od wschodu z powiatem Opole Lubelskie (województwo lubelskie); od południowego zachodu z powiatami ostrowieckim i starachowickim; od południowego-wschodu z powiatem opatowskim (województwo świętokrzyskie).

Źródło: www.regioset.pl

W skład administracyjny powiatu wchodzi pięć gmin wiejskich: Chotcza, Ciepiałów, Rzecznów, Solec nad Wisłą, Sienno i jedna gmina wiejsko-miejska Lipsko. Siedzibą władz powiatowych jest miasto Lipsko.

Źródło: www.lipisko.pttk.pl

Integralną częścią krajobrazu kulturowego są elementy przyrodnicze. Charakterystyczną cechą Powiatu Lipskiego jest krajobraz rolniczy, otwarty, równinny z niewielkimi wzniesieniami, urozmaicony dolinami rzek, terenami leśnymi, obszarami pól i łąk. Powiat lipski położony jest na obszarze trzech jednostek fizjograficznych. Przeważająca część znajduje się na Równinie Radomskiej, południowo-zachodnie tereny leżą na obszarze Przedgórze Iłżeckiego, a u wschodniej granicy malownicza dolina największej polskiej rzeki tworzy Małopolski Przełom Wisły. Wisła oddziela powiat wysoką skarpą od Wyżyny Lubelskiej. Pod względem klimatycznym powiat należy do najbardziej zróżnicowanych regionów kraju, co spowodowane jest położeniem.

Główną rzeką powiatu jest Wisła, która na opisywanym terenie ma cztery lewe dopływy: Krępiankę, Kamienną, Iłżankę i Zwolenkę. Dolina Wisły charakteryzuje się szerokim korytem, licznymi wyspami i piaszczystymi łachami. Brzegi i tarasy zalewowe porastają wikliny nadrzeczne i resztki lasów łęgowych. Tak kształtująca się roślinność wpływa na bogactwo awifauny tego terenu. W opracowaniach Międzynarodowej Unii Ochrony Przyrody i jej Zasobów dolinę Wisły na odcinku Małopolskiego Przełomu zaliczono do obszarów o znaczeniu międzynarodowym dla zachowania bogactwa i różnorodności przyrody naszego kontynentu „Natura 2000”. Do sieci „Natura 2000” zaliczono również dolinę Zwolenki, gdzie znajduje się kolejny rezerwat przyrody „Borowiec”. Wśród form ochrony przyrody na terenie powiatu lipskiego warto wymienić także rezerwat przyrody kserotermicznej Sadkowiec oraz Obszar Chronionego Krajobrazu Solec nad Wisłą obejmujący terytorium 13035 ha.

Do ważniejszych walorów środowiska przyrodniczego na terenie powiatu lipskiego zaliczyć można także występowanie korytarzy ekologicznych i obszarów węzłowych o randze krajowej i międzynarodowej. Lasy w powiecie lipskim zajmują około 19% powierzchni. Atrakcją przyrodniczą powiatu stanowią również pomniki przyrody (27 szt.), niektóre niemal 300-letnie.

Struktury osadnicze na terenie powiatu lipskiego kształtowały się od kilkuset lat. W krajobrazie kulturowym przeważają zabytki sakralne: kościoły, cmentarze, kaplice, kapliczki i krzyże przydrożne. Mimo negatywnych zjawisk w związanych głównie z wydarzeniami XX wieku i zniszczeniami obu wojen, degradacją wielu obiektów zabytkowych, zanikaniem dawnej zabudowy wiejskiej, realizowanie inwestycji niezgodnie ze standardami konserwatorskimi i przestrzennymi, krajobraz kulturowy pozostał wartościowy i piękny.

Na krajobraz wiejski składają się tradycyjne zagrody złożone z dwóch lub więcej budynków. Domy mieszkalne usytuowane są przeważnie kalenicowo do drogi. Podstawowym budynkiem gospodarczym jest stodoła, usytuowana w głębi niwy domowej. Poza tym wznoszone były też kurniki, chlewy, szopy, suszarnie, spichlerze itp. Drugim typem, starszym i rzadziej spotykanym są węższe działki zagrodowe z budynkiem mieszkalnym umieszczonym szczytowo do drogi i budynkami gospodarczymi usytuowanymi podobnie w głębi zagrody. Domy charakteryzują się przede wszystkim prostokątnymi planami, dachami dwuspadowymi ewentualnie dachem naczółkowym. Najciekawsze odznaczają się oryginalnym dekorowaniem naroży domów- motywami geometrycznymi oraz wycinanymi fryzami podokapowymi czy dekorowanymi okiennicami.

Drewniane budynki gospodarcze podobnie jak domy mieszkalne przyjmują proste formy, prostokątne plany, dachy dwuspadowe. Dominuje konstrukcja wieńcowa. Spotyka się też stare domy o konstrukcji słupowo- ryglowej. Charakterystyczną cechą budynków drewnianych jest ornamentyka szalowanych narożników domów, wiatrownic, belek podokapowych kunsztownymi wyrobami snycerskimi. Budynki murowane z kamienia łamanego (wapień) z uzupełnieniami z cegły ceramicznej czerwonej w postaci detalu architektonicznego jak np., gzymsy, nadproża, opaski okienne i drzwiowe, narożniki boniowane itp., analogiczne do typów zabudowy występującej w okolicach Janowca i Góry Puławskiej, a przede wszystkim na prawym brzegu Wisły. Świadczą o tradycji lokalnej i związkach z budownictwem nadwiślańskim.

W krajobrazie kulturowym gminy wyróżniają się zabytki sakralne, co jest charakterystyczne dla krajobrazów wiejskich województwa mazowieckiego (kościół, kaplice, cmentarze oraz obiekty małej architektury). Szczególną rolę w krajobrazie pełnią kapliczki, figury i krzyże przydrożne. Powiat Lipski odznacza się największą liczbą tego typu obiektów w południowej części województwa mazowieckiego. Jedne odznaczają się ludową oryginalnością, inne wysoką jakością wykonania jako dzieła rzemiosła artystycznego. Są też lokalnymi świadkami historii oraz ciągłości narodowej i katolickiej tradycji. Występują obiekty wotywnie lub upamiętniające ważne wydarzenia. Ze względu na formę przeważają krzyże na cokole, pełniące też funkcje kapliczek. Występują kapliczki kubaturowe, kapliczka słupowa i figury przydrożne (Matki Boskiej (we wsiach: Śląsko, Pawliczka, Podkańce, Rzechów, Rzecznów, Rybiczyna, Wólka Modrzejowa, Kochanówka, Osówka, Sienna, Dziurków, Głina, Kalinówek, Raj, Sadkowiec, Słuszczyn, Solec nad Wisłą, Wola Pawłowska, Zemborzyn), św. Floriana (Grabowiec, Sadkowiec), św. Piotra (Grabowiec) i św. Jana

Nepomucena (Rzecznów, Sienno, Trzemcha Górna, Dziurków, Kłudzie, Pawłowice, Sadkowice, Solec nad Wisłą i Zemborzyn).

Zabudowa małomiasteczkowa zachowała się w znacznie gorszej formie. Układy przestrzenne większych wsi są często zakłócane nowymi inwestycjami. Zacieraniu zabytkowych budynków sprzyja też większa zamożność mieszkańców większych ośrodków.

Miasto Lipsko podzielone jest przez dolinę Krępianki na dwie części. Historyczny ośrodek Lipska leży na lewym brzegu rzeki. Głównym elementem krajobrazu historycznego tej miejscowości jest barokowo kościół. Zabudowę mieszkalną stanowią kamienice i budynki mieszkalne, jednorodzinne. W tej części miasta znajdują się także budynki administracyjne i użyteczności publicznej. Druga część, wschodnia to obszar o charakterze przemysłowym. Znajduje się tutaj także cmentarz oraz współczesne tereny rekreacyjne (ogródki działkowe).

Jednym z głównych ośrodków powiatu lipskiego jest Solec nad Wisłą. Położenie miejscowości na skarpie wiślanej i sąsiedztwo starorzecza wiślanego nadaje mu wysokich walorów krajobrazowych i widokowych. W Solcu nad Wisłą zlokalizowanych jest 11 zabytków wpisanych do rejestru zabytków, w tym ruiny zamku i kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP. Zachował się także charakterystyczny układ urbanistyczny z czytelnymi przekształceniami w ciągu wieków (XIV- XX) oraz zabudowa małomiasteczkowa z 1. połowy XX w. Na skarpie wiślanej powyżej wąwozu (ob. ul. Zamkowa) znajdują się ruiny zamku z XIV w., posiadające znaczne wartości archeologiczne, historyczne i naukowe, jak również krajobrazowe. Przy Pl. Bolesława Śmiałego (pierwotny rynek) zlokalizowany jest zabytkowy zespół kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP, w skład którego wchodzi kościół parafialny, cmentarz przykościelny, dzwonnica, plebania oraz obiekty małej architektury. Kościół wzniesiony w XIV w., przebudowany na przełomie XVI i XVII w. uzyskał późnorenesansowy charakter głównie poprzez detal architektoniczny (gzymsy, sterczyny w formie obelisków, pilastry). Mury w partii nawowej zachowały się gotyckie. Posiada bogaty wystrój i wyposażenie późnorenesansowe oraz barokowe z XVII i XVIII w. Szczególnie wartościowe są: ołtarz główny, zespół obrazów, sklepienia ze sztukateriami, okucia drzwi. Przy kościele znajduje się parawanowa dzwonnica z XIX w., budynek plebanii o pięknej fasadzie wykorzystującej cegłę jako detal architektoniczny. Jest to budynek murowany z kamienia, otynkowany parterowy, na rzucie prostokąta z centralnymi ryzalitami. Posiada dach dwuspadowy. Szczyty ryzalitów trójkątne. Cegła została wykorzystana jako detal architektoniczny: fryz kostkowy, schodkowy, obramienia okien, naroża. Wokół kościoła od XIV w., aż do końca XVIII w. funkcjonował cmentarz. Obecnie

jest to plac przykościelny obwiedziony murem (zniszczony mur z XVII w. został ostatnio odbudowany). Na terenie przykościelnym usytuowany jest również krzyż pamiątkowy oraz figura MB z XIX w.

Drugim zespołem sakralnym w Solcu nad Wisłą o równie wysokich walorach zabytkowych jest dawny zespół klasztorny OO. Reformatorów. Wśród uliczek południowej części Solca nad Wisłą wyrasta monumentalny gmach kościoła poreformackiego wzniesionego w 1626 r. w stylu wczesnego baroku. Jego architektura i wygląd zachowały się prawie bez zmian. Wewnątrz posiada barokowe wyposażenie, w tym cenny zbiór malarstwa sztalugowego. Kościół poprzedza oryginalny dziedziniec krużgankowy, powstały w tym samym czasie. Na uwagę zasługują krużganki arkadowe, pamiątkowy krzyż kamienny ustawiony na dziedzińcu oraz brama z portalem wejściowym, nad którym umieszczony został kartusz herbowy z Korybutem Zbaraskich oraz Pogonią i św. Jerzym. Zabudowania klasztorne powstały później. W odbudowanym po pożarze w 1876 r. skrzydle wschodnim mieście się teraz schronisko młodzieżowe. W miejscu dawnego skrzydła zachodniego powstał w 1888 r. budynek d. Seminarium Nauczycielskiego w stylu neoklasycystycznym, ob. budynek zespołu szkół ponadgimnazjalnych. Obiekt ten jest materialnym świadectwem długiej historii szkolnictwa pedagogicznego oraz pracy wielu znakomitych nauczycieli w całym regionie.

Trzecim zespołem sakralnym jest cmentarz przy ul. Łoteckiego wraz z kościołem cmentarnym p.w. św. Barbary. Nekropolia ta jest jedną z cenniejszych w południowej części województwa mazowieckiego. Posiada kilkadziesiąt cennych nagrobków, pochodzących z XIX i I poł. XX w. Odznaczają się wysokim poziomem wykonawstwa oraz prezentują wiele form i typów. Wśród pochowanych znajdują się osoby zasłużone dla miejscowości: burmistrzowie, nauczyciele powstańcy, żołnierze i księża oraz właściciele okolicznych dóbr. W centrum cmentarza zlokalizowany jest kościół p.w. św. Barbary drewniany z pięknym klasycystycznym murowanym frontonem. Prawdopodobnie powstał w XVII w. W 2 poł. XVIII w. został gruntownie wyremontowany lub od podstaw wzniesiony. W powiecie lipskim występuje jako jedyny drewniany zabytek sakralny. Wewnątrz znajduje się wyposażenie barokowe. Uzupełnieniem tego zespołu jest figura Chrystusa Frasobliwego, zlokalizowana przy murze cmentarnym.

Trzecim zachowanym układem urbanistycznych na terenie powiatu lipskiego jest centrum wsi Sienno. Posiada ono prosty, czytelny układ w formie wydłużonego

trapezowego rynku z wychodzącymi uliczkami. Powstał w wyniku przekształcenia średniowiecznej osady targowej, zapewne na części gruntów Starej Wsi.

Historyczna zabudowa skupia się przy rynku, ul. Hżeckiej, Czachowskiego, Partyzantów, Lipskiej i Ostrowieckiej. Oprócz rynku w układzie wyodrębniona jest część wschodnia podworska, „poprzemysłowa” oraz relikty założenia obronnego. W części północnej rynku w głębi posesji znajduje się zespół kościoła parafialnego p.w. św. Zygmunta. Z dawnej zabudowy małomiasteczkowej Sienna pozostało jedynie kilka budynków, zwłaszcza w części zachodniej rynku i przy ul. Ostrowieckiej oraz Hżeckiej. Odznaczają się one typową architekturą małomiasteczkową. Są jedno lub dwukondygnacyjne, na rzucie prostokąta, ustawione kalenicowo do ulicy, o wysokich dachach. Głównym elementem architektonicznym są wydatne, profilowane gzymsy.

6.3. Zabytki nieruchomości objęte prawnymi formami ochrony.

W myśl art. 6 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami za zabytki nieruchomości uznaje się krajobraz kulturowy, układy urbanistyczne i ruralistyczne, zespoły budowlane, dzieła architektury i budownictwa, dzieła budownictwa obronnego, obiekty techniki, cmentarze, parki, ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji.

Pod względem zasobów dziedzictwa kulturowego powiat lipski charakteryzuje się znacznymi walorami. Ochroną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego objęto 49 obiektów zabytkowych. Ich wykaz zamieszczony został poniżej wraz z charakterystyką najważniejszych zabytków architektury.

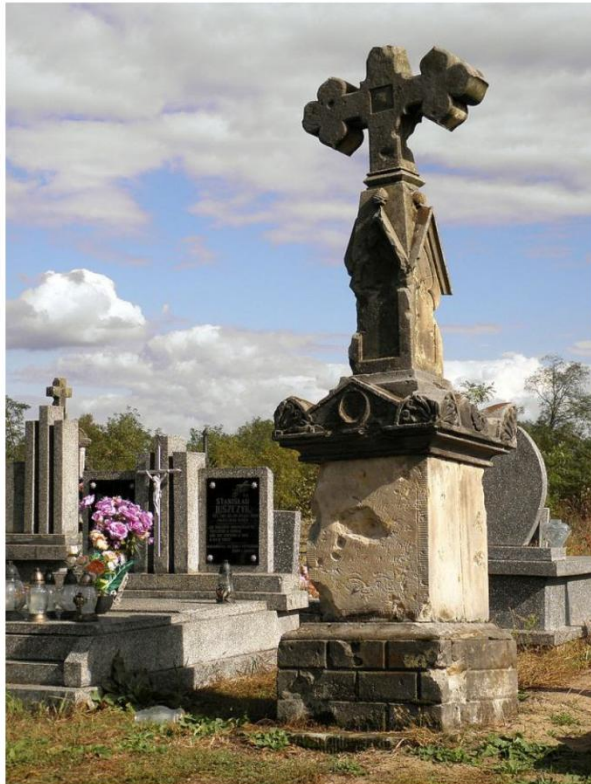
Gmina Chotcza

- Chotcza Dolna 3a, kościół p.w. św. Trójcy, 1754 r., nr rej. 824/A/56 z 28.01.1956 r.; 644/A/72 z 14.01.1972 r. oraz 40/A/80 z 26.04.1980 r.

Parafia w Chotczy powstała przed 1325 r. Pierwszy, drewniany kościół, wzmiankowany w źródłach już w 1440 r. spłonął podczas pożaru w 1743 r. Kolejna budowla powstała rok później za sprawą ówczesnego dzierżawcy wsi. Drugi kościół także spłonął od pioruna w sierpniu 1906 r. Kolejna świątynia uległa zniszczeniu podczas II wojny światowej. Po wojnie w kaplicy „przy Wiśle” dostawiono drewniany barak, przeniesiony z Chotczy Józefów staraniem ks. Bolesława Fochtmana. W miejscu spalonego w 1743 r. pierwotnego kościoła wybudowano prawdopodobnie kilka lat później kaplicę murowaną z kamienia. W 1906 r., po pożarze kościółka „przy Wiśle”, ks. Walenty Lipiec dobudował do niej nawę

przednią, tworząc kościół tymczasowy. Jednocześnie w tym samym roku ks. Lipiec, na innym miejscu niż stał spalony kościół, założył fundamenty pod nową świątynię, według projektu Rudolfa Mejera. Kolejny proboszcz ks. Władysław Kłosiński po 1907 r. przygotował nowe plany pod kościół w stylu romańskim według projektu arch. Lamparskiego z Radomia. Wzniesiona część murów została zniszczona podczas I wojny światowej. Kościół odbudowywany po wojnie otrzymał do 1939 r. nowe mury, więźbę dachową i pokrycie czerwoną dachówką. Ponowne zniszczenie dosięgło kościół wraz z wieżą w 1944 r. Budowa kościoła była zakazana do 1974 r. przez władze komunistyczne. Dopiero w latach 1974-1976 dokończono budowę staraniem ks. Stanisława Madeja. Kościół został konsekrowany 2 października 1982 r. Kościół jest bezstylowy, na planie krzyża, jednonawowy.

- Chotcza Dolna, cmentarz rzymskokatolicki, parafialny, 2. połowa XVIII w., nr rej. 474/A/91 z 5.11.1991 r.

Źródło: Rafał Terkner, praca własna. Licencja Wikimedia Commons

- Tymienica Nowa 70, kościół parafialny p.w. św. Tekli, 1911-1930 r., nr rej. A-1060 z 10.05.2012 r.

Źródło: Rafał T / fotopolska.eu. Licencja Wikimedia Commons

Drewniana kaplica dworska p.w. św. Tekli istniała we wsi w XVIII w. Duszpasterstwo stałe sprawowane jest od 1 sierpnia 1908 r., kiedy to zamieszkał przy kaplicy ks. Józef Wieczorek. Parafia została erygowana w 1920 r. Początkowo za świątynię służyła kaplica, przy której duszpasterstwo sprawował ks. Józef Wieczorek. Kościół, według projektu arch. Jana Borowskiego z Wilna, był budowany w latach 1911 – 1930 (z przerwą na lata I wojny światowej), staraniem ks. Stanisława Knapika i ks. Władysława Pieniążka. Podczas II wojny światowej zburzono wieżę i zniszczono wnętrze kościoła. Po wojnie odbudowywany i upiększany. Konsekracji świątyni dokonał w 1966 roku bp. Piotr Gołębiowski. Kościół był odnawiany w 1970 r. Jest budowlą jednonawową, wzniesioną z czerwonej cegły.

- Tymienica Nowa, figura NMP z Dzieciątkiem Jezus (na kolumnie), 1701 r., nr rej. 37/2013 z 15.01.2013 r.

Gmina Ciepiałów

- Bąkowa, budynek dworu, XIX w., nr rej. 142/A z 5.03.1982 r.

Źródło: Program opieki nad zabytkami gminy Ciepiałów, Bartosz Szymusik

Dwór w Bąkowej został wybudowany w 1905 roku przez Stanisława Domańskiego. W końcu XVIII wieku miejscowe dobra zwane Bąkową Solecką należały do rodziny Lipińskich. Pod koniec XIX wieku posiadłość należała już do rodziny Czarneckich. Wraz z posagiem Janiny z Czarneckich przeszła w posiadanie Stanisława Domańskiego (w rękach tej rodziny majątek pozostawał aż do zakończenia II wojny światowej). Pod koniec lat 20. XX wieku dwór należał do Janiny Domańskiej. Właściciele dworu zmarli w czasie II wojny. Obecnie dwór jest niezamieszkały i opuszczony, pozostaje w stanie ruiny. Przed samym dworem poprowadzono nową drogę, wyraźnie degradując jego otoczenie.

Dwór murowany z cegły, otynkowany, posadowiony na planie prostokąta, o regularnej bryle. Parterowy, podpiwniczony, z poddaszem nakrytym dachem dwuspadowym. Elewacja frontowa siedmioosiowa, ze środkową osią poprzedzoną drewnianym gankiem wspartym na czterech drewnianych słupkach posadowionych na murowanych, czworobocznych cokołach. Ganek nakryty dachem dwuspadowym. Wystrój elewacji ograniczony do prostych naczółków nadokiennych. Całość skomponowana w stylu klasycznym.

- Bąkowa, park krajobrazowy, XIX w., nr rej. 748 z 20.12.1957 r.

Źródło: Program opieki nad zabytkami gminy Ciepiałów, Bartosz Szymusik

Park dworski otaczający dwór w Bąkowej. Obecnie Park krajobrazowy, obecnie w stanie zaniedbanym.

- Ciepiałów, ul. Papuzińskiego 36, kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża, 1923-1939 r., nr rej. 338/A z 10.04.1986 r.

Źródło: Rafał T / fotopolska.eu. Licencja Wikimedia Commons

Parafia została erygowana przed 1326 r. W tym okresie wzniesiono pierwszy, drewniany kościół. Kolejny, także drewniany powstał w 1512 r. z fundacji Jakuba Ciepiałowskiego. Następny drewniany pochodzący z 1752 r. ufundowała księżna Konstancja Sanguszkowa z Denhoffów. Budowla została zniszczona podczas I wojny światowej. Wtedy

wybudowano prowizoryczną kaplicę i rozpoczęła się budowa obecnego kościoła według projektu arch. Stefana Szyllera z Warszawy. Wzniesiono go w latach 1922-1942 staraniem ks. Ludwika Barskiego z fundacji parafian oraz dzięki dotacji państwowej. Kościół jest murowany z cegły palonej, w stylu neobarokowym.

W skład zespołu kościelnego, oprócz kościoła wchodzi plebania (1901 r.), organistówka (1928 r.), ogrodzenie kościoła z przełomu XIX/XX w., pomnik nagrobny (1871 r.).

- Cielmów, ul. Źródłana 13, synagoga, 1887 r., nr rej. 144/A z 15.03.1982 r.

Źródło: Rafał Terkner, praca własna. Licencja Wikimedia Commons

Synagoga w Cielmowie została zbudowana w 1887 roku według projektu Lucjana Mierzejewskiego. Podczas I wojny światowej została spalona. Wyremontowano ją dopiero w 1929 roku. Podczas II wojny światowej hitlerowcy zdewastowali synagogę i urządzili w niej magazyn. Przez wiele lat w budynku znajdował się magazyn gminnej spółdzielni. Obecnie budynek nie jest zagospodarowany, znajduje się w stanie ruiny.

Murowany budynek synagogi wzniesiono z czerwonej cegły, przykryty czterospadowym łamanym dachem polskim, krytym wtórnie blachą.

- Łaziska, park dworski, połowa XIX w., nr rej. 739 z 20.12.1957 r. oraz 350/A/86 z 24.10.1986 r.

Źródło: Program opieki nad zabytkami gminy Ciepiałów, Bartosz Szymusik

Park założony został w połowie XIX w. jako otoczenie dworu, którego ostatnią właścicielką była Anna Boska. Park posiada piękny, stary drzewostan, prowadzi do niego długa modrzewiowa aleja.

- Stary Ciepiałów, park krajobrazowy, XVIII w., nr rej. 742 z 20.12.1957 r.

Park zachowany szczątkowo. Pozostały jedynie odcinki zadrzewień z końca XIX w.

- Wielgie, kościół cmentarny p.w. św. Wojciecha, nr rej. 331/A z 21.06.1967 r. oraz 180/A z 15.10.1982 r.

Źródło: Rafał Terkner, praca własna. Licencja Wikimedia Commons

Kościół cmentarny p.w. św. Wojciecha wniesiony został najprawdopodobniej w XVI w., zbudowany z cegły, nietynkowany; orientowany. Kościół posiada jedną nawę z węższym prezbiterium zamkniętym półkoliście oraz nowszą prostokątną kaplicą Matki Boskiej Różańcowej od południa oraz taką samą kruchtą od zachodu. Kościół znajduje się na wzniesieniu na terenie cmentarza grzebalnego.

- Wielgie, najstarsza część cmentarza rzymskokatolickiego z 1820 r.(nr działki 64) , nr rej. A-1229 z dnia 17.02.2014 r.

- Wielgie, park krajobrazowy, XVIII w., nr rej. 745 z 20.12.1957 r.

Źródło: Łukasz Smolarczyk, praca własna. Licencja Wikimedia Commons

Park w Wielgiem pochodzi z XVIII w. Znajdują się tu cenne okazy przyrodnicze: aleja kasztanowa i 660-letni dąb (pomnik przyrody – 630 cm w obwodzie i 27 m wysokości). Dawniej park krajobrazowy stanowił otoczenie dworu rodziny Karczewskich, zburzonego po wprowadzeniu reformy rolnej w 1944 r. Pozostałością tego założenia jest aleja kasztanowa prowadząca niegdyś do budynku dworu.

Gmina Lipsko

- Daniszów, park dworski, XVIII / XIX w., nr rej. 740 z 20.12.1957 r. oraz 354/A/86 z 4.11.1986 r.;

Park krajobrazowy zachowany w złym stanie. Zachowane pozostałości nasadzeń drzew liściastych: wiązu szypułkowego około 200-letniego, lip drobnolistnych około 160-360-letnich oraz klonu srebrzystego około 160-letniego.

- Krępa Kościelna, kościół murowany, 1930-1935 r., nr rej. 337/A z 10.04.1986 r.;

Źródło: Rafał Terkner, praca własna. Licencja Wikimedia Commons

Pierwszy kościół drewniany w Krępie wzmiankowany był w 1326 r., następny w XV w. jako kościół filialny parafii Lipsko. Kolejny kościół drewniany, fundacji Konstancji z Sanguszków marszałkowej litewskiej, zbudowany został w latach 1774-1778 z drewna sosnowego, na podmurówce. Był świątynią orientowaną. Na tym samym miejscu wzniesiono obecny kościół p.w. Świętych Apostołów Piotra i Pawła. Zbudował go, według projektu arch. Rudolfa Mejera z Radomia, w latach 1911-1930 staraniem księży: Andrzeja Baltyna, Feliksa Horodyskiego i Józefa Drabowicza. Poświęcenie kościoła miało miejsce 29 czerwca 1930 r. Kościół jest budowlą trzynawową, w stylu neogotyku nadwiślańskiego, zbudowaną z cegły czerwonej.

- Krępa Kościelna, cmentarz rzymskokatolicki, XVIII / XIX w., nr rej.: A-1056 z dnia 12 stycznia 2012 r.,

Źródło: Rafał Terkner, praca własna. Licencja Wikimedia Commons

Na terenie cmentarza zachowały się liczne nagrobki o znacznych walorach artystycznych. Są także groby o znaczeniu specjalnym, w tym mogiła ks. Stanisława Andrzejewskiego (1830-1888 r.), uczestnika manifestacji patriotycznych w okresie Powstania Styczniowego.

- Lipsko, kościół parafialny p.w. św. Trójcy, 1911-1930 r., nr rej. 345/A/7 z 15.06.1976 r. oraz 81/A/81 z 12.03.1981 r.;

Źródło: Hubert Śmietanka, praca własna. Licencja Wikimedia Commons

Obecna świątynia została wzniesiona zapewne na miejscu dawnego drewnianego zboru kalwińskiego w 1614 roku i ufundowana została przez kasztelana radomskiego Mikołaja Oleśnickiego i jego żonę Zofię z Lubomirskich po konwersji z kalwinizmu na katolicyzm. Kościół został przebudowany w 1844 roku według projektu Henryka Marconiego. Rozebrano wówczas dawną wieżę z sygnaturką, a na jej miejscu została wybudowana obecna wieża. W czasie pożaru w 1857 roku budowla została zniszczona. Wieża zakończona kopułą, nakryta blachą miedzianą, została uszkodzona w 1945 roku. Odbudowana została w 1956 roku i przebudowana na dzwonnice. W latach 1977-1979 kościół został restaurowany dzięki staraniom księdza Stanisława Słyka. Świątynia została wtedy pokryta blachą miedzianą, wewnątrz ozdobiono malowidłami i otynkowano wieżę.

Jest to budowla jednonawowa, orientowana, wybudowana z kamienia wapiennego.

- Zofiówka, dom drewniany, koniec XIX w., nr rej. 121/A/81 z 4.11.1981 r.

Dwa obiekty znajdujące się z rejestrze zabytków województwa mazowieckiego z terenu gminy Lipsko zostały przeniesione do Muzeum Wsi radomskiej w Radomiu (ul. Szydłowiecka 30):

- drewniany budynek dawnej szkoły w Krępie Kościelnej, 1914-1915 r., nr rej. 319/A/85 z 22.08.1985 r.;

- młyn wodny, drewniany ze wsi Zofiówka, 1914 r., nr rej. 121/A/81 z 17.07.1981 r.

Gmina Rzecznów

- Grabowiec, kościół p.w. św. Mikołaja, 1626 r., 2. połowa XVIII w.; nr rej. 159/A z 23.06.1967 r. oraz 63/A z 5.05.1981 r.;

Źródło: Rafał Terkner, praca własna. Licencja Wikimedia Commons

Świątynia ufundowana w 1626 r. przez Mikołaja Skarszewskiego kasztelana sandomierskiego, dziedzica Grabowca, Rzeczniowa, Rzecznówka i Czerwonej. Obecny kościół wzniesiony w 2. połowie XVIII w. Kościół w stylu barokowym, orientowany, murowany z cegły, tynkowany. Korpus jednonawowy, trzyprzęsłowy z prostokątnym węższym prezbiterium o zaokrąglonych narożach. Przykryty wysokim dachem dwuspadowym. Centralnie wieżyczka na sygnaturkę. Do prezbiterium przylega od północy kruchta, od południa zakrystia. Od południa do korpusu przylega dobudówka prostokątna. Fasada dwukondygnacyjna, rozczłonkowana pionowo parami pilastrów, wypełniona polami płycinowymi. Gzyms kordonowy. Portal na osi środkowej w formie profilowanej opaski, zamknięty prosto o zaokrąglonych narożach. Fasada zwieńczona dwukondygnacyjnym szczytem o analogicznych podziałach, zakończonym trójkątnie z datą 1626. Dach namiotowy z latarnią.

- Rzecznów, zespół kościoła parafialnego p.w. Niepokalanego Poczęcia N.M.P., 1. połowa XVIII w.; nr rej. 184 z 11.02.1967 r. oraz 137/A z 15.02.1982 r.;
- kościół parafialny, nr rej. 490 z 23.03.1957 r. oraz 137/A z 15.02.1982 r.;
- dzwonnica, nr rej. 826 z 28.01.1959 r. oraz 137/A z 15.02.1982 r.;
- kostnica przykościelna, 1. połowa XVIII w., nr rej. 827 z 28.01.1959 r. oraz 137/A z 15.02.1982 r.;
- kaplica w murze kościelnym, 1. połowa XVIII w.;
- ogrodzenie murowane, 1. połowa XVIII w.;

Źródło: Rafał Terkner, praca własna. Licencja Wikimedia Commons

Pierwotny kościół drewniany, zbudowany w 1590 r. Obecny wzniesiony po 1685 r. po śmierci Stanisława Skarszewskiego z fundacji Katarzyny Piotrowskiej herbu Ginwiłł, żony Hieronima Wierzbowskiego i Stanisława Skarszewskiego.

Budynek orientowany, murowany z kamienia, tynkowany; na planie wydłużonego prostokąta, z prezbiterium trójbocznie zakończonym. Przy nawie prostokątne kaplice, od wschodu przylegają do kaplic zakrystia od południa i skarbczyk od północy, przy kaplicy południowej od zachodu kruchta. Dachy dwuspadowe. Elewacje rozczłonkowane pilastrami i płycinami. Portal o brzegach profilowanych. Nad nim gzyms naddrzwiowy, nad którym nisza w formie łuku pełnego obramiona kłińcami z kluczem. Pomiędzy nimi kamienny kartusz z herbem fundatorski Ginwiłł i inicjałami K.S. K. W. Katarzyna Skarszewska, Kasztelanowa Wonicka. Nad portalem prowadzącym do kruchty widnieje herb Jana Skarszewskiego, jej syna.

Źródło: Rafał Terkner, praca własna. Licencja Wikimedia Commons

Ogrodzenie otacza teren cmentarza przykościelnego. Murowane, otynkowane, przykryte dachówką z niszami od wewnątrz.

Źródło: Rafał Terkner, praca własna. Licencja Wikimedia Commons

Budynek dzwonnicy, usytuowany w części południowej terenu kościelnego murowany z cegły, otynkowany, na rzucie prostokąta, dwukondygnacyjny, przykryty dachem dzwonowatym, na osi środkowej przejazd bramny. Otwory bramne obwiedzione szeroką

opaską, zakończone łukiem pełnym. W drugiej kondygnacji wysokie otwory okienne zamknięte łukiem pełnym.

Kostnica parterowa usytuowana z części północno- wschodniej ogrodzenia, murowana z kamienia, otynkowana, na rzucie prostokąta, przykryta dachem namiotowym. Gzyms wydatny, profilowany. Kaplica w części wschodniej ogrodzenia, murowana kamienia, otynkowana, przykryta dachem namiotowym, z przejściem bramnym, zamkniętym prosto. Gzyms wydatny, profilowany.

- Rzecznów, kaplica kubaturowa, murowana, z drewnianą figurą św. Jana Nepomucena, XVIII w., nr rej. 825 z 28.01.1959 r.

Źródło: Rafał Terkner, praca własna. Licencja Wikimedia Commons

Usytuowana jest przy drodze z Rzecznowa do Grabowca, przy moście na rzece Krępiance. Budynek murowany z cegły, otynkowany, na rzucie prostokąta, nakryty dachem czterospadowym. Elewacje artykułowane narożnymi pilastrami tokańskimi dźwigającymi belkowane złożone z profilowanego gzymsu i gładkiego fryzu. W elewacji frontowej dodatkowe pilastry flankujące wejście do kapliczki. Otwór drzwiowy zamknięty łukiem odcinkowym. W bocznych elewacjach małe otwory okienne. Drzwi drewniane, dwuskrzydłowe, na żelaznych zawiasach.

Nie istnieją, jednak nie zostały jak dotąd wykreślone z rejestru zabytków województwa mazowieckiego następujące obiekty zabytkowe:

- Grabowiec, ul. Polna 55, dom drewniany, 1920 r., nr rej. 164/A z 30.04.1982 r.;
- Rzecznów 33, dom drewniany, XIX/XX w., nr rej. 162/A z 30.04.1982 r.

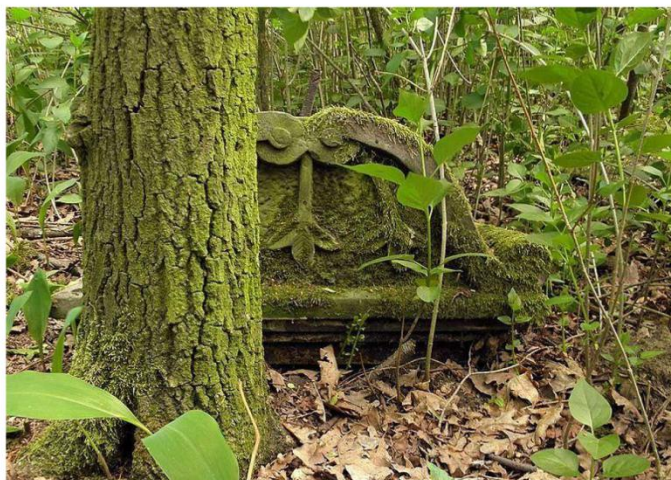
Gmina Sienno

- Gozdawa, cmentarz ewangelicko-augsburski, 1. połowa XIX w.; nr rej. 480/A z 5.11.1991 r.;

Źródło: Rafał T / fotopolska.eu. Licencja Wikimedia Commons

- Hieronimów, cmentarz ewangelicko-augsburski, 2. połowa XIX w., 1944 r.; nr rej. 481/A z 5.11.1991 r.;

Źródło: Rafał T / fotopolska.eu. Licencja Wikimedia Commons

- Kadłubek, cmentarz ewangelicko-augsburski, 2. połowa XIX w., 1944 r.; nr rej. 482/A z 5.11.1991 r.;

Źródło: Rafał T / fotopolska.eu. Licencja Wikimedia Commons

- Nowa Wieś, cmentarz ewangelicko-augsburski, XIX w., 1944 r.; nr rej. 483/A z 5.11.1991 r.;

Źródło: Rafał T / fotopolska.eu. Licencja Wikimedia Commons

- Sienno, kościół parafialny p.w. św. Zygmunta, nr rej. 323/A z 16.06.1967 r. oraz 147/A z 15.03.1982 r.;

Źródło: Rafał Terkner, praca własna. Licencja Wikimedia Commons

Pierwszy kościół powstał w Siennie około 1375 r., kiedy było ono jeszcze wsią. Był to drewniany kościół filialny, należący do parafii w Chotczy. Kilkadziesiąt lat później Sienna otrzymało prawa miejskie i rozpoczęto budowę murowanego kościoła. Kościół został ukończony w 1442 r.

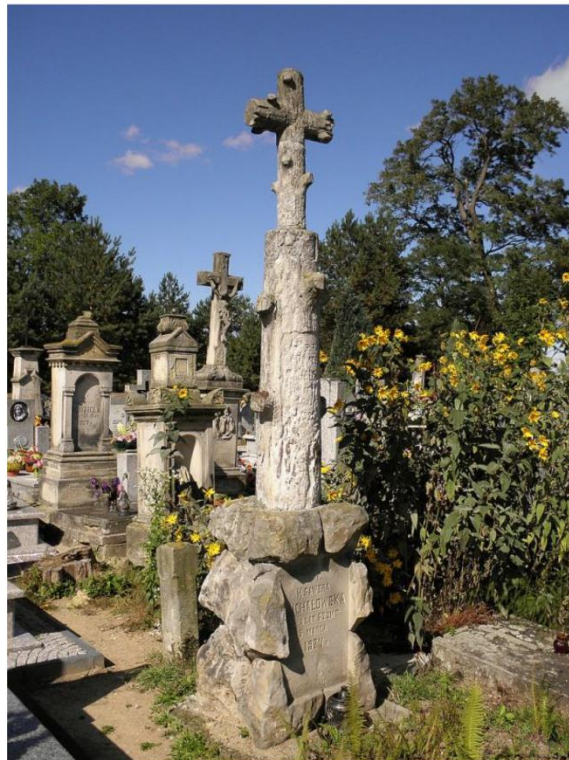
Kościół jest budowlą jednonawową, z trójprzęsłowym prezbiterium zamkniętym trójbocznie. Reprezentuje styl tzw. gotyku nadwiślańskiego. Od strony północnej prezbiterium dobudowano piętrową zakrystię. Świątynia ma wysokie, ostrołukowe okna od strony południowej. Od północy jest jedynie małe okienko oraz otwór strzelniczy na piętrze, świadczący o tym, że kościół miał też pełnić funkcje obronne.

- Sienna, dzwonnica w zespole kościoła parafialnego, nr rej. 323/A z 16.06.1967 r. oraz 147/A z 15.03.1982 r.;

Źródło: Rafał Terkner, praca własna. Licencja Wikimedia Commons

- Sienno, cmentarz rzymskokatolicki z bramą cmentarną, nr rej. 485/A z 5.11.1991 r.;

Źródło: Rafał Terkner, praca własna. Licencja Wikimedia Commons

- Sienno, cmentarz żydowski, 1795-1942 r., nr rej. 484/A z 5.11.1991 r.

Źródło: Rafał Terkner, praca własna. Licencja Wikimedia Commons

- Wola Sienieńska (obecnie Krzyżanówka), dwór oraz park w zespole dworskim, 1. połowa XIX w., nr rej. 518 z 4.12.1957 r. oraz 54/A z 7.05.1980 r.

Gmina Solec nad Wisłą

- Kolonia Nadwiślańska (Raj) (na tzw. Kępie), kościół parafialny p.w. św. Stanisława Biskupa, murowany, XVIII w., przebudowany, nr rej. brak, decyzja 1251/2004 z dnia 14.09.2004 r.;

Źródło: Sławomir Duda-Tomaszewski, praca własna. Licencja Wikimedia Commons

- Pawłowice, zespół kościoła parafialnego p.w. św. Jana Chrzciciela (kościół, dzwonnica i plebania), 1884-1885 r., nr rej. 339/A z 10.04.1986 r.;

Źródło: Piotr Matyga, praca własna. Licencja Wikimedia Commons

Pierwotny kościół, drewniany pochodził z połowy XVI w., a kolejny - także drewniany - wzniesiony został w 1753 r. z fundacji kapituły krakowskiej. Spłonął on w 1882 r. Parafia powstała w pierwszej połowie XVIII w. Obecny kościół p.w św. Jana Chrzciciela zbudowany został w latach 1884-1885 na miejscu drewnianego. Był restaurowany w 1984 i w 1989 r. Świątynia jest budowlą w stylu neogotyckim, wzniesioną z kamienia, tynkowaną.

- Raj, park dworski, XVIII w., nr rej. 741 z 20.12.1957 r.;

Park dworski zachowany w szczątkowej formie. Najego terenie rośnie pomnik przyrody.

- Solec n. Wisłą, Plac Bolesława Śmiałego 8, kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP, murowany, wraz z otoczeniem, XIV w., XVI/XVII w.; nr rej. 324/A z 15.06.1967 r. oraz 152/A z 16.03.1982 r.;

Źródło: Sławomir Duda-Tomaszewski, praca własna. Licencja Wikimedia Commons

Kościół wzniesiony w XIV w., przebudowany na przełomie XVI i XVII w. uzyskał późnorenesansowy charakter głównie poprzez detal architektoniczny (gzymy, sterczyny w formie obelisków, pilastry). Mury w partii nawowej gotyckie.

- Solec nad Wisłą, kościół cmentarny p.w. św. Barbary, drewniany, nr rej. 327/A z 15.06.1967 r. oraz 154/A z 16.03.1982 r.;

Źródło: Jan Skrzypczyński, praca własna. Licencja Wikimedia Commons

Kościół cmentarny pod wezwaniem Św. Barbary jest datowany na XVIII w.. Orientowany, drewniany, konstrukcji zrębowej, szalowany, z murowanym, klasycystycznym frontonem. W 1. ćwierci XIX w. dobudowano część zachodnią. Wnętrze nakryte stropem ze skrzywieniami. Wystrój i wyposażenie kościoła barokowe oraz rokokowe .

- cmentarz rzymsko – katolicki z 2. połowy XVIII w. przy ul. Łoteckiego (dz. nr ew. 3097) decyzja Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków w Warszawie nr 77/2014z dnia 04 lutego 2014 r. , nr rej. A- 1229;

- Solec nad Wisłą, zespół klasztorny reformatów (kościół p.w. św. Stanisława Biskupa, klasztor oraz dziedziniec z krużgankami), nr rej. 326/A z 15.06.1967 r. oraz 153/A z 16.03.1982 r.;

Źródło: Rafał T, praca własna. Licencja Wikimedia Commons

Kościół klasztorny oo Reformatów stanowi pierwszy w Polsce murowany (z kamienia) klasztor Reformatów, wzniesiony w 1626 roku jako wotum za cudowny powrót księcia Krzysztofa Zbaraskiego, starosty soleckiego z poselstwa do Stambułu. Kościół poprzedza oryginalny dziedziniec krużgankowy, powstały w tym samym czasie.

Budowla jednonawowa, orientowana, murowana z ciosów. Fasada frontowa kościoła podparta ścianami piramidalnymi. Dach dwuspadowy, obecnie przekryty blachą.

- Solec nad Wisłą, ruiny zamku, nr rej. 328/A z 21.06.1967 r. oraz 155/A z 16.03.1982 r.

Źródło: Sławomir Duda-Tomaszewski, praca własna. Licencja Wikimedia Commons

- Solec nad Wisłą, dawny ratusz, koniec XIX w., nr rej. 353/A z 24.10.1986 r.;

Źródło: Jan Skrzypczyński, praca własna. Licencja Wikimedia Commons

Ratusz solecki z 1 połowy XIX w. jest pierwszym murowanym budynkiem użyteczności publicznej w tej miejscowości. Rozmieszczony na planie litery L, murowany, dwukondygnacyjny, tynkowany, przekryty dachem dwuspadowym, obecnie pokrytym blachą. Otwory okienne w dolnej kondygnacji i część w górnej kondygnacji fasady zamknięta łukiem pełnym. Ściany dolnej kondygnacji zdobione boniowaniem.

- Solec nad Wisłą, Rynek 10, dom podcieniowy, drewniany, koniec XVIII w., nr rej. 853/A/59 z 29.06.1959 r., 329/A z 8.05.1972 r. oraz 156/A z 16.03.1982 r.;

Źródło: Piotr Matyga, praca własna. Licencja Wikimedia Commons

Dom z podcieniem frontowym, drewniany, z murowanymi kolumnami jest jedynym przykładem zabudowy Solca w XVIII i 1 połowy XIX w.

- Wola Pawłowska, młyn wodny, drewniany, 1916 r., 1948 r., nr rej. 194/A z 15.12.1982 r.

Poza obiektami objętymi ochroną prawną poprzez wpis do rejestru zabytków województwa mazowieckiego, w gminnych ewidencjach zabytków ujęte zostały obiekty zabytkowe, których stan został zweryfikowany przez samorzady w ciągu ostatnich lat. Budynki nieistniejące lub te, których cechy zabytkowe zostały zatarte, nie zostały ujęte w gminnych ewidencjach zabytków.

Gmina Chotcza – obiekty zabytkowe ujęte w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków:

- Chotcza Dolna, dz. geod. nr 1393, cmentarz rzymskokatolicki, parafialny, 2. połowa XVIII w.
- Chotcza Dolna, dz. geod. nr 1393, pomnik na cmentarzu, XIX w.
- Chotcza Dolna, dz. geod. nr 1393, pomnik na cmentarzu, XIX w.
- Chotcza Dolna, dz. geod. nr 1393, pomnik na cmentarzu, XIX w.
- Chotcza Dolna, dz. geod. nr 1393, pomnik na cmentarzu, XIX w.

- Chotcza Dolna, dz. geod. nr 1393, zbiorowa mogiła na cmentarzu, 1984 r.
- Chotcza Dolna, dz. geod. nr 1393, zbiorowa mogiła na cmentarzu, 1967 r.
- Chotcza Dolna 28b, dom drewniany, połowa XX w.
- Chotcza Dolna 40, dom drewniany, początek XX w.
- Chotycza Dolna 44, dom drewniany, początek XX w.
- Chotcza Dolna 59A, kościół murowany p.w. św. Trójcy, 1939 r.
- Chotcza Górna 3a, dom drewniany, początek XX w.
- Chotcza Górna 12, dom drewniany, początek XX w.
- Chotcza Górna 19, dom drewniany, początek XX w.
- Chotcza-Józefów, kapliczka przydrożna, XX w.
- Chotcza-Józefów 24, dom drewniany z budynkiem gospodarczym, początek XX w.
- Gniazdków 17, dom drewniany, początek XX w.
- Gniazdków, obok nr 25, krzyż przydrożny, XX w.
- Tymienica Stara, dz. geod. nr 844, cmentarz rzymskokatolicki, XVII w.

Gmina Ciepiałów – obiekty zabytkowe ujęte w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków:

- Anusin 31, dom drewniany, 1946 r.
- Chotyże 29, dom drewniany, 1 ćwierć XX w.
- Ciepiałów, ul. Kochanowskiego 21, dom drewniany, około 1915 r.
- Ciepiałów, ul. Papuzińskiego, krzyż żeliwny, koniec XIX w.
- Ciepiałów, ul. Papuzińskiego 10, dom murowany, około 1935 r.
- Ciepiałów, ul. Papuzińskiego 12, kuźnia murowano-drewniana, około 1930 r.
- Ciepiałów, ul. Papuzińskiego 14, dom drewniany, około 1935 r.
- Ciepiałów, ul. Papuzińskiego 17, remiza strażacka, murowana, początek XX w.
- Ciepiałów, ul. Papuzińskiego 20, dom drewniany, początek XX w.
- Ciepiałów, ul. Papuzińskiego 30, dom drewniany, lata 20. XX w.
- Ciepiałów, ul. Papuzińskiego 36, krzyż przy kościele, początek XX w.
- Ciepiałów, ul. Papuzińskiego 38, plebania murowana, 1901 r.
- Ciepiałów, ul. Papuzińskiego 38, organistówka drewniana, 1928 r.
- Ciepiałów, ul. Papuzińskiego 40, dom drewniany, lata 30. XX w.
- Ciepiałów, ul. Papuzińskiego 42, dom drewniany, lata 30. XX w.
- Ciepiałów, ul. Papuzińskiego 49, dom drewniany, 1925 r.

- Ciepiałów, ul. Papuzińskiego 55, dworek drewniany (ob. ośrodek zdrowia), początek lat 20. XX w.
- Ciepiałów, ul. Papuzińskiego 61, krzyż kamienny, 1901 r.
- Ciepiałów, ul. Partyzantów, zespół stodoł drewnianych, lata 1940-1945
- Ciepiałów, Plac Zwycięstwa 4, dom murowany, 1907 r.
- Ciepiałów, Plac Zwycięstwa 6, dom murowany, około 1925 r.
- Ciepiałów, Plac Zwycięstwa 7, dom murowany, około 1925 r.
- Ciepiałów, Plac Zwycięstwa 8, dom murowany, około 1925 r.
- Ciepiałów, Plac Zwycięstwa 11/12, dom murowany, 1907 r.
- Ciepiałów, Plac Zwycięstwa 13, dom murowany, 1946 r.
- Ciepiałów, Plac Zwycięstwa 16, dom murowany, około 1930 r.
- Ciepiałów, Plac Zwycięstwa 23, dom murowany, około 1940 r.
- Ciepiałów, Plac Zwycięstwa 25, dom murowany, około 1925 r.
- Ciepiałów, ul. Podłącze 2, dom, koniec XIX w.
- Ciepiałów, ul. Polna 5, dom drewniany, lata 30. XX w.
- Ciepiałów, ul. Polna 8, dom drewniany, lata 30. XX w.
- Ciepiałów, ul. Sandomierska 2, dom drewniany, lata 30. XX w.
- Ciepiałów, ul. Sandomierska 13, dom drewniany, lata 30. XX w.
- Ciepiałów, ul. Witosa 4, dom murowany, 1927 r.
- Ciepiałów, ul. Witosa 4, młyn murowany, 1923 r.
- Ciepiałów, ul. Witosa 4, motorownia murowana, 1927 r.
- Ciepiałów, ul. Witosa 6, obory murowane, 1927 r.
- Czerwona 1, stodoła drewniana, początek XX w.
- Czerwona 6, kościół parafialny p.w. św. Jana, 1932 r.
- Czerwona 6, dzwonnica drewniana, 1 ćwierć XX w.
- Dąbrowa 14, dom drewniany, 1925 r.
- Dąbrowa 34, obora z wozownią drewnianą, początek XX w.
- Dąbrowa 34, spichlerz drewniany, początek XX w.
- Dąbrowa 34, stodoła drewniana, koniec XIX w.
- Dąbrowa 34a, dom drewniany, przełom XIX i XX w.
- Dąbrowa 35, dom drewniany, 4. ćwierć XIX w.
- Gardzienice, dwór murowany, 4. ćwierć XIX w.
- Gardzienice, obora murowana, przełom XIX i XX w.

- Gardzienice, stodoła drewniana, początek XX w.
- Kałków, krzyż przydrożny, murowany, 1. ćwierć XX w.
- Kałków, krzyż przydrożny, murowany, 1934 r.
- Kałków 34, dom drewniany, 1. ćwierć XX w.
- Kawęczyn Nowy 9, dom drewniany, 1920 r.
- Kawęczyn Nowy 12, dom w konstrukcji szachulcowej, 2. połowa XIX w. (nie istnieje)
- Kawęczyn Nowy 14, dom drewniany, 2. połowa XIX w.
- Kawęczyn Nowy 20, dom drewniany, 1930 r.
- Kawęczyn Nowy 22, dom drewniany, 1. ćwierć XX w.
- Łaziska 101, dwór murowany, koniec XIX w.
- Pasieki 6, dom drewniany, przełom XIX i XX w.
- Pasieki 6, stodoła drewniana, początek XX w.
- Pasieki 7, dom drewniany, początek XX w.
- Podolany 7, dom drewniany, lata 30. XX w.
- Podolany 11, dom drewniany, lata 20. XX w.
- Podolany 20, dom drewniany, 1925 r.
- Świesielice 28, dom drewniany, początek XX w.
- Świesielice 28, stodoła drewniana, początek XX w.
- Wielgie, murowane ogrodzenie kościoła, przełom XVIII i XIX w.
- Wielgie, nagrobki na placu kościelnym, XIX w.
- Wielgie, spichlerz murowany w zespole dworsko-folwarcznym, 4. ćwierć XIX w.
- Wielgie, obory murowane w zespole dworsko-folwarcznym, 4. ćwierć XIX w.
- Wielgie, suszarnia chmielu w zespole dworsko-folwarcznym, 4. ćwierć XIX w.
- Wielgie 12, dom drewniany, 1925 r.
- Wielgie 24, dom drewniany, 4. ćwierć XIX w.

Gmina Lipsko – obiekty zabytkowe ujęte w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków:

- Daniszów, młyn murowany, 2. ćwierć XX w.;
- Dąbrówka 4, dom drewniany, 1. ćwierć XX w.;
- Długowola II, kapliczka murowana, XIX w.;
- Długowola II, kapliczka murowana, XIX w.;
- Długowola II, kapliczka murowana, 1905 r.;
- Długowola I, kapliczka kubaturowa z rzeźbami;

- Huta 17, dom drewniany, 1. ćwierć XX w.;
- Huta, kapliczka przydrożna, początek XX w.;
- Krępa Górna 13, dom drewniany, około 1935 r.;
- Krępa Górna 22, dom murowany z kamienia, około 1895 r.;
- Krępa Górna 43, dom drewniany, przełom XIX i XX w.;
- Krępa Górna 64, dom drewniany, 1923 r.;
- Krępa Górna, kapliczka murowana, 1931 r.;
- Krępa Górna, krzyż przydrożny, drewniany;
- Kostrusin, kapliczka murowana, początek XX w.;
- Lipa Miklas 29, kapliczka – figura murowana, 1951 r.;
- Lipa Miklas 43, krzyż murowany, początek XX w.
- Lipsko, skrzyżowanie ul. Zwoleńskiej i Obrońców Chotczy, krzyż – figura, murowana, 1886 r.;
- Lipsko, ul. Armii Ludowej 3, dom murowany, około 1916 r.;
- Lipsko, ul. Hłżecka 7, dom murowany, początek XX w.;
- Lipsko, ul. Hłżecka 8, dom murowany, początek XX w.;
- Lipsko, ul. Hłżecka 9, dom murowany, początek XX w.;
- Lipsko, ul. Hłżecka 11, dom murowany, początek XX w.;
- Lipsko, ul. Hłżecka 12, dom murowany, początek XX w.;
- Lipsko, ul. Hłżecka 14, dom murowany, początek XX w.;
- Lipsko, ul. Hłżecka 18, dom murowany, początek XX w.;
- Lipsko, ul. Hłżecka 19, dom murowany, początek XX w.;
- Lipsko, ul. Hłżecka 20, dom murowany, początek XX w.;
- Lipsko, ul. Hłżecka 23, dom murowany, początek XX w.;
- Lipsko, ul. Hłżecka 24/26, dom murowany, początek XX w.;
- Lipsko, ul. Hłżecka 27, dom drewniany, początek XX w.;
- Lipsko, ul. Hłżecka 28, dom drewniany, początek XX w.;
- Lipsko, ul. Hłżecka 45, krzyż murowany, początek XX w.;
- Lipsko, ul. Hłżecka 48, dom drewniany, początek XX w.;
- Lipsko, ul. Kościuszki 16, dom murowany, 1931 r.;
- Lipsko, ul. Kościuszki 20, dom drewniany, 1928 r.;
- Lipsko, ul. Solecka 2/3, dom murowany, początek XX w.;
- Lipsko, ul. Solecka 14, dom drewniany, lata 20. XX w.;

- Lipsko, ul. Solecka 15, dom drewniany, lata 20. XX w.;
- Lipsko, ul. Solecka 17, dom murowany, lata 20. XX w.;
- Lipsko, ul. Solecka 18, dom murowany, lata 20. XX w.;
- Lipsko, ul. Solecka 28, dom murowany, 1926 r.;
- Lipsko, ul. Solecka 41, dom murowany, początek XX w.;
- Lipsko, cmentarz rzymskokatolicki, XIX w.;
- Lipsko, cmentarz rzymskokatolicki, lata 30. XX w.;
- Lipsko, cmentarz żydowski (kirkut);
- Nowa Wieś 39, dom drewniany, 1921 r.;
- Śląsko, figura Matki Boskiej z Dzieciątkiem, murowana, XIX w.;
- Śląsko (przysiółek Krzywdą), kapliczka filarowa z latarnią;
- Wiśniówek, krzyż murowany, 1908 r.;
- Wola Solecka I 88, dom drewniany, 1929 r.;
- Wola Solecka II 72, dom drewniany, 1946 r.;
- Wola Solecka II 120, dom drewniany, 1935 r.;
- Zofiówka 70, dom drewniany, 1946 r.;
- Zofiówka 106, dom drewniany, 1946 r.;
- Zofiówka, krzyż – figura murowana, koniec XIX w.;
- Zofiówka, krzyż murowany, 1901 r.;
- Zofiówka, krzyż – figura murowana, 1906 r.;
- Zofiówka 122, dom drewniany, koniec XIX w.

Gmina Rzecznów – obiekty zabytkowe ujęte w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków:

- Borsuki, przy posesji nr 1, krzyż kamienny na cokole, 1. ćwierć XX w.;
- Ciecierówka, przy drodze do Rybiczyny, kaplica murowana, 1. połowa XX w.;
- Grabowiec, ul. Kościelna 36, dzwonnica w zespole kościoła parafialnego, XVIII w.;
- Grabowiec, ogrodzenie w zespole kościoła parafialnego, XVIII w.;
- Grabowiec, figura Jezusa Chrystusa na cokole (kamienna) w zespole kościoła parafialnego, 1. połowa XIX w.;
- Grabowiec, cmentarz rzymskokatolicki, 1. połowa XIX w.;
- Grabowiec, figura św. Piotra na kolumnie (kamienna), XIX w.;
- Grabowiec, figura św. Floriana na kolumnie (kamienna), XIX w.;

- Grabowiec, kaplica murowana z kamienną figurą św. Mikołaja, XIX w.;
- Grabowiec, przy drodze do Wólki Modrzejowej, krzyż na cokole, 1926 r.;
- Grabowiec, przy wyjeździe w kierunku wsi Dubrawa, krzyż kamienny na cokole, 1. ćwierć XX w.;
- Jelanka 1, dom drewniany, 1. połowa XX w.;
- Jelanka, w pobliżu posesji nr 28, kapliczka – krzyż na cokole z figurą, 1. ćwierć XX w.;
- Pasztowa Wola, przy drodze wojewódzkiej Nr 747, krzyż kamienny na cokole, 1922 r.;
- Pasztowa Wola, przy drodze wojewódzkiej Nr 747, kapliczka słupowa (kamienna), około 1800 r.;
- Pawliczka, kapliczka – krzyż kamienny z figurą Matki Boskiej, 1907 r.;
- Płósy, kapliczka – krzyż kamienny na cokole z figurką, 1896 r.;
- Podkańce, kapliczka – krzyż kamienny na cokole z figurką, 1899 r.;
- Podkańce, kapliczka – krzyż kamienny na cokole z płaskorzeźbą Matki Boskiej w niszy, 1920 r.;
- Rzechów Kolonia, kaplica kubaturowa, murowana, 1880-1897 r.;
- Rzechów Kolonia, figura Matki Boskiej na cokole (kamienna), 1908 r.;
- Rzecznów, krzyż wotywny, kamienny na cokole, 1900 r.;
- Rzecznów, cmentarz rzymskokatolicki, 1. połowa XIX w.;
- Rzecznów, w pobliżu cmentarza parafialnego; kapliczka – krzyż kamienny na cokole z figurą św. Jana Nepomucena w niszy, 1895 r.;
- Rzecznów, w pobliżu posesji nr 95, krzyż kamienny, początek XX w.;
- Rzecznów, w centrum wsi, krzyż na cokole, 1901 r.;
- Rzecznówek, przy drodze do wsi Stare Rzechowo, kapliczka – krzyż kamienny na cokole z figurką, 1907 r.;
- Rzecznów Kolonia, przy drodze do Rzeczniowa, kapliczka – krzyż na cokole z płaskorzeźbą Matki Boskiej, 1930 r.;
- Rzecznów Kolonia, przy drodze z Grabowca do Rzeczniowa, figura Matki Boskiej na cokole (kamienna), 1937 r.;
- Rzecznów Kolonia, naprzeciwko posesji nr 49, kapliczka – krzyż na cokole z figurą Matki Boskiej w niszy, 1907 r.;
- Rybiczyna, na terenie dawnej szkoły, kamienna figura Matki Boskiej na cokole, 1934 r.;
- Wólka Modrzejowa, kamienna figura Matki Boskiej na cokole, 1906 r.

Gmina Sienno – obiekty zabytkowe ujęte w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków:

- Aleksandrów Duży, w pobliżu kościoła, krzyż kamienny, 1932 r.;
- Gozdawa 37, dom drewniany, 1. połowa XX w.;
- Gozdawa 43, dom drewniany, 1. połowa XX w.;
- Hieronimów, przy wjeździe do wsi, przy drodze do Sienna, kapliczka przydrożna, 1908 r.;
- Janów, w pobliżu posesji nr 44, kapliczka kamienna, 1934 r.;
- Janów, naprzeciwko posesji nr 14, figura na postumencie, 1904 r.;
- Jawor Solecki, przy drodze krajowej Nr 747, krzyż przydrożny, 1905 r.;
- Jawor Solecki, przy drodze krajowej Nr 747, pomnik – obelisk D. Czachowskiego, 1932 r.;
- Jawor Solecki, przy drodze krajowej nr 747, krzyż przydrożny, 1931 r.;
- Jawor Solecki, przy skrzyżowaniu dróg Jawor Solecki-Sienno, krzyż przydrożny, 1904 r.;
- Jawor Solecki, park dworski, początek XX w.,
- Jawor Solecki 134, obora, początek XX w.;
- Jawor Solecki 134, obora, początek XX w.;
- Jawor Solecki 134, spichlerz, początek XX w.;
- Jawor Solecki 134, budynek administracyjny, około 1950 r.;
- Kadłubek, naprzeciwko posesji nr 6, krzyż na postumencie, 1905 r.;
- Kochanówka, naprzeciwko posesji nr 1, kapliczka murowana, 1928 r.;
- Kochanówka, naprzeciwko posesji nr 29, kapliczka murowana, 1909 r.;
- Kochanówka, naprzeciwko posesji nr 68, figura Matki Boskiej 1930 r.;
- Krzyżanówka, w pobliżu parku dworskiego, krzyż przydrożny, 1. połowa XX w.;
- Krzyżanówka, w pobliżu posesji nr 7, kapliczka słupowa z figura Jezusa Frasobliwego, XVIII w.;
- Krzyżanówka, przy posesji nr 80, kapliczka murowana, 2. połowa XIX w.;
- Nowa Wieś, przy posesji nr 43, krzyż kamienny, 1842 r.;
- Nowa Wieś, przy posesji nr 65, krzyż na kamiennym postumencie, lata 60. XX w.;
- Olechów, naprzeciwko posesji nr 20, kapliczka przydrożna, 1919 r.;
- Osówka, kościół parafialny p.w. Matki Bożej Różańcowej, 1931 r.;
- Osówka, przy posesji nr 99, figura Matki Boskiej, 1905 r.;
- Sienno, układ urbanistyczno-architektoniczny, XIV-XX w.;
- Sienno, przy ul. Czachowskiego, kapliczka z figura św. Jana Nepomucena, XVIII w.;
- Sienno, przy ul. Lipskiej, kaplica z figura św. Jana Ewangelisty, figura XVIII w.; kaplica XIX w.;

- Sienno, ul. Cieśli, młyn murowany, 1. połowa XX w.;
- Sienno, ul. Ostrowiecka 8, dom murowany, 1. ćwierć XX w.;
- Sienno, ul. Ostrowiecka 10, dom murowany, 1. ćwierć XX w.;
- Sienno, ul. Ostrowiecka 11, dom murowany, 1. ćwierć XX w.;
- Sienno, ul. Ostrowiecka 11, kapliczka murowana, początek XX w.;
- Sienno, ul. Ostrowiecka 14A, dom drewniany, 1. połowa XX w.;
- Sienno, ul. Ostrowiecka, w pobliżu posesji nr 17, krzyż kamienny, 1874 r.;
- Sienno, przy u. Hłżeckiej 25, kapliczka z figura św. Jana Nepomucena, 1906 r.;
- Sienno, ul. Hłżecka 5, dom murowany, 1. połowa XX w.;
- Sienno, ul. Rynek 16, dom murowany, 1. połowa XX w.;
- Sienno, ul. Rynek 22, dom murowany, 1. połowa XX w.;
- Sienno, ul. Rynek 23, dom murowany, 1. połowa XX w.;
- Sienno, ul. Rynek 24, dom murowany, 1. połowa XX w.;
- Sienno, ul. Rynek 25, dom murowany, 1. połowa XX w.;
- Sienno, brama kościelna w zespole kościoła parafialnego p.w. św. Zygmunta, ul. Kościelna 2, XVIII w.;
- Sienno, kaplica przykościelna w zespole kościoła parafialnego p.w. św. Zygmunta, ul. Kościelna 2, XVIII w.;
- Sienno, krzyż kamienny w zespole kościoła parafialnego p.w. św. Zygmunta, ul. Kościelna 2, 1880 r.;
- Sienno, plebania w zespole kościoła parafialnego p.w. św. Zygmunta, ul. Kościelna 2, 1. połowa XX w.;
- Sienno, ul. Lipska, przy posesji nr 18, krzyż kamienny, 1909 r.;
- Sienno, ul. Lipska, przy posesji nr 23, krzyż kamienny, 1834 r.;
- Sienno, ul. Lipska, przy posesji nr 45, krzyż kamienny, 1882 r.;
- Sienno, ul. Lipska 83, dwór murowany, 1. ćwierć XX w.;
- Sienno, na placu stacji benzynowej, figura Matki Boskiej, 1872 r.;
- Stara Wieś, przy posesji nr 46, krzyż kamienny, koniec XIX w.;
- Stara Wieś (Zarzeczce), kapliczka murowana, początek XX w.;
- Trzemcha Dolna, przy posesji nr 1A, krzyż kamienny, 1913 r.;
- Trzemcha Dolna, naprzeciwko posesji nr 26, krzyż kamienny, koniec XIX w.;
- Trzemcha Górna, przy posesji nr 26, figura św. Jana Nepomucena, 1816 r.;

- Wierzchowiska Pierwsze, przy drodze krajowej Nr 747, krzyż przydrożny, 1. połowa XX w.;
- Wodąca, przy drodze do wsi Sienno, kapliczka przydrożna, 1903 r.

Gmina Solec nad Wisłą – obiekty zabytkowe ujęte w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków:

- Boiska, przy posesji nr 102, krzyż kamienny, koniec XIX w.;
- Boiska, obok starej szkoły, przy skrzyżowaniu dróg, krzyż kamienny, 1895 r.;
- Dziurków, w lesie, przy drodze w kierunku Solca, krzyż kamienny, 1815 r.;
- Dziurków, przy drodze wojewódzkiej Nr 747, figura Matki Boskiej (kamienna), 1. ćwierć XX w.;
- Dziurków, po prawej stronie drogi wojewódzkiej 747 Dziurków- Przedmieście Bliższe, krzyż kamienny, 2. połowa XIX w.;
- Dziurków, na rozdrożu dróg, na skraju wsi, w pobliżu lasu, krzyż metalowy na kamiennym cokole, przełom XIX i XX w.;
- Dziurków, Wiejski Dom Kultury, murowany, 1. połowa XX w.;
- Dziurków, przy drodze wojewódzkiej Nr 747, kapliczka kubaturowa św. Jana Nepomucena, murowana z kamienia, 1. połowa XX w.;
- Dziurków, przy drodze wojewódzkiej Nr 747, krzyż kamienny, połowa XIX w.;
- Głina, na terenie dawnego zespołu dworsko-parkowego, figura Matki Boskiej (kamienna), XIX w.;
- Głina, na terenie dawnego założenia dworsko-parkowego, oficyna murowana, 2. połowa XIX w.;
- Głina, krzyż kamienny, 1925 r.;
- Głina (Stara Wieś), krzyż kamienny, 2. połowa XIX w.;
- Kalinówek, przy drodze Służczyn-Kalinówek, figura Matki Boskiej (kamienna), 1868 r.;
- Kalinówek, krzyż kamienny, 2. połowa XIX w.;
- Kłudzie, przy drodze Solec nad Wisłą – Boiska, kapliczka drewniana z figurą św. Jana Nepomucena, koniec XVIII w.;
- Kłudzie, w centrum wsi, kapliczka kubaturowa, murowana, koniec XIX w.;
- Kłudzie, w centrum miejscowości, kapliczka drewniana z figurą św. Jana Nepomucena, 1790 r.;
- Pawłowice, przy drodze wojewódzkiej Nr 754, kamienna figura Chrystusa, 1905 r.

- Pawłowice, na terenie przykościelny, kamienna figura św. Andrzeja, 1938 r.;
- Pawłowice, na terenie przykościelnym, kamienna figura Chrystusa, 1920 r.;
- Pawłowice, budynek ob. Ośrodka Zdrowia, murowany, 2. ćwierć XX w.;
- Pawłowice, przy drodze Pawłowice-Zemborzyn, kamienna figura św. Jana Nepomucena, XIX w.;
- Pawłowice, cmentarz rzymskokatolicki, XVIII/XIX w.;
- Pawłowice, za ostatnimi zabudowaniami, przy stawach, kamienna figura św. Jana Chrzciciela, 1905 r.;
- Pawłowice, przy drodze Pawłowice-Zemborzyn, krzyż kamienny, 1919 r.;
- Przedmieście Bliższe, przy drodze wojewódzkiej Nr 747, krzyż kamienny, 2. połowa XIX w.;
- Przedmieście Bliższe, przy drodze wojewódzkiej Nr 747, kaplica kubaturowa, murowana, 1938 r.;
- Przedmieście Bliższe, przy drodze wojewódzkiej Nr 747, krzyż kamienny, 1906 r.;
- Przedmieście Dalsze, młyn drewniany, lata 40. XX w.;
- Przedmieście Dalsze, przy posesji nr 28, kapliczka kamienna i figurami świętych, 2. połowa XIX w.;
- Przedmieście Dalsze, w pobliżu dawnej cegielni, krzyż kamienny, 1867 r.;
- Raj, przy drodze wojewódzkiej Nr 754, kamienna figura Matki Boskiej, XIX w.;
- Sadkowice, przy drodze wojewódzkiej Nr 754, krzyż kamienny, koniec XIX w.;
- Sadkowice, przy drodze wojewódzkiej Nr 754, kamienna figura Matki Boskiej Różańcowej z Dzieciątkiem Jezus, 1908 r.;
- Sadkowice, przy drodze wojewódzkiej Nr 754, kamienna figura św. Floriana, 1811 r.;
- Sadkowice, przy drodze wojewódzkiej Nr 754, krzyż kamienny, 2. połowa XIX w.;
- Sadkowice, przy drodze wojewódzkiej Nr 754, drewniana kapliczka z kamienną figurą św. Jana Nepomucena, XIX w.;
- Sadkowice, przy drodze wojewódzkiej Nr 754, krzyż kamienny, koniec XIX w.;
- Sadkowice, przy drodze wojewódzkiej Nr 754, kamienna figura anioła, 4. ćwierć XIX w.;
- Sadkowice, krzyż kamienny, początek XX w.;
- Słuszczyn, przy wjeździe do wsi, krzyż kamienny, 1842 r.;
- Słuszczyn, w pobliżu posesji nr 38, kamienna kapliczka z figura Matki Boskiej, 1. ćwierć XX w.;
- Słuszczyn, w centrum wsi, kamienna kapliczka z figura Matki Boskiej, 1. połowa XX w.;

- Słuszczyn 82, dom drewniany, 1. połowa XX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Gostecka 5, dom drewniany, 1. połowa XX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Kopernika 5, dom murowany, 1. ćwierć XX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Kopernika 9, dom drewniany, połowa XX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Kościuszki 7, dom drewniany, 1. połowa XX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Kościuszki 83, dom murowany, 2. ćwierć XX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Krakowska 1, dom drewniany, 2. ćwierć XX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Krakowska 9, dom drewniany, 2. ćwierć XX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Łoteckiego 1, dom murowany, początek XX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Łoteckiego, zespół klasztorny oo. Reformatorów, krzyż kamienny, 1. ćwierć XIX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Łoteckiego 23a, bursa szkolna, murowana, XIX/XX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Łoteckiego 24, budynek seminarium nauczycielskiego, 1888 r.;
- Solec n. Wisłą, ul. Łoteckiego 25, dom drewniany, 1. połowa XX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Łoteckiego, cmentarz rzymskokatolicki, 2. połowa XVIII w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Łoteckiego, przy wejściu na cmentarz, kapliczka drewniana z kamienną figurą Jezusa Frasobliwego, 1850 r.;
- Solec n. Wisłą, ul. Łoteckiego, krzyż metalowy na kamiennym cokole, 1912 r.;
- Solec n. Wisłą, ul. Piasku, cmentarz rzymskokatolicki „Na Piaskach”, 1. połowa XIX w.;
- Solec n. Wisłą, Plac Bolesława Śmiałego 1, kamienica murowana, 2. połowa XIX w.;
- Solec n. Wisłą, Plac Bolesława Śmiałego 1 / Rynek 1, ratusz murowany, 1. ćwierć XIX w.;
- Solec n. Wisłą, Plac Bolesława Śmiałego 6, dom drewniany, podcieniowy, koniec XVIII w.;
- Solec n. Wisłą, Plac Bolesława Śmiałego 8, cmentarz przykościelny w zespole kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP, XIII-XVIII w.;
- Solec n. Wisłą, Plac Bolesława Śmiałego 8, dzwonnica murowana w zespole kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP, 1883 r.;
- Solec n. Wisłą, Plac Bolesława Śmiałego 8, plebania murowana w zespole kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP, 1898 r.;
- Solec n. Wisłą, Plac Bolesława Śmiałego 8, krzyż kamienny w zespole kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP, 1857 r.;
- Solec n. Wisłą, Plac Bolesława Śmiałego 8, kamienna figura Matki Boskiej w zespole kościoła parafialnego p.w. Wniebowzięcia NMP, 1854 r.;
- Solec n. Wisłą, ul. Podemłyńnie, krzyż kamienny, koniec XIX w.;

- Solec n. Wisłą, ul. Podemłyńnie, kamienna figura św. Jana Nepomucena, 1784 r.;
- Solec n. Wisłą, ul. Podemłyńnie, kamienna figura Matki Boskiej, 1. ćwierć XX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Podole, przy drodze do Kłudzia, krzyż kamienny, 1855 r.;
- Solec n. Wisłą, ul. Podole i Wczasowa, krzyż kamienny, 1846 r.;
- Solec n. Wisłą, ul. Radomska 19, kapliczka kamienna z figura Matki Boskiej, 1. ćwierć XX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Radomska, krzyż kamienny, 1911 r.;
- Solec n. Wisłą, ul. Rynek 14, dom drewniany, 1. połowa XX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Spokojna 3, dom murowany, 2. ćwierć XX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Spokojna 4, dom murowany, 1. połowa XX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Spokojna 5, dom drewniany, 1. połowa XX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Staszica 8, dom murowany, 2. ćwierć XX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Staszica 9, dom drewniany, 2. ćwierć XX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Staszica 12, dom murowany, 2. ćwierć XX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Staszica 14, dom drewniany, 1. połowa XX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Staszica, dom sióstr zakonnych w zespole kościoła p.w. św. Stanisława Biskupa, 2. ćwierć XX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Strażacka 3, dom murowany, 2. ćwierć XX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Wnuka 2, dom drewniany, 2. ćwierć XX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Zwoleńska 1, dom murowano-drewniany, 1. połowa XX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Zwoleńska 6, dom murowany, 1. połowa XX w.;
- Solec n. Wisłą, ul. Zamkowa, krzyż kamienny, 1935 r.;
- Solec n. Wisłą, przedłużenie ul. Polnej, cmentarz żydowski, 2. połowa XIX w.;
- Solec n. Wisłą, układ urbanistyczno-architektoniczny, XIV-XX w.;
- Wola Pawłowska, w centrum wsi, kamienna figura Matki Boskiej, 1. ćwierć XX w.;
- Wola Pawłowska, w centrum wsi, dwór drewniany, 2. połowa XIX w.;
- Wola Pawłowska, w centrum wsi, park dworski, 2. połowa XIX w.;
- Wola Pawłowska, krzyż kamienny, 1903 r.;
- Wola Pawłowska, kamienna kapliczka z figurą Matki Boskiej, początek XX w.;
- Wola Pawłowska, w pobliżu posesji nr 82, krzyż kamienny, początek XX w.;
- Wola Pawłowska, w centrum wsi, krzyż kamienny, 1909 r.;
- Zemborzyn, przy głównej drodze przez wieś, kamienna kapliczka kubaturowa z figurą św. Jana Nepomucena, XIX w.;

- Zemborzyn, przy drodze Nr 754, kamienna kapliczka z figura Matki Boskiej, 1. ćwierć XX w.;
- Zemborzyn, przy drodze Nr 754, kamienna kapliczka z figura Matki Boskiej, 1. połowa XX w.;
- Zemborzyn, przy drodze Nr 754, kamienna figura Matki Boskiej, 1907 r.

Opracowano na podstawie materiałów przekazanych przez samorządy Powiatu Lipskiego

6.4. Zabytki nieruchome – stanowiska archeologiczne.

Zgodnie z zapisami ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, ochronie i opiece podlegają, bez względu na stan zachowania zabytki archeologiczne będące, w szczególności: pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa, cmentarzyskami, kurhanami, relikdami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej. Natomiast zgodnie z zapisami art. 7 tejże ustawy formami ochrony zabytków są: wpis do rejestru zabytków, uznanie za pomnik historii, utworzenie parku kulturowego, ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego albo w decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego, decyzji o warunkach zabudowy, decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji drogowej, decyzji o ustaleniu lokalizacji linii kolejowej lub decyzji o zezwoleniu na realizację inwestycji w zakresie lotniska użytku publicznego.

Podstawa prawna obligująca do uwzględniania stanowisk archeologicznych w gminnej ewidencji zabytków zawarta jest w zapisach ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. W art. 3 pkt. 4 ustawa definiuje zabytek archeologiczny jako: zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych i znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem. Natomiast art. 22 pkt. 5 tejże ustawy: W gminnej ewidencji zabytków powinny być ujęte: zabytki nieruchome wpisane do rejestru, inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków, inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Wszystkie stanowiska archeologiczne dzięki realizacji programu Archeologicznego Zdjęcia Polski znajdują się w wojewódzkiej ewidencji zabytków.

Gmina Chotcza – stanowiska archeologiczne ujęte w wojewódzkiej i gminnej ewidencji**zabytków:**

- Baranów, AZP 78-73, st. 1/3
- Baranów, AZP 78-73, st. 2/4
- Białobrzegi Kolonia, AZP 78-73, st. 1/6
- Białobrzegi Kolonia, AZP 78-73, st. 2/5
- Kijanka, AZP 77-73, st. 1/11
- Niemieryczów, AZP 77-73, st. 1/1
- Niemieryczów, AZP 77-73, st. 2/2
- Niemieryczów, AZP 77-73, st. 3/6
- Niemieryczów, AZP 77-73, st. 4/7
- Chotcza, AZP 77-73, st. 3
- Siekierka Stara, AZP 77-73, st. 1/3
- Siekierka Stara, AZP 77-73, st. 4
- Zajączków, AZP 77-73, st. 1/4
- Zajączków, AZP 77-73, st. 2/5.

Gmina Ciepiałów – stanowiska archeologiczne ujęte w wojewódzkiej i gminnej ewidencji**zabytków:**

- Antoniów, AZP 78-70, st. 1/1
- Antoniów, AZP 78-70, s. 2/13
- Anusin, AZP 78-72, st. 1/4
- Bąkowa, AZP 78-71, st. 1/1
- Bąkowa, AZP 78-71, st. 2/2
- Bąkowa, AZP 78-71, st. 4/13
- Borowiec, AZP 77-71, st. 1/21
- Borowiec, AZP 77-71, st. 2/22
- Borowiec, AZP 77-71, st. 3/23
- Ciepiałów, AZP 77-72, st. 1/1
- Ciepiałów, AZP 77-72, st. 2/2
- Ciepiałów, AZP 77-72, st. 3/11
- Ciepiałów, AZP 77-72, st. 4/12
- Ciepiałów, AZP 77-72, st. 5/13

- Ciepielów, AZP 77-72, st. 1/14
- Ciepielów Kolonia, AZP 77-72, st. 1/3
- Ciepielów Kolonia, AZP 77-72, st. 1/8
- Ciepielów Kolonia, AZP 77-72, st. 2/9
- Ciepielów Kolonia, AZP 77-72, st. 3/10
- Ciepielów Kolonia, AZP 77-72, st. 1/19
- Ciepielów Podłącze, AZP 77-72, st. 1/4
- Ciepielów Podłącze, AZP 77-72, st. 2/5
- Ciepielów Podłącze, AZP 77-72, st. 3/6
- Ciepielów Podłącze, AZP 77-72, st. 4/7
- Czerwona, AZP 78-70, st. 1/2
- Drezno, AZP 78-72, st. 2/1
- Drezno, AZP 78-72, st. 3/8
- Drezno, AZP 78-72, st. 1/9
- Drezno, AZP 78-72, st. 2/10
- Gardzienice Stare, AZP 77-71, st. 1/1
- Gardzienice Stare, AZP 77-71, st. 2/2
- Gardzienice Stare, AZP 77-71, st. 3/3
- Gardzienice Stare, AZP 77-71, st. 4/4
- Gardzienice Stare, AZP 77-71, st. 5/7
- Gardzienice Stare, AZP 77-71, st. 6/8
- Gardzienice Stare, AZP 77-71, st. 7/9
- Gardzienice Stare, AZP 77-71, st. 8/10
- Gardzienice Stare, AZP 77-71, st. 9/11
- Gardzienice Stare, AZP 77-71, st. 10/12
- Kochanów, AZP 78-71, st. 1/5
- Kolonia Bąkowa, AZP 78-71, st. 1/3
- Kolonia Bąkowa, AZP 78-71, st. 2/4
- Kosów, AZP 78-71, st. 1/6
- Kosów, AZP 78-71, st. 2/7
- Kosów, AZP 78-71, st. 3/8
- Łaziska, AZP 78-71, st. 2/9
- Łaziska, AZP 78-71, st. 3/10

- Łaziska, AZP 78-71, st. 4/11
- Łaziska, AZP 78-71, st. 5/15
- Łaziska, AZP 78-71, st. 6/16
- Nowa Wieś, AZP 78-71, st. 1/12
- Pasieki (Bąkowa), AZP 78-70, st. 2/7
- Pcin, AZP 77-72, st. 2/15
- Pcin, AZP 77-72, st. 3/16
- Pcin, AZP 77-72, st. 4/17
- Podgórze, AZP 78-70, st. 1/3
- Podgórze, AZP 78-70, st. 1/4
- Podgórze, AZP 78-70, st. 1/5
- Podolany (Bąkowa), AZP 78-70, st. 1/6
- Polizna, AZP 77-71, st. 1/13
- Polizna, AZP 77-71, st. 1/14
- Polizna, AZP 77-71, st. 3/15
- Polizna, AZP 77-71, st. 4/16
- Polizna, AZP 77-71, st. 5/17
- Polizna, AZP 77-71, st. 6/19
- Polizna, AZP 77-71, st. 7/20
- Ranachów, AZP 76-72, st. 3/14
- Rekówka, AZP 77-72, st. 1/19
- Rekówka, AZP 77-72, st. 2/20
- Świesielice, AZP 78-72, st. 1/1
- Świesielice, AZP 78-72, st. 2/2
- Świesielice, AZP 78-72, st. 3/3
- Wielgie, AZP 78-71, st. 1/17
- Wólka Dąbrowska, AZP 78-72, st. 1/1
- Wólka Dąbrowska, AZP 78-72, st. 2/5
- Wólka Dąbrowska, AZP 78-72, st. 3/6
- Wólka Dąbrowska, AZP 78-72, st. 1/7
- Wólka Dąbrowska, AZP 78-71, st. 4/18.

Gmina Lipsko – stanowiska archeologiczne ujęte w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków:

- Babilon, AZP 79-72, st. 1/8;
- Gruszczyn Doły, AZP 80-72, st. 1/2;
- Jakubówka, AZP 79-72, st. 1/13;
- Katarzynów, AZP 78-72, st. 3/11;
- Leopoldów, AZP 80-72, st. 1/1;
- Lipa-Krępa, AZP 79-72, st. 1/3;
- Lipa-Krępa, AZP 79-72, st. 2/7;
- Lipa-Miklas, AZP 79-72, st. 1/11;
- Lipsko, ul. Papiernia, AZP 79-72, st. 1/1;
- Lipsko, ul. Papiernia, AZP 79-72, st. 2/2;
- Lipsko, AZP 79-72, st. 3/5;
- Lipsko, AZP 79-72, st. 4/6;
- Lipsko, AZP 79-72, st. 5/7;
- Lipsko, AZP 79-72, st. 6/12;
- Maruszów, AZP 81-72, st. 1/3;
- Maruszów, AZP 81-72, st. 2/6;
- Maruszów, AZP 81-72, st. 3/7;
- Nowa Wieś, AZP 79-72, st. 1/9;
- Nowa Wieś, AZP 79-72, st. 2/10;
- Wola Solecka, AZP 79-73, st. 1/2;
- Zofiówka, AZP 79-71, st. 1/2.

Gmina Rzecznów – stanowiska archeologiczne ujęte w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków:

- Kaniosy, AZP 80-69, st. 1/1;
- Marianów, AZP 79-70, st. 1/6;
- Osinki, AZP 79-70, st. 1/4
- Osinki, AZP 79-70, st. 2/5;
- Osinki, AZP 79-70, st. 3/7;
- Pasztowa Wola Kolonia, AZP 79-70, st. 1/1;
- Pasztowa Wola Kolonia, AZP 79-70, st. 2/2;

- Pasztowa Wola Kolonia, AZP 79-70, st. 3/3;
- Rzechów Stary, AZP 80-70, st. 1/1;
- Rzecznówek, AZP 80-70, st. 1/2;
- Rzecznów Kolonia, AZP 80-70, st. 1/3;
- Zawały, AZP 81-69, st. 1/2.

Gmina Sienno – stanowiska archeologiczne ujęte w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków:

- Aleksandrów Duży, AZP 81-72, st. 1/2;
- Dąbrówka, AZP 82-71, st. 3/72;
- Eugeniów, AZP 82-71, st. 1/79;
- Krzyżanówka, AZP 81-70, st. 1/1;
- Olechów Nowy, AZP 81-71, st. 1/20;
- Olechów Nowy, AZP 81-71, st. 2/21;
- Olechów Nowy, AZP 81-71, st. 3/3;
- Olechów Nowy, AZP 82-71, st. 4/80;
- Osówka, AZP 81-72, st. 1/1;
- Praga Dolna, AZP 81-71, st. 1/3;
- Praga Dolna, AZP 81-71, st. 2/4;
- Praga Dolna, AZP 81-71, st. 3/5;
- Praga Dolna, AZP 81-71, st. 4/6;
- Praga Dolna, AZP 81-71, st. 5/7;
- Sienno, AZP 81-71, st. 1/1;
- Sienno, AZP 81-71, st. 2/2;
- Sienno, AZP 81-71, st. 3/8;
- Sienno, AZP 81-71, st. 4/23;
- Sienno, AZP 81-71, st. 5/24;
- Sienno, AZP 81-71, st. 6/26;
- Sienno, AZP 81-71, st. 7/27;
- Sienno, AZP 81-71, st. 8/28;
- Stara Wieś, AZP 81-71, st. 1/28;
- Tarnówek, AZP 81-70, st. 1/3;
- Trzemcha Dolna, AZP 81-71, st. 1/15;

- Trzemcha Górna, AZP 81-71, st. 1/9;
- Trzemcha Górna, AZP 81-71, st. 2/16;
- Trzemcha Górna, AZP 81-71, st. 3/17;
- Trzemcha Górna, AZP 81-71, st. 4/18;
- Trzemcha Górna, AZP 81-71, st. 5/14;
- Wola Sienieńska (obecnie Krzyżanówka), AZP 81-70, st. 1/2;
- Zapusta, AZP 75-73, st. 1/1.

Gmina Solec nad Wisłą – stanowiska archeologiczne ujęte w wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków:

- Boiska, AZP 79-74, st. 1/5;
- Boiska, AZP 79-74, st. 2/6;
- Boiska, AZP 79-74, st. 3/10;
- Boiska, AZP 79-74, st. 4/4;
- Kłudzie, AZP 79-74, st. 1/1;
- Kłudzie, AZP 79-74, st. 2/2;
- Kłudzie, AZP 79-74, st. 3/3;
- Kłudzie, AZP 79-74, st. 4/4;
- Kłudzie, AZP 79-74, st. 5/5;
- Kłudzie, AZP 79-74, st. 6/8;
- Kłudzie, AZP 79-74, st. 7/9;
- Solec n. Wisłą, AZP 80-73, st. 1/1 – nr rej. A-155/A/82 z dn. 16.03.1982 r.;
- Solec n. Wisłą, AZP 80-73, st. 2/2;
- Solec n. Wisłą, AZP 79-74, st. 6/6;
- Solec n. Wisłą, AZP 79-74, st. 7/12;
- Wola Pawłowska, AZP 81-73, st. 1/6;
- Wola Pawłowska, AZP 81-73, st. 2/4;
- Wola Pawłowska, AZP 81-73, st. 3/3;
- Wola Pawłowska, AZP 81-73, st. 4/2;
- Wola Pawłowska, AZP 81-73, st. 5/1;
- Wola Pawłowska, AZP 82-74, st. 6/16;
- Wola Pawłowska, AZP 82-74, st. 7/17;
- Wola Pawłowska, AZP 82-74, st. 8/18;

- Zemborzyn, AZP 81-73, st. 1/1;
- Zemborzyn, AZP 81-73, st. 2/5;
- Zemborzyn, AZP 82-73, st. 3/23;
- Zemborzyn, AZP 82-73, st. 4/24;
- Zemborzyn, AZP 82-73, st. 5/25;
- Zemborzyn, AZP 82-73, st. 6/30;
- Zemborzyn, AZP 82-73, st. 7/31;
- Zemborzyn, AZP 82-73, st. 8/32;
- Zemborzyn, AZP 82-73, st. 9/33;
- Zemborzyn, AZP 82-73, st. 10/57.

Opracowano na podstawie materiałów przekazanych przez samorządy Powiatu Lipskiego.

6.5. Zabytki ruchome, w tym muzealne.

Zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową (art. 3 ustawa z 23 lipca 2003 r. (tekst jednolity: Dz. U. 2014 r., poz. 1446)).

Na podstawie art. 10 ust. 1 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami do rejestru wpisuje się zabytek ruchomy na podstawie decyzji wydanej przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na wniosek właściciela zabytku ruchomego. Po uprawomocnieniu się decyzji nadawany jest numer rejestru z literką „B”.

Do rejestru zabytków ruchomych wpisywane są także nie wymieniane w ustawie obiekty, których „ruchomość” jest problematyczna. Są to mające wartość artystyczną detale architektoniczne czy dekoracje architektoniczne (polichromie, sztukaterie), stale połączone z podłożem elementy wyposażenia wnętrz (różnego rodzaju struktury ołtarzowe, epitafia, kominki, piece) oraz elementy tzw. małej architektury (rzeźby ogrodowe, wodotryski, nie kubaturowe kapliczki, krzyże przydrożne czy nagrobki cmentarne).

Decyzje o wpisie do rejestru zabytków gromadzone są w Wojewódzkich Urzędach Ochrony Zabytków, a odpisy tych decyzji, z terenu całego kraju, w siedzibie Narodowego Instytutu Dziedzictwa.

Na terenie powiatu lipskiego znajdują się zespoły zabytków ruchomych wchodzących w skład wyposażenia i wystroju kościołów:

- Grabowiec, gm. Rzecznów -kościół p.w. św. Mikołaja -wystrój i wyposażenie kościoła (31 poz.), nr rej. 5/B/82 z dnia 19.07.1982 r.;
- Grabowiec, gm. Rzecznów - kościół p.w. św. Mikołaja, organy z 2 połowy XVIII w., rokokowe; nr rej. 139/B/96 z dnia 26.04.1996 r.;
- Rzecznów, figurka św. Jana Nepomucena , barok , XVIII w. drewno rzeźbione, w kapliczce przydrożnej w Rzecznowie; nr rej. 22/B/82 z dnia 24.08.1982 r.;
- Rzecznów, kościół p.w. Matki Boskiej Niepokalanego Poczęcia - wystrój i wyposażenie kościoła (68 poz.), nr rej.21/B/82 z dnia 24.08.1982 r.;
- Sienno, kościół parafialny p.w. ś w. Zygmunta, XV w., wyposażenie kościoła (5 poz.);
- Ciepielów, kościół parafialny p.w. Podwyższenia Krzyża Świętego, zabytki ruchome stanowiące wystrój i wyposażenia kościoła (20 poz.), nr rej. 31/B/82 z dnia 03.09.1982 r.
- Wielgie, kościół cmentarny; wystrój i wyposażenie kościoła p.w. św. Wojciecha (6 poz.), nr rej 27/B/82 z dnia 27.08.1982 r.;
- Wielgie, kościół parafialny; zabytki ruchome stanowiące wystrój i wyposażenie kościoła - (51 poz.), nr rej. 28/B/82 z dnia 27.08.1982 r. oraz nr rej.: B- 339 z 15.01.2013 r.:
1/ obraz „Ostatnia Wieczerza” XVIII w., olej, płótno,
2/ obraz „Matka Boska Szkaplerzna” XVIII w., olej, płótno;
- Solec nad Wisłą, kościół klasztorny p.w. św. Stanisława Bpa; wystrój i wyposażenie (26 poz.); nr rej. 24/B/82 z dnia 25.08.1982 r.; (15 poz.), nr rej. 189/B/98 z dnia 30.09.1998; (5 poz.), nr rej. 190/B/98 z dnia 14.10.1998 r.;
- Solec nad Wisłą, kościół parafialny p.w. Wniebowzięcia NMP;
nr rej. 188/B/98 z dnia 28.09.1998., polichromia „Ukrzyżowanie”, XVI w./?/, al secco, 225 x 130 cm, znajdująca się na zachodniej elewacji kościoła; wystrój i wyposażenie kościoła (50 poz.), nr rej. 23/B/82 z dnia 25.08.1982 r.;
- Solec nad Wisłą, kościół cmentarny p.w. św. Barbary; wystrój i wyposażenie kościoła (14 poz.), nr rej. 25/B/82 z dnia 25.08.1982 r.;
- Solec nad Wisłą, figura św. Jana Nepomucena, 1784 r.
- Solec nad Wisłą, figura Chrystusa Frasobliwego, 1859 r.
(2 obiekty), nr rej. 26/B/82 z dnia 25.08.1982 r.

Szczegółowy wykaz zabytków ruchomych oraz karty ewidencyjne znajdują się w Wojewódzkim Urzędzie Ochrony Zabytków Delegatura w Radomiu. Ze względów bezpieczeństwa szczegółowe wykazy zabytków ruchomych znajdujących się na terenie powiatu lipskiego powinny być dostępne jedynie osobom upoważnionym.

Opracowano na podstawie materiałów przekazanych przez samorządy Powiatu Lipskiego.

6.6. Dziedzictwo niematerialne.

Termin dziedzictwa niematerialnego według definicji przyjętej przez organizację UNESCO w Konwencji z 2003r. (organizacji, której podstawowym celem jest wspieranie współpracy międzynarodowej w dziedzinie kultury, sztuki i nauki) określa dziedzictwo niematerialne jako różnego rodzaju:

- tradycje i przekazy ustne przenoszące wiedzę i tworzące pamięć zbiorową;
- zwyczaje, rytuały i obrzędy świąteczne potwierdzające tożsamość społeczną i kulturową osób, które je kultywują;
- umiejętności związane z rzemiosłem tradycyjnym;
- wiedzę i praktyki dotyczące przyrody i wszechświata.

Dziedzictwo niematerialne Powiatu Lipskiego związane jest przede wszystkim z podtrzymywaniem lokalnych tradycji ludowo-folklorystycznych, pielęgnujących tożsamość regionu lipskiego. Szczególną zasługę w kultywowaniu tych tradycji mają zespoły artystyczne, np. Zespół Pieśni Ludowej „Powiślacy” z Solca n. Wisłą, wzbogacający swymi występami różnego rodzaju imprezy kulturalne. Przedstawiając w tym bogaty repertuar ludowych pieśni i przyśpiewek, a jednocześnie prezentujący ludowe stroje nawiązujące do ubioru grup etnograficznych.

Na terenie Gminy Ciepiałów dziedzictwo niematerialne jest chronione głównie poprzez zachowanie obrzędowości i tradycji związanych z świętami kościelnymi, zachowanie obrzędowości ludowej, silną tradycję patriotyczną. Tradycje kościelne kultywowane są przez kościoły parafialne oraz koła przy nich utworzone oraz przez mieszkańców gminy. Obrzędowość kościelna to nie tylko uczestnictwo w świętach roku liturgicznego, ale i dbałość o miejsca kultu: kościoły, kapliczki i krzyże przydrożne oraz cmentarze. Z obrządkami kościelnymi wiążą się uroczystości patriotyczne, które zwykle posiadają oprawę religijno-patriotyczną. W gminie obchodzone są corocznie uroczystości pod pomnikiem ofiar września w Dąbrowie oraz przy innych Miejscach Pamięci Narodowej.

Obiektami kulturotwórczymi na terenie Gminy Ciepiałów są biblioteka publiczna i jej filie. Biblioteki gromadzą zbiory uniwersalne, ale także regionalne oraz prowadzą zajęcia biblioteczne, organizują wystawy tematyczne, spotkania.

Jedną z ważniejszych placówek kulturalnych powiatu jest Lipskie Centrum Kultury, w którym organizowane są liczne imprezy cykliczne, mające wpływ na kultywowanie

przejawów dziedzictwa niematerialnego. Do najważniejszych cyklicznych imprez organizowanych przez LCK należą: Eliminacje Powiatowe Ogólnopolskiego Konkursu Recytatorskiego, Jarmark Wielkanocny, Tydzień Bibliotek, Przegląd Twórczości Sceniczej LCK „Talenty”, Festiwal Folkloru i Twórczości Nieprofesjonalnej Powiśle, Przegląd Twórczości Dziecięcej i Młodzieżowej, Artystyczne spotkania dla dzieci i młodzieży „Wyspa Sztuki”, Dni Lipska, Lipskie Spotkania z Książką, Biesiada ludowa „Z tradycją przy biesiadnym stole”, Jarmark Bożonarodzeniowy oraz Wieczory Sztuk.

Wśród wartości niematerialnych duże znaczenie mają też ustne podania i miejscowe legendy przekazywane z pokolenia na pokolenie. Wiązą się one z różnymi miejscami czy też postaciami, przypominając przy tym regionalną historię i odległe wydarzenia. Na szczególną uwagę zasługują również wartości niematerialne, związane z tożsamością regionalną w postaci rękodzielnictwa ludowego i wyrobów artystycznych. Wśród twórców dawnego rzemiosła na terenie gminy możemy wymienić takie już niestety zanikające zawody jak kowalstwo, tkactwo, koronkarstwo, plecionkarstwo i wikliniarstwo. W przeszłości natomiast bardzo rozwinięte w tych okolicach były takie dziedziny rzemiosła jak bednarstwo, kołodziejstwo oraz rymarstwo. Ten rodzaj dziedzictwa niematerialnego budzi szczególnie zainteresowanie wśród mieszkańców gminy Rzecznów. Efektem jest opublikowana w bieżącym roku książka – zbiór legend pt. „Opowieści zasłyszane”, opracowana przez Gminną i Powiatową Bibliotekę Publiczną w Rzecznowie.

6.7. Miejsca pamięci.

Zgodnie z art. 6 ust. 1 pkt 1h ustawa z 23 lipca 2003 r. (tekst jednolity: Dz. U. 2014 r., poz. 1446) opiece i ochronie podlegają miejsca upamiętniające wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji. Miejscem Pamięci Narodowej może być:

- 1/ grób lub cmentarz wojenny;
- 2/ nieruchomość lub obiekt budowlany albo jego pozostałości, upamiętniające postaci lub wydarzenia znaczące dla Narodu i Państwa Polskiego, a w szczególności pomnik, krzyż przydrożny, kapliczka, kopiec;
- 3) inny obiekt lub przedmiot związany z wydarzeniami lub postaciami znaczącymi dla dziedzictwa Narodu i Państwa Polskiego, a w szczególności tablica pamiątkowa.

Działania koordynacyjne i inicjujące w zakresie upamiętniania historycznych wydarzeń i miejsc oraz postaci w dziejach walk i męczeństwa narodu polskiego w kraju i zagranicą, a także walk i męczeństwa innych narodów na terytorium Polski prowadzi Rada

Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa (ROPWiM). Zgodnie z ustawą z dnia 21 stycznia 1988 r. o Radzie Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa (Dz. U. z dnia 28 stycznia 1988 r.) do zadań Rady należy w szczególności:

- sprawowanie opieki nad miejscami walk i męczeństwa oraz trwałe upamiętnianie związanych z tymi miejscami faktów, wydarzeń i postaci,
- inspirowanie oraz współdziałanie w organizowaniu obchodów, uroczystości, przedsięwzięć wydawniczych i wystawienniczych, a także popularyzowanie - za pomocą środków masowego przekazywania - miejsc, wydarzeń i postaci historycznych związanych z walkami i męczeństwem,
- ocenianie stanu opieki nad miejscami i trwałymi obiektami pamięci narodowej, a w szczególności nad pomnikami, cmentarzami i mogiłami wojennymi oraz walk narodowowyzwoleńczych, cmentarzami ofiar hitlerowskiego terroru, muzeami walk i martyrologii, a także izbami pamięci narodowej,
- sprawowanie funkcji opiniodawczej i opiekuńczej wobec muzeów walk i męczeństwa, a w szczególności: w Oświęcimiu-Brzezince, na Majdanku, w Sztutowie, w Łambinowicach, w Żabikowie, w Rogoźnicy, w Treblince i Radogoszczy,
- opiniowanie pod względem historycznym i artystycznym wniosków o trwałe upamiętnienie miejsc wydarzeń historycznych, a także wybitnych postaci związanych z dziejami walk i męczeństwa.

ROPWiM w zakresie sprawowania opieki nad miejscami pamięci narodowej rozumianych jako pomniki i wszelkiego rodzaju upamiętnienia współpracuje z władzami samorządowymi w oparciu o pkt 13 art. 18 ustawy z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym (Dz. U. z 2013 r. poz. 594 z późn. zm.).

Miejsca Pamięci Narodowej na terenie powiatu lipskiego związane są z ruchem narodowo-wyzwoleńczym głównie w czasie II wojny światowej, a także martyrologią i męczeństwem mieszkańców podczas ostatniej wojny:

- Ciepiałów, Plac Zwycięstwa 37, pomnik płk Jana Sońty „Ośka”,
- Ciepiałów, ul. Papużyńskiego, cmentarz rzymsko-katolicki, pomnik Jana Futro - lotnika poległego w 1939 roku,
- Ciepiałów, ul. Papużyńskiego, cmentarz rzymsko-katolicki, miejsce pamięci narodowej na cmentarzu dla uczenie poległych w II wojnie światowej,
- Ciepiałów, Czachowskiego 1, tablica pamiątkowa na budynku Urzędu Gminy, ku czci walk Batalionów Chłopskich w latach 1942-1944,

- Ciepielów, ul. Podłącze, pomnik pamięci ok. 600 osób zamordowanych w latach 1939-1945,
- Dąbrowa – pomnik dla uczczenia żołnierzy polskich 74 Górnoląskiego Pułku Piechoty z Lublińca pod dowództwem majora Pelca poległych i pomordowanych w walce z Wermachtem w dniu 8 września 1939 r.
- Dąbrowa – obelisk dla uczczenia 300 jeńców pomordowanych po walce z Wermachtem w dniu 8 września 1939 r.
- Dziurków- Las Pomnik ku czci bojowników poległych o wyzwolenie społeczne mieszkańców wsi Dziurków i Sadkowic w walce z reżimem sanacyjnym w styczniu 1923 r.;
- Pawłowice -mogiły żołnierzy z I wojny światowej;
- Pawłowice - pomnik czci pomordowanych w latach 1942-43;
- Solec nad Wisłą - mogiła zbiorowa wraz z pomnikiem upamiętniającym śmierć 300 żołnierzy poległych we wrześniu 1939 r.
- Solec nad Wisłą - obelisk z tablicą pamiątkową na cześć generała Kazimierza Młodzianowskiego,
- Aleksandrów- płyta nagrobna upamiętniająca 139 żołnierzy polskich poległych na polach Rzechowa w walce z hitlerowcami w 1939 r.,
- Ciecierówka - obelisk z krzyżem - na tablicy: „miejsce uświęcone męczeńską krwią powstańców z 1863 r.- mieszkańców wsi Ciecierówka i partyzantów AK, którzy w obronie wiary i wolności ojczyzny oddali swe życie, okrutnie zamordowani przez okupantów hitlerowskich w dniu 11.08.1944 r. Wieczny odpoczynek racz im dać panie - koledzy z oddziałów partyzanckich i miejscowe społeczeństwo”.
- Grabowiec (cmentarz rzymsko- katolicki) – pomnik upamiętniający żołnierzy, którzy zginęli w dniu 8.09.1939 r. w okolicach Grabowca.
- Grabowiec (rynek)- kopiec nieznanego żołnierza w Grabowcu - napis znajdujący się na płycie: *Żołnierzowi polskiemu szkoły powszechne - Grabowiec i Dubrawa z 1926 r.*
- Rzecznów (przed budynkiem szkoły)– pomnik poświęcony kapitanowi W. Pastuszce zamordowanemu w Katyniu,
- Rzecznów pomnik upamiętniający żołnierzy, którzy polegli na polu walki w latach 1939-45 w walce z hitlerowskim najeźdźcą (przed pomnikiem znajdują 4 płyty nagrobne z krzyżami bez napisów),
- Zawały- pomnik- upamiętniający pomordowanych mieszkańców przez hitlerowców w dniu 23. 10 1943 roku za pomoc udzielaną oddziałom partyzanckim.

7. OCENA STANU DZIEDZICTWA KULTUROWEGO POWIATU LIPSKIEGO

ANALIZA SZANS I ZAGROŻEŃ.

Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy oraz krajobrazu kulturowego Powiatu Lipskiego została wykonana w oparciu o analizę stanu zachowania obiektów zabytkowych, przegląd dostępnej literatury oraz dokumentów samorządowych lokalnych związanych z opieką nad zabytkami.

Procesy modernizacji przebiegające ze znacznym nasileniem w ciągu ostatnich dwudziestu lat, w znacznym stopniu szkodzą obiektom architektury dawnej. Należy tu wymienić niefachowo prowadzone modernizacje i remonty – rozbudowy zmieniające bryłę budynku, wymiana stolarki okiennej i drzwiowej, często powiązana ze zmianą kształtu otworów, zmiany pokrycia dachów. Uszczerbek pod tym względem jest tym większy, iż właśnie charakterystyczne budownictwo stanowi o odrębności kulturowej regionu.

Kolejnym problemem jest wprowadzanie do historycznych miejscowości nowoczesnej zabudowy wielkokubaturowej. Proces ten powinien zostać zahamowany, obiekty dysharmonijne – modernizowane lub likwidowane. Nowa zabudowa w obrębie historycznych zespołów powinna być dostosowana do architektury zabytkowej. Należy podjąć szeroko zakrojone działania w celu rewaloryzacji i rewitalizacji krajobrazu kulturowego. Koniecznym jest także objęcie ochroną prawną wiejskich układów ruralistycznych.

Stan zachowania obiektów sakralnych jest zróżnicowany. Kościoły na ogół zachowane są w stanie dobrym, jednak dysponowanie większymi środkami zapewniłoby należyte utrzymanie budynków. Większe problemy z utrzymaniem w odpowiednim stanie zabytkowych świątyń mają mniejsze parafie wiejskie. Dodatkowo obiekty te należy stale monitorować pod względem wykonania i utrzymania w należyтым stanie instalacji antywłamaniowych i przeciwpożarowych.

Część zabudowy mieszkalnej znajduje się w średnim stanie technicznym i wymaga pilnych prac remontowych i modernizacyjnych. W każdym przypadku należy zakres i przebieg prac uzgadniać ze służbami konserwatorskimi w celu uniknięcia stosowania niewłaściwych technologii i materiałów (termoizolacja, nowa stolarka drzwiowa i okienna, pokrycie dachów, kolorystyka elewacji itp.) powodujących utratę pierwotnego charakteru budynków. Obiekty użyteczności publicznej użytkowane zgodnie ze swoją funkcją zachowane są na ogół w stanie dobrym, nie zagraża im zniszczenie.

Aktualnie zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych są inwestycje budowlane i przemysłowe, nielegalna eksploatacja piasek i żwirowni. Istotne zagrożenie dla zachowania substancji zabytkowej stanowisk archeologicznych zlokalizowanych w obrębie pól uprawnych stanowi głęboka orka. Niektóre zagrożenia pojawiły się w ciągu ostatnich lat, jak na przykład działalność tzw. poszukiwaczy skarbów z wykrywaczami metali, których rozmiarów nie potrafimy ocenić. Działalność ta szczególnie zagraża cmentarzyskom zlokalizowanym na terenie powiatu. Wiele zagrożeń wynika z przyspieszonego rozwoju gospodarczego – jak już wspomniano użycie ciężkiego sprzętu w rolnictwie, rozwój budownictwa na obrzeżach większych wsi, budowa dróg. A zatem podstawowym zagrożeniem dla stanowisk archeologicznych oraz nawarstwień kulturowych są wszelkie inwestycje związane z zabudowaniem i zagospodarowaniem terenu, które wymagają prowadzenia prac ziemno-budowlanych. Historyczne układy, nakazują szczególną ochronę pradziejowych, średniowiecznych i nowożytnych nawarstwień kulturowych w ich obrębie. Zagrożeniem dla dziedzictwa archeologicznego jest też – paradoksalnie - rozwój turystyki, zwłaszcza nad rzekami, jeziorami i w obszarach leśnych. Tereny te atrakcyjne pod względem rekreacyjnym obecnie, często były również okupowane przez ludzi w pradziejach i wczesnym średniowieczu. Dostęp do wody, który stanowił podstawę egzystencji osadniczej, umożliwił tworzenie niezwykle licznych osad o metryce sięgającej od epoki kamienia po czasy nowożytne.

Tabela 1. Analiza SWOT dla terenu powiatu lipskiego.

SILNE STRONY	SŁABE STRONY
<ul style="list-style-type: none"> • bogaty i różnorodny zasób zabytków charakterystycznych i wyróżniających region; • duża liczba kapliczek i krzyży przydrożnych – obiektów zabytkowych dobrze widocznych w krajobrazie i łatwych do odwiedzenia przez mieszkańców i turystów; • dobry lub dostateczny stan zachowania najważniejszych obiektów zabytkowych; • istnienie i podtrzymywanie przez mieszkańców tradycji lokalnych; • działalność Lokalnej Grupy Działania „Kamienny Krąg” oraz wielu stowarzyszeń regionalnych; • rozwinięta sieć szlaków turystycznych; • wysokie walory krajobrazowe powiatu lipskiego; • organizacja przedsięwzięć kulturalnych o zasięgu ponadlokalnym (np. Festiwal Muzyki Klasycznej w Solcu n. Wisłą) 	<ul style="list-style-type: none"> • zły stan zachowania części obiektów zabytkowych; • brak środków finansowych na konserwację i rewaloryzację obiektów zabytkowych; • słaba promocja zasobów oraz edukacja dotycząca walorów środowiska kulturowego; • brak systemu informacji o zabytkach; • niewielka ilość publikacji poświęconych dziedzictwu kulturowemu powiatu • niski poziom społecznego zainteresowania problematyką zachowania obiektów zabytkowych.
SZANSE	ZAGROŻENIA
<ul style="list-style-type: none"> • rosnąca rola samorządu regionalnego poprzez włączenie ochrony zabytków w sferę rozwoju regionalnego; • możliwość finansowania prac konserwatorskich i remontowych obiektów zabytkowych ze środków finansowych pochodzących z różnych źródeł: państwowe, samorządowe, prywatne, wyznaniowe, środki UE i in.; • możliwość ubiegania się o środki na działania związane z kulturą i opieką nad zabytkami; • uwzględnianie problemów ochrony dziedzictwa kulturowego w programach, strategiach i planach rozwoju województwa, gmin i miast; • rozwój inicjatyw lokalnych i organizacji pozarządowych w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego; • poprawa infrastruktury turystycznej; • edukacja w dziedzinie zarządzania dziedzictwem kulturowym; • wzrost zainteresowania mieszkańców przeszłością regionu i jego zabytkami. 	<ul style="list-style-type: none"> • pogarszający się stan techniczny tkanki zabytkowej spowodowany niewłaściwym użytkowaniem; • brak środków na skuteczną ochronę i zabezpieczenie zabytków; • niewłaściwe prowadzenie prac budowlanych, konserwatorskich, niezgodnie ze sztuką budowlaną; • niedostatek mechanizmów promujących działania na rzecz ochrony, konserwacji i rewaloryzacji zabytków; • występowanie zagrożeń zewnętrznych: powodzie, pożary.

Źródło: Opracowanie własne

8. ZAŁOŻENIA PROGRAMOWE I ZADANIA

PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU LIPSKIEGO.

9.1 Założenia programowe programu opieki nad zabytkami powiatu lipskiego.

W założeniach programowych i działaniach programu powinna zostać uwzględniona specyfika Powiatu wynikająca z jego położenia, historii, przemian społecznych i gospodarczych. Wspieranie rozwoju terenu Powiatu z poszanowaniem dziedzictwa kulturowego powinno być podstawą obecnych i przyszłych działań, tak aby teren Powiatu był miejscem atrakcyjnym i przyjaznym, zarówno dla mieszkańców jak i przyjezdnych.

Założeniami programu opieki nad zabytkami są:

- włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych, wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania gminy;
- uwzględnienie problemów ochrony zabytków w Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego poszczególnych gmin Powiatu Lipskiego,
- uwzględnienie w planach zagospodarowania przestrzennego problematyki historycznego sąsiedztwa i form zabudowy tradycyjnej oraz egzekwowanie nawiązania w nowych budynkach do lokalnych form i materiałów;
- uwzględnienie w planach zagospodarowania przestrzennego ochrony krajobrazu naturalnego związanego przestrzennie z założeniami urbanistycznymi i architektonicznymi miejscowości położonych na terenie gminy;
- skuteczne stosowanie i wykorzystywanie form prawnej ochrony zabytków;
- wdrażanie instrumentów finansowych prowadzących do skutecznej poprawy stanu zabytków.

9.2. Cele, priorytety i działania programu opieki nad zabytkami powiatu lipskiego.

Główne, długoterminowe cele polityki powiatu lipskiego, związane z ochroną zabytków to:

1. rozpoznawanie potrzeb dotyczących podejmowania działań zmierzających do zahamowania procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
2. eksponowanie zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
3. podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych;
4. tworzenie warunków współpracy z właścicielami zabytków dla zapewnienia ich opieki;
5. uwzględnianie uwarunkowań prawnych opieki nad zabytkami.

Priorytet I	Działania
Ochrona zachowanych elementów zabytkowych	<p>A. prowadzenie prac konserwatorskich, restauratorskich i budowlanych przy obiektach zabytkowych nieruchomych będących własnością powiatu; zabezpieczenie i utrzymanie tych obiektów oraz ich otoczenia w jak najlepszym stanie; korzystanie z nich w sposób zapewniający trwale zachowanie ich wartości. Zapewnienie warunków do naukowego badania i dokumentowania obiektów zabytkowych;</p> <p>B. ustanawianie przez starostę na wniosek Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków społecznych opiekunów zabytków; cofanie ustanowienia społecznych opiekunów zabytków; prowadzenie listy społecznych opiekunów zabytków; wydawanie osobom fizycznym legitymacji społecznego opiekuna zabytków; wydawanie zaświadczeń osobom prawnym lub innym jednostkom organizacyjnym pełniącym funkcję społecznego opiekuna zabytków. Zgodnie z art. 102 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami społecznym opiekunem zabytków może być osoba posiadająca pełną zdolność do czynności prawnych, niekaralna, posiadająca wiedzę w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Funkcję społecznego opiekuna zabytków może sprawować też osoba prawna lub inna jednostka organizacyjna nieposiadająca osobowości prawnej. Zadaniem społecznych opiekunów zabytków jest podejmowanie działań związanych z zachowaniem wartości zabytków i utrzymaniem ich w jak najlepszym stanie, upowszechnianie wiedzy o zabytkach oraz współdziałanie w tym zakresie z samorządem powiatu oraz Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków</p>
Priorytet II	Działania
Praktyczne wykorzystanie zasobów dziedzictwa kulturowego dla wykreowania	<p>A. wprowadzenie jednolitego systemu tablic informacyjnych, dotyczącego zasobów dziedzictwa kulturowego Powiatu Lipskiego;</p> <p>B. opracowanie mapy zabytków Powiatu, jako atrakcyjnej graficznie formy reklamy, ułatwiającej dotarcie do wszystkich historycznych</p>

<p>produktu turystycznego</p>	<p>zakątków Ziemi Lipskiej;</p> <p>C. wspieranie podejmowanego przez gminy zagospodarowania miejsc atrakcyjnych turystycznie, m. in. szlaków kulturowych, ścieżek edukacyjnych, tras rowerowych i innych związanych z dziedzictwem kulturowym;</p> <p>D. wykorzystanie obiektów zabytkowych w tworzeniu produktów turystycznych lub obsługi ruchu turystycznego.</p>
<p>Priorytet III</p>	<p>Działania</p>
<p>Popularyzacja i edukacja w zakresie ochrony i opieki nad dziedzictwem kulturowym</p>	<p>A. organizacja spotkań z mieszkańcami i użytkownikami zabytków mających na celu uświadamianie wartości tych obiektów, prezentowanie właściwych metod ich rewaloryzacji i sposobów remontowania, a także sprawnym ich zarządzaniem i możliwościami pozyskiwania funduszy;</p> <p>B. wprowadzenie i wzmocnienie tematyki ochrony dziedzictwa do systemu edukacji szkolnej podlegającej Zarządowi Powiatu poprzez wspieranie i organizowanie zajęć na rzecz budowania więzi ze środowiskiem kulturowym;</p> <p>C. popularyzacja zasobów kulturowych w środkach masowego przekazu; wydawanie niekomercyjnych niskonakładowych wydawnictw (drukowanych: przewodników, albumów, widokówek, folderów itp. lub wykorzystujących inne techniki zapisu, np. płyty CD) popularyzujących wiedzę o zasobach kulturowych powiatu; współpraca z organizacjami działającymi na rzecz promocji regionu w tym zakresie;</p> <p>D. przeprowadzenie akcji w formie informacji na stronie internetowej powiatu, plakatu lub ulotek mającej na celu uświadomienie mieszkańcom regionu głównej zasady konserwatorskiej związanej z przeprowadzaniem remontami obiektów zabytkowych, tj. wykonywanie ich przy użyciu materiałów historycznie uzasadnionych, z maksymalnym zachowaniem substancji zabytkowej i minimalną w nią ingerencją;</p> <p>E. opracowanie i upublicznienie dobrych przykładów rewaloryzacji obiektów zabytkowych występujących na terenie gminy;</p> <p>F. propagowanie opieki nad dawnymi cmentarzami cywilnymi poprzez usuwanie roślinności zielnej oraz samosiewek drzew, oznakowanie obiektów, upowszechnianie wiedzy na ich temat wśród mieszkańców gminy, zwłaszcza dzieci i młodzieży szkolnej. Zwracanie szczególnej uwagi na obowiązek otaczania opieką miejsc grzebalnych, niezależnie od pochodzenia i wyznania osób tam spoczywających.</p>

9. INSTRUMENTARIUM REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU LIPSKIEGO.

Przyjmuje się, że realizacja zadań, poprzez działania wskazane w niniejszym programie możliwa będzie dzięki zastosowaniu następujących instrumentów:

- **prawnych**, polegających na uwzględnianiu zapisów niniejszego programu przy tworzeniu innych dokumentów prawa miejscowego;
- **finansowych**, polegających na finansowaniu wszelkich działań zawartych w programie w większej części z budżetu gminy, przy czym prace konserwatorskie przy obiektach należących do osób prywatnych, będą wymagały zaangażowania środków prywatnych,
- **koordynacji**, oznaczających współdziałanie w zakresie realizacji celów programu z zainteresowanymi organizacjami pozarządowymi i osobami fizycznymi,
- **społecznych**, co oznacza, że program skierowany jest do odbiorcy masowego poprzez wszelkie działania edukacyjne i promocyjne,
- **kontrolnych**, polegających na egzekwowaniu zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną oraz walce z samowolami budowlanymi na zabytkach.

Obiekty, zespoły i założenia urbanistyczne wpisane do rejestru zabytków objęte są rygorami ochrony konserwatorskiej wynikającymi z ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Rygory te obowiązują niezależnie od położenia obiektu w poszczególnych strefach ochrony konserwatorskiej lub poza strefami. Wszelkie prace remontowe, zmiany własności, funkcji przeznaczenia obiektu wymagają pisemnego pozwolenia Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Rozporządzenia Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. z dnia 2 czerwca 2011 r.), precyzuje wymagania względem osób prowadzących prace przy obiektach zabytkowych oraz tryb postępowania.

10. ŹRÓDŁA FINANSOWANIA OPIEKI NAD ZABYTKAMI.

Finansowanie ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce może odbywać się z różnych źródeł. Podstawowe to:

1. źródła publiczne krajowe:

- budżet państwa – m.in. środki w ramach dotacji programów Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Ministra Administracji i Cyfryzacji, Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- budżety jednostek samorządu terytorialnego – m.in. dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, dotacje inwestycyjne dla instytucji kultury podległych jednostce samorządu terytorialnego, jeżeli są to obiekty wpisane do rejestru zabytków; dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych województwa mazowieckiego w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego;

2. źródła publiczne zagraniczne:

- fundusze Unii Europejskiej związane z programami uwzględniającymi dziedzictwo kulturowe, m.in.: Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2014-2020, Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko;

3. źródła prywatne:

- osób fizycznych – składki i zbiórki publiczne na określony cel;
- osób prawnych;
- organizacji pozarządowych – stowarzyszeń, fundacji;
- kościelnych osób prawnych.

1. Źródła publiczne. Środki krajowe.

Ochrona zabytków i opieka nad zabytkami w Polsce może być finansowana z różnych źródeł, w tym w szczególności w ramach krajowych środków publicznych. Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2014, poz. 1446) dopuszcza możliwość udzielania dotacji z budżetu państwa przez dysponentów jego części

przeznaczonej na kulturę zarówno na poziomie krajowym, jak i wojewódzkim. Odpowiednio dotacje udzielane są, w drodze ogłaszanych konkursów, przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

I. Programy Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego dysponuje instrumentami finansującymi działania związane z ochroną dziedzictwa kulturowego na mocy przyjętych rozwiązań wynikających z „Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004–2020”. Jednym z trzech instrumentów wdrażania przyjętych celów częściowych są Narodowe Programy Kultury, w tym Narodowy Program Kultury „Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego”. Określony jest on poprzez podprogramy, priorytety i działania, które MKiDN realizuje w corocznie ogłaszanych programach.

Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego co roku ogłasza programy, w ramach których można się ubiegać o dofinansowanie projektów związanych z ochroną zabytków. Mimo, że są one ogłaszane każdego roku, zakres merytoryczny i tematyczny w poszczególnych latach zasadniczo nie ulegał zmianie.

Aplikowanie w programach odbywa się na zasadzie konkursu, w ramach którego składa się wnioski w dwóch terminach:

I nabór – do dnia 31 października lub 30 listopada każdego roku,

II nabór – do dnia 31 marca każdego roku, o ile środki finansowe w danym programie bądź priorytecie nie zostaną wyczerpane w I naborze.

Projekty dotyczące ochrony i promocji dziedzictwa narodowego zostały zgrupowane w programie „Dziedzictwo kulturowe”, którego celem jest ochrona polskiego dziedzictwa kulturowego w kraju i za granicą, wspieranie działalności muzeów oraz popularyzacja kultury ludowej. Edycja 2014 tego programu składa się z pięciu priorytetów:

„OCHRONA ZABYTKÓW”

Celem priorytetu jest ochrona i zachowanie materialnego dziedzictwa kulturowego, konserwacja i rewaloryzacja zabytków oraz udostępnianie zabytków na cele publiczne. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, planowanych do wykonania w 2014 roku lub wykonanych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku.

Dotacja na wykonanie prac lub robót budowlanych przy jednym i tym samym zabytku może być udzielona w wysokości do 50% ogółu nakładów na te prace lub roboty. W szczególnie uzasadnionych przypadkach, jeżeli zabytek posiada wyjątkową wartość historyczną, artystyczną lub naukową albo wymaga przeprowadzenia złożonych pod względem technologicznym prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych, albo gdy sytuacja wymaga niezwłocznego podjęcia prac lub robót budowlanych przy zabytku, dotacja może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót budowlanych. Jednakże należy podkreślić, że łączna wysokość dotacji udzielonych z budżetu gminnego czy samorządowego oraz z innych źródeł sektora finansów publicznych na dofinansowanie tych samych prac lub robót nie może przekraczać 100% wartości inwestycji.

Zgodnie z wymogiem ustawowym, art. 77 ww. ustawy, dotacja może finansować nakłady konieczne na:

- 1) sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- 2) przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- 3) wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- 4) opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- 5) wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami prawa budowlanego;
- 6) sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- 7) zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;
- 8) stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- 9) odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- 10) odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- 11) odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych drzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- 12) modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- 13) wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;

- 14) uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- 15) działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- 16) zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w pkt. 7-15;
- 17) zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

O dofinansowanie w ramach priorytetu mogą ubiegać się podmioty prawa polskiego – osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne, będące właścicielem bądź posiadaczem zabytku wpisanego do rejestru albo posiadające taki zabytek w trwałym zarządzie.

Institucja zarządzająca:

Departament Ochrony Zabytków,

ul. Ksawerów 13, 02-656 Warszawa

<http://bip.mkidn.gov.pl/pages/departamenty-i-biura/departament-ochrony-zabytkow.php>

„WSPIERANIE DZIAŁAŃ MUZEALNYCH”

Celem priorytetu jest ochrona, zachowanie, prezentacja i popularyzacja materialnego dziedzictwa kulturowego. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- organizacja czasowych wystaw muzealnych;
- modernizacja stałych wystaw muzealnych;
- tworzenie stałych wystaw muzealnych;
- publikacja katalogów do wystaw muzealnych;
- konserwacja muzealiów, archiwaliów, starych druków, rękopisów, kartografii, muzykaliów, ikonografii, grafiki artystycznej, dokumentów życia społecznego;
- zakup wyposażenia pracowni konserwatorskich.

O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać mogą się:

- samorządowe instytucje kultury - z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego;
- organizacje pozarządowe;
- kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Instytucja zarządzająca:

Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów,

ul. Okrężna 9, 02-916 Warszawa

<http://nimosz.pl/>

„KULTURA LUDOWA”

Celem priorytetu jest wzmocnienie poczucia tożsamości regionalnej poprzez zachowanie, dokumentowanie i przekaz elementów kultury ludowej.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- zadań edukacyjnych, w tym warsztatów, kursów i szkoleń dotyczących zagadnień szeroko pojętej kultury ludowej, w tym niematerialnego dziedzictwa kulturowego;
- zadań z zakresu szeroko pojętej animacji kulturowej i społecznej prowadzonej w oparciu o niematerialne dziedzictwo kulturowe, wspomagających lokalne społeczności w twórczych działaniach nawiązujących do miejscowych tradycji;
- publikacji książkowych z zakresu dziedzictwa kultury ludowej;
- zadań dotyczących dokumentacji, archiwizacji i udostępniania unikalnych zjawisk z zakresu dziedzictwa kultury ludowej, w tym sztuki i rękodzieła ludowego, gwary, muzyki, tańca, śpiewu, obrzędowości, obyczajowości;
- zadań popularyzujących unikalne i żywe elementy kultury ludowej, w tym konkursy, przeglądy, festiwale sztuki i rękodzieła ludowego;
- zadań dotyczących ochrony architektury regionalnej;
- zadań o charakterze artystycznym, użytkowym inspirowanych tradycyjną twórczością ludową;
- projektów badawczych i popularyzatorskich z zakresu antropologii kulturowej, etnologii i etnografii.

Z priorytetu wyłączone są zadania związane z obchodami 200 rocznicy urodzin Oskara Kolberga, zadania archeologiczne, zadania o tematyce historycznej, w tym również

rekonstrukcje wydarzeń historycznych i turnieje rycerskie, festyny, zloty i zawody regionalne oraz zakupy strojów ludowych. O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego:

- samorządowe instytucje kultury - z wyjątkiem instytucji współprowadzonych przez ministra i jednostki samorządu terytorialnego;
- organizacje pozarządowe;
- podmioty prowadzące działalność gospodarczą;
- kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Instytucja zarządzająca:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Departament Narodowych Instytucji Kultury,
ul. Krakowskie Przedmieście 15/17,
00-071 Warszawa

„OCHRONA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO ZA GRANICĄ”

Celem priorytetu jest dokumentowanie i ochrona dziedzictwa kulturowego poza granicami Rzeczypospolitej Polskiej. W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań realizowanych poza granicami i na terenie Rzeczypospolitej Polskiej:

- rewaloryzacji oraz prac remontowych i konserwatorskich w zabytkach polskich lub z Polską związanych, znajdujących się poza granicami kraju;
- rewaloryzacji, konserwacji, ochrony i zachowania zabytkowych cmentarzy i miejsc pamięci narodowej poza granicami kraju;
- dokumentowania utraconego i rozproszonego polskiego dziedzictwa kulturowego za granicą, w tym badań naukowych, kwerend bibliotecznych, archiwalnych i inwentaryzacji;
- publikacji oraz promocji badań naukowych nad dziedzictwem narodowym poza granicami kraju;
- upamiętniania wybitnych osób lub zdarzeń historycznych związanych z dziedzictwem narodowym poza granicami kraju;

- pomocy instytucjom stowarzyszonym w Stałej Konferencji Muzeów, Bibliotek i Archiwów Polskich poza Krajem oraz innym instytucjom emigracyjnym i organizacjom polonijnym, prowadzącym działalność w zakresie ochrony dziedzictwa narodowego.

O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego:

- państwowe instytucje kultury;
- samorządowe instytucje kultury;
- archiwa państwowe;
- organizacje pozarządowe;
- kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne.

Instytucja zarządzająca:

Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego, Departament Dziedzictwa Kulturowego,
ul. Krakowskie Przedmieście 15/17, 00-071 Warszawa

„OCHRONA ZABYTKÓW ARCHEOLOGICZNYCH”

Celem priorytetu jest ochrona dziedzictwa archeologicznego na terenie Rzeczypospolitej Polskiej, zgodnie z zasadami konserwatorskimi opartymi na zasadzie zrównoważonego rozwoju zapisanej w art. 5 Konstytucji RP.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie zadań, służących ochronie dziedzictwa archeologicznego:

- ewidencja i inwentaryzacja zabytków archeologicznych metodą badań powierzchniowych, w tym kontynuacja badań w ramach programu Archeologiczne Zdjęcie Polski oraz weryfikacja badań dotychczasowych;
- nieinwazyjne badania archeologiczne, niezwiązane z planowanymi bądź realizowanymi inwestycjami, wykorzystujące nowoczesne metody i sprzęt;
- opracowanie, wraz z obowiązkową publikacją książkową, wyników przeprowadzonych badań archeologicznych, w tym analiza i konserwacja pozyskanych w ramach tych badań zabytków.

O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać się mogą następujące podmioty prawa polskiego:

- samorządowe instytucje kultury;
- państwowe instytucje kultury;
- organizacje pozarządowe;
- publiczne uczelnie akademickie;
- niepubliczne uczelnie akademickie;
- podmioty prowadzące działalność gospodarczą.

Institucja zarządzająca:

Narodowy Instytut Dziedzictwa,
ul. Szeroki Dunaj 5, 00-255 Warszawa
<http://www.nid.pl>

„OCHRONA I CYFRYZACJA DZIEDZICTWA KULTUROWEGO”

Celem priorytetu jest zainicjowanie kompleksowego procesu cyfryzacji materialnych zasobów dziedzictwa kulturowego, w tym zabytków, obiektów muzealnych, archiwalnych, bibliotecznych i audiowizualnych, znajdujących się pod opieką podmiotów spoza sfery finansów publicznych, których działalność nie jest nastawiona na osiągnięcie zysku, lub uczelni publicznych.

W ramach priorytetu można ubiegać się o dofinansowanie następujących rodzajów zadań:

- opracowanie zasobów kultury i dziedzictwa narodowego ze szczególnym uwzględnieniem niepaństwowego zasobu archiwalnego wraz z przeprowadzeniem koniecznych prac konserwatorskich;
- digitalizacja zasobów kultury i dziedzictwa narodowego uwzględniająca przeprowadzenie niezbędnych prac konserwatorskich;
- udostępnianie cyfrowych zasobów za pośrednictwem urządzeń multimedialnych lub/oraz sieci rozległych (Internetu) poprzez portale internetowe;
- przechowywanie zasobów cyfrowych z zapewnieniem trwałości i bezpieczeństwa danych cyfrowych.

O dofinansowanie w ramach priorytetu ubiegać mogą się następujące podmioty prawa polskiego:

- organizacje pozarządowe;
- kościoły i związki wyznaniowe oraz ich osoby prawne;
- uczelnie publiczne.

Institucja zarządzająca:

Narodowy Instytut Muzealnictwa i Ochrony Zbiorów,

ul. Goraszewska 7, 02-910 Warszawa

<http://nimoz.pl/>

**„PROGRAM WIELOLETNI MINISTRA KULTURY I DZIEDZICTWA NARODOWEGO
KULTURA+”**

Celem realizowanego w latach 2011-2015 Programu Wieloletniego KULTURA+ jest poprawa dostępu do kultury oraz uczestnictwa w życiu kulturalnym na terenach wiejskich i wiejsko-miejskich, poprzez modernizację i budowę infrastruktury bibliotecznej oraz digitalizację zasobów polskich muzeów, bibliotek i archiwów.

Program KULTURA+ składa się z dwóch Priorytetów:

- Priorytetu „Biblioteka+. Infrastruktura bibliotek”, zarządzanego przez Instytut Książki w Krakowie. W ramach priorytetu wspierany jest remont, przebudowa, rozbudowa i budowa budynków bibliotek w małych gminach. Wszystkie informacje na temat priorytetu dostępne są na stronie: www.bibliotekaplus.pl.
- Priorytetu „Digitalizacja”, zarządzanego przez Narodowy Instytut Audiowizualny. Priorytet „Digitalizacja” ma na celu poszerzenie i ułatwienie dostępu do cyfrowych zasobów polskiego dziedzictwa kulturowego, poprzez digitalizację zbiorów i rozbudowę pracowni digitalizacyjnych. Informacje dostępne są na stronie: www.nina.gov.pl.

II. Wojewódzki Konserwator Zabytków

Mazowiecki Wojewódzki Konserwator Zabytków, działając z upoważnienia ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2014, poz. 1446) ustala kryteria i sposób naboru wniosków oraz rozdziału środków finansowych na cele związane z ochroną zabytków i opieką nad zabytkami w ramach środków przyznanych przez Wojewodę Mazowieckiego, pozostających w jego dyspozycji. Rodzaje kwalifikujących się zadań:

- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji niewymagające wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;
- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków planowane do przeprowadzenia w roku udzielenia dotacji wymagające wyłonienia wykonawcy na podstawie przepisów o zamówieniach publicznych;
- prace konserwatorskie, restauratorskie lub roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków przeprowadzone w okresie trzech lat poprzedzających rok złożenia wniosku (tzw. refundacja).

Warunkiem ubiegania się właściciela lub posiadacza zabytku o dotację celową na prace przy zabytku jest posiadanie odrębnej decyzji o wpisie obiektu do rejestru zabytków lub wyszczególnienie zabytku w decyzji wpisującej zespół obiektów do rejestru zabytków województwa świętokrzyskiego. Uprawnieni wnioskodawcy:

- osoby fizyczne, jednostki samorządu terytorialnego lub inne jednostki organizacyjne posiadające tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkowania wieczystego, trwałego zarządu, ograniczonego prawa rzeczowego albo stosunku zobowiązaniowego; z wnioskiem o udzielenie dofinansowania, o którym mowa w § 2 pkt 1 lit. c), może wystąpić wnioskodawca, którego działalność nie jest finansowana ze środków publicznych, po wykonaniu wszystkich prac lub robót przy zabytku określonych w pozwoleniu wydanym przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

Dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych może obejmować nakłady konieczne na prace lub roboty określone w art. 77 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. 2014, poz. 1446):

- sporządzenie ekspertyz technicznych i konserwatorskich;
- przeprowadzenie badań konserwatorskich lub architektonicznych;
- wykonanie dokumentacji konserwatorskiej;
- opracowanie programu prac konserwatorskich i restauratorskich;
- wykonanie projektu budowlanego zgodnie z przepisami Prawa budowlanego;
- sporządzenie projektu odtworzenia kompozycji wnętrz;
- zabezpieczenie, zachowanie i utrwalenie substancji zabytku;

- stabilizację konstrukcyjną części składowych zabytku lub ich odtworzenie w zakresie niezbędnym dla zachowania tego zabytku;
- odnowienie lub uzupełnienie tynków i okładzin architektonicznych albo ich całkowite odtworzenie, z uwzględnieniem charakterystycznej dla tego zabytku kolorystyki;
- odtworzenie zniszczonej przynależności zabytku, jeżeli odtworzenie to nie przekracza 50% oryginalnej substancji tej przynależności;
- odnowienie lub całkowite odtworzenie okien, w tym ościeżnic i okiennic, zewnętrznych odrzwi i drzwi, więźby dachowej, pokrycia dachowego, rynien i rur spustowych;
- modernizację instalacji elektrycznej w zabytkach drewnianych lub w zabytkach, które posiadają oryginalne, wykonane z drewna części składowe i przynależności;
- wykonanie izolacji przeciwwilgociowej;
- uzupełnianie narysów ziemnych dzieł architektury obronnej oraz zabytków archeologicznych nieruchomości o własnych formach krajobrazowych;
- działania zmierzające do wyeksponowania istniejących, oryginalnych elementów zabytkowego układu parku lub ogrodu;
- zakup materiałów konserwatorskich i budowlanych, niezbędnych do wykonania prac i robót przy zabytku wpisanym do rejestru, o których mowa w punktach oznaczonych literami g.-o;
- zakup i montaż instalacji przeciwwłamaniowej oraz przeciwpożarowej i odgromowej.

III. Budżety jednostek samorządu terytorialnego.

Ustawodawca w ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami przewidział też możliwość dofinansowywania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków ze środków jednostek samorządu terytorialnego na zasadach określonych przez organy stanowiące tych jednostek. Dotyczy to samorządów wszystkich szczebli.

W każdym przypadku o dotację może ubiegać się, w drodze corocznie ogłaszanego konkursu, każdy podmiot posiadający tytuł prawny do zabytku wynikający z prawa własności, użytkownika wieczystego, ograniczonego prawa rzeczowego, trwałego zarządu albo stosunku zobowiązaniowego. Ze środków dotacji można dofinansować wykonanie planowanych prac lub robót budowlanych tylko przy zabytkach wpisanych do rejestru, które mieszczą się w katalogu wskazanym w w/w art. 77 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad

zabytkami. Analogicznie jak w przypadku dotacji Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego i Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków na realizację w/w zadań, dotacja na wykonanie prac lub robót budowlanych przy jednym i tym samym zabytku może być udzielona w wysokości do 50% ogółu nakładów na te prace lub roboty. W szczególnie uzasadnionych przypadkach może być udzielona w wysokości do 100% nakładów koniecznych na wykonanie tych prac lub robót budowlanych.

Na szczeblu wojewódzkim, co roku w budżecie województwa Marszałka Mazowieckiego zabezpieczane są środki finansowe przeznaczone na udzielenie dotacji na wykonanie prac lub robót budowlanych przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków województwa mazowieckiego.

Ponadto w ramach sprawowanego mecenatu zarówno przez samorząd województwa, jak i gminny, udzielane są, w drodze corocznie ogłaszanych konkursów ofert, dotacje dla organizacji pozarządowych oraz innych podmiotów wymienionych w art. 3 ust. 3 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i o wolontariacie, na wsparcie realizacji zadań publicznych w zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

2. Źródła publiczne. Środki zagraniczne.

Możliwość finansowania ochrony zabytków została włączona do działań współfinansowanych środkami finansowymi Unii Europejskiej. Wejście Polski do Unii Europejskiej otworzyło wiele nowych możliwości związanych z realizacją projektów z zakresu kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Fundusze europejskie, tj. fundusze strukturalne, programy wspólnotowe oraz Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweski Mechanizm Finansowy umożliwiły realizację wielu ciekawych inicjatyw, zarówno tych o charakterze infrastrukturalnym, jak i przedsięwzięć artystycznych. Działania związane z zakresem kultury i ochrony dziedzictwa narodowego mogą być dofinansowywane z dwóch zasadniczych źródeł:

I. Fundusze Unii Europejskiej.

1. Fundusze strukturalne i Fundusz Spójności:

- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko,
- Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2014–2020,

II. Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego i Norweski Mechanizm Finansowy.

Oprócz funduszy, wskazanych powyżej, istnieją **inicjatywy wspólnotowe**. W zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego istotna jest jedna z nich:

JESSICA – celem tego wspólnego przedsięwzięcia Komisji Europejskiej, Europejskiego Banku Inwestycyjnego oraz Banku Rozwoju Rady Europy jest wspieranie inwestycji służących zapewnieniu zrównoważonego rozwoju w miastach. Zakres wsparcia w ramach inicjatywy obejmuje również coraz szerszy krąg tematyczny – rozpoczynając od rewitalizacji, poprzez edukację, kulturę, turystykę i transport a kończąc na odnawialnych źródłach energii.

Inicjatywa JESSICA przewiduje stworzenie specjalnych funduszy rozwoju miast lub funduszy powierniczych, zasilonych środkami strukturalnymi, których zadaniem będzie wspieranie, przy pomocy instrumentów finansowych, projektów realizowanych w ramach zintegrowanych planów rozwoju miejskiego. Beneficjenci, dzięki tej inicjatywie będą mieli dostęp do dogodnych instrumentów finansowych, takich jak korzystne kredyty, środki kapitałowe lub gwarancje często konieczne do realizacji projektów, ale nie będą mieli możliwości pozyskania dotacji. Inicjatywa Jessica jest nowatorskim podejściem do wykorzystywania środków unijnych, zakładającym odejście od finansowania dotacyjnego na rzecz finansowania zwrotnego. Dzięki jej pilotażowemu wdrożeniu w ramach obecnego okresu programowania, część polskich regionów, które zdecydowały się na jej wdrażanie, zdobędzie niezwykle cenne doświadczenie, umożliwiające efektywniejsze wdrażanie nowatorskich instrumentów inżynierii finansowej, które mają stanowić główną oś najbliższej perspektywy finansowej UE na lata 2014–2020.

Z finansowania w ramach Inicjatywy Jessica mogą skorzystać projekty uprawnione do dofinansowania w ramach działania regionalnego programu operacyjnego, z którego środki zostały wyodrębnione w celu sfinansowania Inicjatywy Jessica w danym regionie. Wśród przykładowych rodzajów projektów wymienić można m.in. przebudowę budynków lub zespołów obiektów w celu nadania im innych niż dotąd funkcji użytkowych (np. na cele gospodarcze, społeczne, kulturowe) lub przystosowanie obiektów do nowych wymagań bez zmiany ich funkcji (wymiana instalacji, elementów konstrukcyjnych, itp.) przy jednoczesnym zachowaniu walorów historycznych i architektonicznych istniejących obiektów; przywrócenie wartości obejmujące remont lub modernizację obiektów o szczególnej wartości zabytkowej, mające na celu wyeksponowanie wartości zabytkowych danego obiektu; zagospodarowanie terenów przemysłowych i powojсковych na cele usługowe, handlowe, rozrywkowe, kulturalne, itp.

FUNDUSZE UNII EUROPEJSKIEJ.**Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko 2014-2020.**

Środki na projekty o charakterze ponadregionalnym z zakresu dziedzictwa dostępne są w ramach **Priorytetu VI „Ochrona i rozwój dziedzictwa kulturowego”**. Realizacja priorytetu inwestycyjnego przyczyni się do osiągnięcia celu dotyczącego zachowania dziedzictwa kulturowego oraz rozwoju zasobów kultury dla obecnych i przyszłych pokoleń. Rezultatem interwencji będzie poprawa uczestnictwa społeczeństwa w kulturze skutkująca wzrostem poziomu kompetencji kulturowych oraz postaw kreatywnych, jako ważnych elementów poprawy konkurencyjności gospodarki (rozwój tzw. przemysłów kreatywnych). Służyć temu będzie zwłaszcza podniesienie zdolności instytucji kultury do rozwijania kreatywności i innowacyjności poprzez stworzenie odpowiedniego zaplecza materialnego i programowego tych placówek.

W ramach inwestycji odnoszących się do ochrony dziedzictwa kulturowego wspierane będą projekty z zakresu ochrony, zachowania i udostępnienia, w tym turystycznego, zabytkowych obiektów o znaczeniu ponadregionalnym, dotyczące renowacji zabytków nieruchomych wraz z otoczeniem, konserwacji zabytków ruchomych i ich digitalizacji (w przypadkach kiedy została ujęta jako element projektu). W ramach przedsięwzięć odnoszących się do rozwoju zasobów kultury realizowane będą działania dotyczące zwiększenia dostępu do zasobów kultury, poprawy jakości funkcjonowania instytucji kultury, w tym poprzez podnoszenie standardów infrastruktury oraz zakup trwałego wyposażenia do prowadzenia działalności kulturalnej i edukacyjnej. W ramach tego obszaru wsparcie uzyskają również szkoły i uczelnie artystyczne, które oferując m.in. przestrzeń dla działalności twórczej, wystawienniczej i in. spełniają rolę aktywnych instytucji kultury.

Wspierane będą także projekty uzupełniające inwestycje infrastrukturalne o elementy związane z wykorzystaniem nowych technologii w obszarze kultury.

Beneficjentami w ramach priorytetu inwestycyjnego będą instytucje kultury, archiwa państwowe, jednostki samorządu terytorialnego, szkoły i uczelnie artystyczne prowadzone i nadzorowane przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego, kościoły i związki wyznaniowe, organizacje pozarządowe, podmioty zarządzające obiektami indywidualnie wpisanymi na Listę Dziedzictwa UNESCO. Wsparcie będą mogły uzyskać również partnerstwa projektowe zawiązane przez uprawnionych beneficjentów.

Wsparcie dotyczy całego kraju, ze szczególnym uwzględnieniem miast i ich obszarów funkcjonalnych. Ukierunkowanie wsparcia inwestycji kulturalnych dla dużych miast będzie oddziaływać na:

- tworzenie wysokiej jakości oferty kulturalnej wpływającej na atrakcyjność inwestycyjną, turystyczną i osiedleńczą miast. W miastach/metropoliach będzie zapewniona bogata i zróżnicowana oferta kulturalna, dostarczana przez uznane instytucje kultury funkcjonujące w nowoczesnych, w pełni wyposażonych obiektach;
- „ożywienie” przestrzeni miejskich poprzez różne formy ich zagospodarowania – poczynając od renowacji i nierzadko nadania nowych funkcji zabytkom, po zagospodarowanie współczesnych obiektów kultury;
- budowanie potencjału społecznego i integracji społecznej poprzez zwiększenie dostępu do kultury oraz wysokiej jakości oferty kulturalnej;
- podniesienie jakości oraz estetyki miejskich przestrzeni publicznych.

Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2014-2020.

Priorytet inwestycyjny 6c. Zachowanie, ochrona, promowanie i rozwój dziedzictwa naturalnego i kulturowego.

Priorytet inwestycyjny zakłada realizację inwestycji dotyczących wzmocnienia potencjału województwa w kontekście ochrony i rozwoju dziedzictwa kulturowego. Interwencja będzie skierowana na ochronę, promocję i rozwój dziedzictwa kulturowego oraz zabytków w celu poprawy stanu technicznego tych obiektów, dostosowania tych obiektów do funkcji turystycznych lub kulturowych oraz zwiększenia potencjału turystycznego regionu.

Mając na uwadze wzrost znaczenia kultury dla mieszkańców regionu, w ramach priorytetu realizować będzie można także działania dotyczące inwestycji w rozwój zasobów kultury oraz w infrastrukturę instytucji kultury, w celu poprawy świadczonych usług oraz zwiększenie znaczenia kultury dla mieszkańców regionu. Realizacja priorytetu przyczyni się do zwiększonego wykorzystania zasobów dziedzictwa kulturowego dla celów rozwoju społeczno-gospodarczego regionu.

W ramach celu szczegółowego „Zwiększona dostępność oraz rozwój zasobów kulturowych regionu” planowane będą do realizacji, w szczególności, następujące typy projektów:

- wzrost regionalnego potencjału turystycznego poprzez ochronę obiektów zabytkowych;

- poprawa dostępności do zasobów kultury poprzez ich rozwój i efektywne wykorzystanie.

Prowadzone w ramach priorytetu działania będą skoncentrowane na realizacji projektów z zakresu ochrony obiektów zabytkowych ważnych z punktu widzenia rozwoju regionu, a także na rozwoju zasobów kultury. Wspierane będą zadania związane z adaptacją i modernizacją obiektów, która oznacza kompromis pomiędzy dziedzictwem a innowacyjnym pomysłem na jego wykorzystanie. Interwencją objęte zostaną przedsięwzięcia mające na celu ratowanie, przywracanie wartości i ochronę charakterystycznych zabytków lub ich zespołów wraz z otaczającym je kontekstem krajobrazowym. Wspierane będą prace renowacyjne i modernizacyjne umożliwiające zachowanie dotychczasowych funkcji obiektów zabytkowych, a także służące nadaniu im nowych funkcji użytkowych (z przeznaczeniem w szczególności na cele kulturalne i edukacyjne), w tym również w połączeniu z działalnością komercyjną. Priorytetowo traktowane będą działania stanowiące element szerszej oferty turystycznej w regionie, ukierunkowanej na rozwój przestrzeni kreatywnych działań i różnorodnych aktywności społecznych. Projekty mające na celu rozwój zasobów związane będą z poprawą funkcjonowania i efektywnego wykorzystania potencjału instytucji kultury. Wspieraniem zostaną objęte inwestycje dotyczące infrastruktury służącej działalności kulturalnej, zachowaniu dziedzictwa i zwiększeniu dostępności do jego zasobów. W ramach interwencji możliwe będą prace modernizacyjne i renowacyjne zachowania instytucji kultury w przypadku gdy prace te stanowią część dostosowania budynku do nowych funkcji kulturowych. Wspierane będą także przedsięwzięcia prowadzące do efektywniejszego wykonywania zadań statutowych, polegające na zapewnieniu wysokiej jakości trwałego wyposażenia oraz odpowiedniego zabezpieczenia zbiorów będących w posiadaniu instytucji, w tym również ich digitalizację. Należy jednak zaznaczyć, że działania z zakresu e-kultury będą realizowane w przypadku gdy stanowią element szerszego projektu. W ramach działania nie będą finansowane projekty dotyczące organizacji imprez o charakterze kulturalnym, tj. wystaw czy festiwali, które nie przynoszą efektów w dłuższej perspektywie czasowej. Wsparcie nie będzie także kierowane na budowę od podstaw nowej infrastruktury kulturalnej. Możliwe będą inwestycje infrastrukturalne mające na celu niezbędne dostosowanie istniejącego obiektu do nowych funkcji kulturalnych, w tym edukacyjnych. Inwestycje realizowane w ramach priorytetu powinny stanowić wkład w rozwój potencjału endogenicznego poprzez inwestycje trwałe w wyposażenie i małą infrastrukturę kulturalną oraz na rzecz zrównoważonej turystyki. Maksymalna wartość pojedynczego projektu powinna wynosić 5 mln EUR kosztów całkowitych.

II. Mechanizm Finansowy Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz Norweski Mechanizm Finansowy.

Głównymi celami Mechanizmów Finansowych 2014-2020 – podobnie jak w przypadku poprzedniej edycji – jest przyczynianie się do zmniejszania różnic ekonomicznych i społecznych w obrębie Europejskiego Obszaru Gospodarczego oraz wzmacnianie stosunków dwustronnych pomiędzy państwami-darczyńcami a państwem-beneficjentem. Okres przyznawania dofinansowania upłynie 30 kwietnia 2014 r., natomiast okres kwalifikowalności wydatków w ramach wyłonionych projektów zakończy się 30 kwietnia 2016 r. Minimalna wartość dofinansowania została ustanowiona na 170 tys. euro. Ponadto, w ramach niektórych programów przewidziano możliwość ustanowienia Funduszu małych grantów, gdzie minimalna wartość dofinansowania może wynosić od 5 tys. euro do 250 tys. euro. Wnioskodawcami mogą być podmioty prywatne, publiczne, komercyjne bądź niekomercyjne, oraz organizacje pozarządowe ustanowione jako podmiot prawny w Polsce, jak również organizacje międzyrządowe działające w Polsce. Nowa perspektywa opiera na tzw. podejściu programowym. Ustanowiono 19 programów (np. program „Konserwacja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego”), zorientowanych na osiągnięcie założonych celów, rezultatów i wyników. Programami zarządzają Operatorzy (m.in. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego). Zakres wsparcia w ramach nowej perspektywy jest bardzo szeroki. W zakresie kultury i ochrony dziedzictwa narodowego: na konserwację i rewitalizację dziedzictwa kulturowego przeznaczono 60 mln euro. Oprócz tego, 10 mln euro zostanie skierowane na działania „miękkie” dotyczące promocji kultury i sztuki wśród szerokiej publiczności oraz wzrostu świadomości dotyczącej różnorodności kulturowej oraz umocnienia dialogu międzykulturowego. Ponadto kontynuowane jest również wsparcie na rzecz mobilności studentów i pracowników naukowych szkolnictwa wyższego w ramach Funduszu dla Organizacji Pozarządowych a także współpracy instytucjonalnej pod postacią Funduszu Stypendialnego.

W ramach Mechanizmu Finansowego EOG wyróżnić należy:

Program: Konserwacja i rewitalizacja dziedzictwa kulturowego.

W ramach programu zakłada się współfinansowanie działań: rewitalizacja, konserwacja, renowacja i adaptacja na cele kulturalne historycznych obiektów i zespołów zabytkowych wraz z otoczeniem (zakup wyposażenia może stanowić integralną część projektu); budowa, rozbudowa, remonty i przebudowa instytucji kultury (zakup wyposażenia

może stanowić integralną część projektu); konserwacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów, zbiorów piśmienniczych, archiwaliów i zbiorów audiowizualnych, w tym filmowych; rozwój zasobów cyfrowych w dziedzinie kultury, w tym: digitalizacja zabytków ruchomych oraz zabytkowych księgozbiorów, zbiorów piśmienniczych, archiwaliów i zbiorów audio, audiowizualnych i filmowych oraz tworzenie wirtualnych instytucji kultury. Operatorem Programu jest Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

Program: Promowanie różnorodności kulturowej i artystycznej w ramach europejskiego dziedzictwa kulturowego.

W ramach programu zakłada się współfinansowanie działań: organizacja wystaw, spektakli, koncertów, festiwali (w tym filmowych) i innych wydarzeń artystycznych; wspieranie współpracy oraz wymiany artystów w zakresie m.in. sztuk plastycznych, sztuk scenicznych, muzyki, fotografii, filmu i innych; wspieranie współpracy szkół artystycznych i uczelni artystycznych; współpraca ekspertów w dziedzinie nowoczesnych technik konserwatorskich (w tym digitalizacji dóbr kultury); dokumentacji, ochrony, konserwacji i promocji dziedzictwa kulturowego, zwalczania nielegalnego wywozu i wwozu oraz handlu skarbami kultury, zarządzania dziedzictwem narodowym; współpraca międzyinstytucjonalna instytucji kultury i archiwów.

Inne źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej.

Projekty związane z ochroną zabytków mogą być również finansowane z różnego rodzaju funduszy, powołanych do realizacji zadań w innych dziedzinach. Wśród nich należy wymienić Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej oraz Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Warszawie, który w ramach priorytetowych działań wspiera prace leczniczo-pielęgnacyjne przy drzewach i krzewach, a w szczególności – pomnikach przyrody oraz parkach. Warto podkreślić, że działania na rzecz ochrony zabytkowych parków i ogrodów oraz inicjowanie szczegółowych prac badawczych w tych obiektach prowadzone są także z ramienia Narodowego Instytutu Dziedzictwa. W ramach wieloletniej współpracy, w zakresie wspierania procesu rewaloryzacji najbardziej prestiżowych historycznych założeń ogrodowych, pomiędzy Narodowym Instytutem Dziedzictwa a Narodowym Funduszem Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej, powstała Lista zabytkowych założeń ogrodowych, których właściciele

i użytkownicy mogą ubiegać się o dofinansowanie ze środków Funduszu. Lista składa się z części stałej „Listy najcenniejszych zabytkowych założen ogrodowych Polski” i części ruchomej, ustalonej w cyklu trzyletnim „Listy preferencyjnej zabytkowych parków i ogrodów dla Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej”. Na stronie internetowej Narodowego Instytutu Dziedzictwa www.nid.pl opisana została szczegółowa procedura aktualizacji w/w listy.

Środki Wojewódzkiego Funduszu (a także Narodowego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej) mogą być przeznaczone m.in. na: edukację ekologiczną oraz propagowanie działań proekologicznych i zasady zrównoważonego rozwoju, przedsięwzięcia związane z ochroną przyrody, w tym urządzenie i utrzymanie terenów zieleni, zadrzewień, zakrzewień oraz parków, dofinansowywanie działań związanych z utrzymaniem i zachowaniem parków oraz ogrodów, będących przedmiotem ochrony na podstawie przepisów o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej udziela pomocy finansowej w formie pożyczek, dotacji, dopłaty do oprocentowania kredytów i pożyczek zaciąganych w bankach komercyjnych.

O pomoc ze środków WFOŚiGW w Warszawie ubiegać się mogą zarówno jednostki samorządu terytorialnego, jak i przedsiębiorcy oraz organizacje pozarządowe. Finansowanie zadań związanych z ochroną zabytków zagwarantowano w **Priorytecie: Ochrona przyrody i krajobrazu**. Dotacja oraz dofinansowanie w formie przekazania środków państwowym jednostkom budżetowym mogą być przyznawane do wysokości 99% całkowitego kosztu zadania z zakresu ochrony przyrody i krajobrazu obejmujące prace rewitalizacyjne realizowane na terenach objętych ochroną lub w stosunku do obiektów poddanych pod ochronę, ujętych w rejestrze albo ewidencji, zgodnie z ustawą z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody lub z ustawą z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami.

Narodowe Centrum Nauki.

Zgodnie z ustawą o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, badania konserwatorskie, architektoniczne, archeologiczne lub inne badania naukowe związane z prowadzeniem prac konserwatorskich i restauratorskich przy zabytkach mogą być również dofinansowane przez na zasadach określonych w przepisach o zasadach finansowania nauki ze środków pozostających w dyspozycji Narodowego Centrum Nauki.

Europejskie Dni Dziedzictwa.

Europejskie Dni Dziedzictwa to największy w Europie projekt społeczny i edukacyjny, najważniejsze święto zabytków kultury Starego Kontynentu. Ich idea narodziła się w 1985 r. w Granadzie w Hiszpanii podczas II Konferencji Rady Europy. Wówczas po raz pierwszy bezpłatnie udostępniono zwiedzającym obiekty, do których dostęp dotychczas był ograniczony. Inicjatywa cieszyła się tak dużym zainteresowaniem, że w 1991 r. zainspirowała Radę Europy do ustanowienia Europejskich Dni Dziedzictwa. Głównym celem Europejskich Dni Dziedzictwa jest promowanie regionalnego dziedzictwa kulturowego oraz przypominanie o wspólnych korzeniach kultury europejskiej. Imprezy skierowane są do bardzo szerokiej i różnorodnej grupy odbiorców, co nadaje im wymiar uniwersalny. W obchodach Europejskich Dni Dziedzictwa uczestniczą wszystkie państwa, członkowie Rady Europy, w tym Polska, która włączyła się do tej akcji w 1993 r. Co roku we wrześniu organizatorzy udostępniają do zwiedzania szerokiej publiczności zabytki i miejsca kultury, przygotowują festyny, jarmarki, imprezy plenerowe, inscenizacje, turnieje rycerskie, wystawy, odczyty naukowe, konkursy, spotkania z twórcami kultury i wiele innych imprez o różnorodnym charakterze, skierowanych do różnych grup społecznych i wiekowych. Dzięki temu obywatele państw uczestniczących w EDD mają doskonałą okazję do poznania dorobku kulturowego regionu, który zamieszkują.

Ogólnopolski konkurs „Zabytek zadbane”.

„Zabytek Zadbane” jest corocznym konkursem ogłaszanym przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego. Nadzór nad konkursem sprawuje Generalny Konserwator Zabytków. Podmiotem realizującym procedurę konkursową, podobnie jak wyżej omówione Europejskie Dni Dziedzictwa jest **Narodowy Instytut Dziedzictwa**. Konkurs, skierowany jest do właścicieli, posiadaczy i zarządców zabytkowych obiektów wpisanych do rejestru zabytków, nie stanowi źródła finansowania zabytków, jednak warto o nim wspomnieć, bowiem jego celem jest promocja opieki nad zabytkami i upowszechnianie najlepszych wzorów właściwego utrzymania i zagospodarowania obiektów. Charakter edukacyjny konkursu polega na popularyzacji wiedzy dotyczącej właściwego postępowania z zabytkami architektury podczas ich użytkowania oraz w trakcie przeprowadzanych remontów.

Pozostałe źródła finansowania ochrony zabytków i opieki nad zabytkami.

- **fundusze fundacji krajowych**, m.in. Fundacja im. Stefana Batorego (www.batory.org.pl), Fundacja Kronenberga; (www.citibank.pl/poland/kronenberg/polish/index);
- **fundusze europejskie**, m.in. Programy Europejskiej Fundacji Kultury (www.eurocult.org), Europejski Fundusz Rozwoju Wsi Polskiej (www.efrwp.pl);
- **fundusze międzynarodowe**, m.in. Fundusze Wyszehradzkie (www.visegradfund.org), Szwajcarska Fundacja dla Kultury Pro Helvetia (www.prohelvetia.pl), Fundacja Współpracy Polsko–Niemieckiej (www.fwpm.org.pl), Polsko–Amerykańska Fundacja Wolności (www.pafw.pl);
- **fundusze organizacji międzynarodowych**, m.in. Europa Nostra wręcza nagrody za utrzymywanie i restaurację obiektów kulturowych w krajach europejskich (www.europanostra.org).

11. ZASADY OCENY REALIZACJI PROGRAMU OPIEKI NAD ZABYTKAMI POWIATU LIPSKIEGO.

Zgodnie z art. 87, ust. 5 Ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami za monitorowanie realizacji powiatowego programu opieki nad zabytkami odpowiada Zarząd Powiatu, który co dwa lata sporządza stosowne sprawozdanie i przedstawia je Radzie Powiatu. Niezwłocznie po zatwierdzeniu uchwałą Rady Powiatu Programu opieki nad zabytkami Powiatu Lipskiego, powołany zostanie zespół, który zajmie się monitoringiem realizacji programu. Zespół ten zostanie powołany uchwałą Zarządu Powiatu.

W okresach dwuletnich dokonywana będzie przez Zarząd Powiatu ocena realizacji programu. Ocena ta będzie udostępniana do publicznej wiadomości na stronie internetowej Powiatu. Zmiany w programie wymagają uchwały Rady Powiatu Lipskiego.

Prace nad kolejnym programem opieki nad zabytkami powinny być zainicjowane na trzy miesiące przed zakończeniem okresu czteroletniego obowiązywania programu.